

12810

LEGJOBB
KÖNYVEK

OSZK

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZI

OSZI

LEGJOBB
KÖNYVEK

138.

Dosztojevszkij M. Tivadar

Az ördögösök

Országos Széchenyi Könyvtár

Budapest
Légrády Testvérek

Ára 60 fillér.

IV. kötet.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

AZ ÖRDÖNGŐSÖK

REGÉNY

IRTA

DOSZTOJEVSZKIJ M. TIVADAR

NEGYEDIK KÖTET.

BUDAPEST
LÉGRÁDY TESTVÉREK KIADÁSA

—
Nyomatott Légrády Testvéreknél.

~~L. elev. g.
55. g. 1.~~

OSZK

12.810/738

~~24077~~

M. N. MŰZÉUM KÖNYVTÁRA
L. Nyomt. Nővedéknapló.
19 09 .6v. 230 .SZ.

X. FEJEZET.

Végzetes nap.

I.

Az eset útközben történt velünk és igen különös volt. Elindulásunk előtt vagy egy órával a városban sokan kíváncsian néztek egy 70, vagy több főből álló munkás tömeget; a munkások a Spigulin-gyárból valók voltak. A tömeg rendben, csaknem szótlánul haladt. Később azt mondták, hogy ezek a Spigulin-gyárban dolgozó, mintegy kilencszáz főnyi munkások kiválasztottjai voltak azzal a céllal, hogy menjenek a kormányzóhoz s miután a gazdáik nincsenek itthon, kérjenek intézkedést a gyár igazgatójára vonatkozólag, aki a gyárat bezárván, a leszámolásnál szemtelenül megcsalta őket, mely tény most már kétségtelen volt. Mások mai napig is azt állítják, hogy nem választás szerint történt a menet összeállítása, mert hetven választott nagyon sok lett volna, hanem hogy ez a tömeg a leginkább megcsaltak közül verődött össze s hogy ezek csak a maguk ügyében jártak, úgy hogy általános gyári „lázadásról“, amit később oly hangosan emlegettek, szó sem lehetett. Ismét mások azt állítják, hogy az a

hetven ember nem volt csak egyszerű zavar-
gó, hanem határozottan politikai tüntető,
vagyis a legrakoncátlanabb emberek, akiket
közéjük csempészett iratokkal bujtogattak föl.
Hanem a mai napig sem bizonyos, hogy be-
lejátszott-e itt valakinek a keze. Az én véle-
ményem az, hogy a munkások bujtogató ira-
tokat nem olvastak, de ha olvastak volna is,
nem értettek volna abból egy szót sem, már
csak azért sem, mert az ilyen iratok szerzői
nagyon homályosan szoktak írni. Minthogy
azonban a munkások csakugyan rosszul jár-
tak, a rendőrség pedig, amelyhez fordultak,
nem akarta a pártjukat fogni, mi természe-
tesebb, mint hogy az a gondolatuk támadt,
hogy elmennek hát tömegesen „magához a
gubernátorhoz“, szépen rendbe állnak az aj-
tója előtt s mihelyt az kijön, mindnyájan térd-
reborulnak előtte és könyörögnek, mint a
Gondviselés előtt? Erre nem kell sem láza-
dás, sem választott deputáció, mert ez régi,
történelmi szokás; az orosz nép ősidőktől fog-
va szeretett „magával a generálissal“ beszél-
ni, már csak a hire kedvéért is, bármi legyen
is a beszéd eredménye.

Ugyanezért én teljesen meg vagyok győ-
ződve, hogy ha talán Sztepanovics Péter,
vagy Liputin, vagy mások, sőt tán Fedjka is,
megelőzőleg kavargatták is a gyári munkáso-
kat (amint hogy erre nézve tényleg vannak
eléggé erős bizonyítékok), de legfőlegb csak
kettővel-hárommal, mondjuk öttel-hattal be-
szélhettek próbaképen s hogy e beszélgetések-
nek semmi eredménye sem volt. Ami pedig a
lázadást illeti, hát ha megértettek is valamit
az ő propagandájukból a munkások, hát bi-
zonyosan ott is hagyták őket, nem akarván
végire hallgatni a céltalan és ostoba beszédet.
Egészen más a Fedjka dolga: ez bizonyára

eredményesebben dolgozhatott, mint Sztepanovics Péter. A három nappal később kiűtött tűzben, mint később bebizonyult, csakugyan része volt Fedjkával együtt két munkásnak is, sőt egy hónappal később még három volt gyári munkást fogtak el a kerületben gyujtogatás és fosztogatás miatt. Ám ha Fedjkának sikerült is ezeket egyenes, közvetlen tevékenységre bírni, de utoljára is csak ezt az ötöt, mert többiről ilyesmit soha sem lehetett hallani.

Bármint legyen is a dolog, a munkások rendben megérkeztek a kormányzó lakása előtti térre s ott épen oly rendben és csendben fölálltak. Aztán eltátották a szájukat és bámultak és váraкоztak. Azt mondják, hogy alig álltak fel, azonnal levették a sapkájukat, vagyis vagy egy félórával előbb, mint a kormányzó megjelent, aki akkor véletlenül épen nem volt otthon. A rendőrség rögtön mutatkozni kezdett, eleinte egyenkint, azután lehetőleg teljes összességében; a rendcsinálást természetesen fenyegetéssel kezdték, szétoszlásra szólítva föl a tömeget. De a munkások nem mozdultak, mint egy birkanyáj s lakonikusan azt felelték, hogy ők „magához a generálishoz“ jöttek; látszott rajtuk az erős eltökélés. A kiabálások megszűntek, ezek helyét titokzatos suttogás vette át, azután komor csend, ami a rendőrséget megdöbbsentette. A rendőrkapitány helyén valónak tartotta a Fon-Lembke megérkezésének bevárását. Nem igaz, hogy ő vágatva érkezett meg a trojkáján s már a kocsijából szitkozódott. Igaz ugyan, hogy nagyon szeretett az ő sárgára festett kocsiján repülni egész addig, míg a „megveszekedésig nekihevült lógósok“ egyre jobban hányták a fejüket, önkivületi elragadtatásba hozva az ajtaik előtt álló kupece-

ket*), szeretett ilyenkor fölállni a kocsijában, megkapaszkodva az evégből oldalt alkalmazott szijban és jobb kezével a levegőbe mutatni, mint valamely szobor és így széjjelnézni a városon; de ez alkalommal még sem káromkodott s bár a kocsiból leszálltában nem nyelhetett el néhány kemény szót, de ezt csak azért, nehogy a népszerűségét kockáztassa. Még kevésbé igaz az, hogy szuronyos katonákat rendeltek ki s hogy telegramm utján tüzéreket és kozákokat kértek volna: mindez olyan mese, amelyben már a kitalálóik sem hisznek. Ostoba találmány az is, mintha a népet a tüzoltók vízzel fecskendezték volna. Egyszerűen csak Ilyics Illés kiáltotta el magát az ő heveségében, hogy ezt ő neki senki szárazon el nem viszi; valószínűleg ebből építették a tüzoltó fecskendőt s így jutott be a hír a fővárosi hírlapokba. A legigazabb az, hogy a tömeget az egész rendőrség körülfogta, Lembkéért elküldték az első kerület rendőrmesterét, aki a rendőrkapitány kocsiján el is repült a Szkvovesnyikibe vezető uton, tudván, hogy a kormányzó egy félóra előtt arra hajtattott el a saját hintójában . . .

Megvallom azonban, hogy egy kérdés megfejthetetlen maradt előttem: mi úton és módon formálták át az egyszerű — bár igaz, hogy hetven főből álló — csoportot mindjárt az első pillanattól kezdve lázadásá, amely „a fundamentomokat megrázhatja?” Miért vetette magát Lembke is erre a gondolatra, mikor az utána küldött rendőrmesterrel husz perc múlva visszaérkezett? Én azt gondolom,

*) A trojka igen szép hármas fogat, amelyben két „lógós“ van, középpükt két rud közé fogott „rudassal“; a gazdag kupeczek különösen bolondjai a szép lovaknak.

hogy Ilyics Illésnek, aki komaságban volt a gyárigazgatóval, érdekében állt ilyen színben feltüntetni a munkás-csoportot Fon-Lembke előtt épen azért, hogy ezt megakadályozza az eset helyes kinyomozásában; különben maga Lembke is szinte rávitte őt erre a gondolatra. Az utóbbi két napon kétszer is volt titkos értekezésük, amelyek igen zavarosak voltak ugyan, de amelyekből Ilyics Illés mégis arra a következtetésre jutott, hogy a felsőbbség nagyon foglalkozik a proklamációkkal, a szociális forrongásokkal s ezek iránt annyira el van fogulva, hogy szinte sajnálná, ha az egész lázadási összeesküvés képtelenségnek bizonyulna. „A kormányzó szeretné magát Pétervárott valahogy kitüntetni“ — gondolta a mi furfangos Ilyics Illésünk, mikor a kormányzótól kijött — „hátszen jól van, ez nekünk sem árt“.

De én biztosra veszem, hogy a szegény Antonovics András nem óhajtotta a lázadást még a saját kitüntetése érdekében sem. Ő nagyon akkurátus hivatalnok volt, egész a házasságáig a lehető legártatlanabb. De hát hibás-e ő abban, hogy az ártatlan kincstári fakezelés és az épen oly ártatlan Minnák és Ernesztinák helyett egy negyven éves hercegisasszony kapta meg őt? Én csaknem bizonyosan tudom, hogy épen e nappal kezdődött az az ő állapota, amelynek folytán kénytelen volt egy svájci külön intézetbe menni, ahol állítólag még most is pihen és erőt gyűjt. De ha elfogadjuk, hogy ezen a napon mutatkoztak valaminek a világos jelei, akkor azt is föltehetjük szerintem, hogy már a megelőző napon is mutatkozhattak hasonló jelek, ha nem is oly világosak. Tudom a legintimebb forrásból (nos, tegyék fel önök, hogy maga Mihajlovna Julia ha nem is ünnepiesen, de

legalább csaknem megbánóan közölte velem a história némi részletét, mert a nők teljesen megbánni soha sem tudnak), tudom, hogy a megelőző napon Antonovics András bement a feleségéhez, még pedig késő éjjel, éjfélutáni három órakor, felköltötte azt és követelte, hogy hallgassa meg az ő „ultimátumát“. A követelés oly erős volt, hogy Mihajlovna Julia kénytelen volt méltatlankodva és a hajába csavart papilonokkal az ágyából kikelni, leülni egy kerevetre s a férjét szárkásztikus lenézéssel ugyan, de kihallgatni. Csak akkor látta, hogy milyen messzire ment Antonovics András és elrémült magában. Neki persze erőt kellett volna magán venni és szeliden viselkednie, de ő ehelyett elrejtette a rémületét és még makacsabb volt, mint addig. Neki (mint valószínűleg minden feleségnek), megvolt a maga külön bánásmódja a férjével szemben, amelyet ő már többször kipróbált s amely a férjét már nem egyszer dühbe hozta.

A Mihajlovna Julia manérja a lenező hallgatásban állt, hol egy órára, hol kettőre, hol huszonnégyre, de néha csaknem három napra is; hallgatott minden áron, bármit beszélt, bármit tett is a férje, még akkor is, ha az felmászott volna az ablakra, hogy a második emeletről leugorjék; ilyen manért pedig érzékeny ember elviselni nem bír. Megboszulta-e magát Mihajlovna Julia a férje legutóbbi baklövéséiért, valamint azért, hogy az annyira irigyelte őt az adminisztratív képességeiért; megharagudott-e Antonovics Andrára azért, hogy az kritika tárgyává tette az ő viselkedését a fiatal emberekkel és az egész társasággal szemben, nem érvén föl észszel az ő finom, messzeható politikai eszméit; mérgelődött-e azért, hogy a férje oly ostobán és okatlanul féltékenykedett Sztepanovics Péter miatt, elég

az hozzá, hogy meg nem adta magát, meg nem szelidült, dacára a kései éjjeli időnek és dacára az Antonovics András eddig nem tapasztalt ingerültségének. Antonovics András magánkívül járt le s föl, meg minden oldalra, a budoár szőnyegén és előadott neki mindent, mindent, igaz, hogy minden összefüggés nélkül, de mindent, ami benne összegyűlt, mert — amint mondá — „mindennek van határa“. Azzal kezdte, hogy öt mindenki kineveti és mindenki „az orránál fogva“ vezet. — „Bánom is én, hogy milyen kifejezést használok — tette hozzá rögtön, észrevevén a felesége mosolyát, — igenis, az orromnál fogva, mert ez igaz! . . .“ „Nem, asszonyom, ez így tovább nem tarthat; tudja meg, hogy most nincs helye a gúnyos mosolynak, sem a női kacérkodásnak. Mi most nem vagyunk valamely szemérmes nő budoárjában, hanem mint két elvont lény egy léghajóban, akik azért találkoztak, hogy elmondják az igazukat. (Persze, kiesett a sodrából és nem tudta máskülönben igaz gondolatait kellő formában előadni.) Ön vetett ki engemet, asszonyom, az én előbbeni állapotomból, én ezt az állást csak az ön kedvéért, az ön hiúsága kielégítésére fogadtam el . . . Ön szárkásztikusán mosolyog? Ne diadalmaskodjék, várjon még egy kicsit. Tudja meg, asszonyom, hogy én el tudnám látni ezt az állásomat s nemcsak ezt, hanem tíz ilyen állást is, mert megván rá a tehetségem; de önnel, asszonyom, ön mellett, nem tehetek semmit, mert az ön oldala mellett nincs semmi képességem. Két centrum nem lehetséges, ön pedig kettőt teremtett: egyet én nálam, egyet meg önmagánál, a budoárjában, ez a hatalom két centruma, asszonyom, de én ezt tovább nem tűröm, nem tűröm! Hivatalban és házaséletben csak egy

centrum lehetséges, kettő nem . . . Mivel fizetett ön nekem? — kiáltott föl továbbá; — a mi házaseletünk csak abból állt, hogy ön mindig, minden órában azt bizonyitgatta nekem, hogy én ostoba semmiség, sőt rossz ember vagyok s én az egész idő alatt, minden órában megalázottan voltam kénytelen önnek bizonyitgatni, hogy én nem vagyok olyan semmiség, nem vagyok ostoba, hogy mindenkit megnyerek a nemességgel: hát nem megalázó ez mindkettőnkre nézve?“ Itt elkezdett a szőnyegen mindkét lábával gyorsan toporzékolni annyira, hogy Mihajlovna Julia kénytelen volt szigoru méltósággal fölkelni. Antonovics András erre hamar lecsendesült, ahelyett azonban elérzékenyült és zokogni kezdett (igenis zokogni), verte a mellét csaknem öt percig és egyre jobban kikelt magából a Mihajlovna Julia szótlanságától. Végre egészen elvesztette a higgadtságát s kijelentette, hogy féltékenyekedik Sztepanovics Péterre. Észrevevén, hogy tullótt a célon, dühöngeni kezdett és azt orditozta, hogy „az istent megtagadni nem engedi“, hogy ő „szétkergeti az ő istent nem ismerő erkölcstelen szalonját“, hogy a kormányzóság feje „szinte köteles istent hinni, következőkép a felesége is“, hogy ő ezeket a fiatal embereket nem tűri, hogy „önnek, asszonyom, épen önnek kellene saját jóra valóóságának a kifolyásából pártját fogni a férjének és védelmezni annak a képességeit, még ha azok gyöngék volnának is (pedig én nem vagyok olyan hitvány talentumu ember), ahelyett azonban épen ön az oka annak, hogy itt engem mindenki lenéz, ön uszította rám az embereket . . .!“ Orditozott, hogy a nő kérdést megsemmisíti, hogy a nevelőnök számára (vigye el azokat is az ördög) és fölsegélyezésére tervezett illetlen ünnepséget hol-

napi nap betiltja és szétkergeti; hogy a legelőször kezeügyébe eső nevelőnőt „kozákkal” kergetteti ki a guberniumból. Csak azért is, csak azért is! — rikoltozott mérgében. „Tudja-e, hogy a gyári munkásokat az ön emberei bujtogatják s hogy én erről értesülve vagyok? Tudja-e, hogy proklamációkat osztogatnak köztük? Tudja-e, hogy már négy ilyen gazembernek tudom a nevét s hogy én megörülök, végképen megörülök?” Itt Mihajlovna Julia hirtelen megszakitotta a hallgatását és szigorú hangon kijelentette, hogy ő is régen tud már tilos mozgalmakról, hogy az csupa merő ostobaság s hogy Antonovics András tulságos komolyan veszi a dolgot, ami pedig a helytelenkedő fiatal embereket illeti, hát ő nemcsak négynek a nevét tudja, hanem valamennyiét (persze hazudott); de hogy ő emiatt egyáltalában nem szándékozik megörülni, hanem ellenkezőleg, még jobban bizik a saját eszében és reméli, hogy mindent szépen rendbe fog hozni: észretériti a fiatalságot, váratlanul és meglepetésszerűen tudatni fogja az ifjú emberekkel, hogy üzelmek kitudódtak, egyúttal pedig célravezetőbb, észszerűbb és hozzájuk illőbb tevékenységre fogja őket téríteni. Oh, hogy mit érzett e pillanatban Antonovics András! Megtudván, hogy Sztepanovics Péter őt megint csuful rászedte, kinevette, hogy hamarább és többet fölfedezett a feleségének, mint neki s végül, hogy talán épen maga, Sztepanovics Péter az üzelmek főmozgatója, egészen kikelt magából: „Tudd meg, te esztelen és lelketlen asszony — kiáltott föl egyszerre széttépve minden kötelet — tudd meg, hogy én a te haszontalan szeretődöt rögtön elfogatom, bilincsbe verem és tömlöcbe záratom, vagy a szemed látára kiugrom ezen az ablakon!” E tirádára

Mihajlovna Julia a méregetől elzöldülve hoszszu, hangos, többször megismétlődött kacajra fakadt, mint az a francia színésznő, akit százezer rubelért hozattak a francia színházba s aki kokottokat játszva szemébe kacag a feltékenykedni merészülő férjének. Fon-Lembke nekiszaladt az ablaknak, de aztán hirtelen megállt, mellére tette a kezét és halotthalványan, baljóslatu tekintettel nézett a nevető feleségére: „tudod-e, Julia, tudod-e — szólt lihegve, könyörgő hangon — tudod-e, hogy én is képes vagyok valamit elkövetni?” De az erre következett, még hangosabb hahotára összeszorította a fogát, felnyögött és rávetette magát a feleségére, fölemelve arra az összeszorított öklét. Ám nem csapott le az öklével, oh, nem, hanem azonnal eltűnt. Nem érezve maga alatt a lábát, beszaladt a szobájába, ott, amint volt, ruhástól együtt levette magát a megvetett ágyára, görcsösen begubózta magát a fejével együtt a takarójába s úgy feküdt vagy két óráig, álmatlanul, gondolatok nélkül, nehéz szívvvel, tompa mozdulatlanságban. Néha egész testében megremegett a gyötrő, lázas hidegrázástól. Eszébe jutottak valami összefüggéstelen, képtelen dolgok; hol egy régi fali órára gondolt, amely ezelőtt tizenöt évvel Pétervárott a szobájában volt s amelynek a peremutatója letört, hol a nagy vidámságu Milbois hivatalnokra, akivel egyszer a Sándor-parkban egy verebet fogtak, aztán az egész parkra szóló nevetéssel csak akkor jutott eszökbe, hogy hiszen ő közülök az egyik már kollegiumi asszezsor. Valamikor reggeli hét óra felé aludt el és pompásul, édesdeden aludt, szépeket álmódott. Tíz óra körül felébredvén, gyorsan kiugrott az ágyából, rögtön eszébe jutott minden és a tenyerével homlokra csapta magát; nem fogadta el

sem a reggelit, sem Blüمرت, sem a rendőrkapitányt, sem azt a hivatalnokot, aki figyelemzetni jött, hogy az x-i gyűlés várja őt, mint elnökét, nem hallott semmit, nem akart semmit sem megérteni és mint a bolond futott át a Mihajlovna Julia lakosztályába. Ott Antropovna Zsófia, egy öreg nemes asszony, aki már régóta Mihajlovna Juliánál élösködött, azt mondta, hogy ez már tíz órákor elment hazulról egy nagy társasággal, három kocsin, Petrovna Borbálához, Szkvoresnyikibe, hogy megnézzék ott a helyiséget a későbbi, két hét múlva tervezett, második ünnepség részére s hogy ezt a kirándulást ezelőtt harmadnappal maga Petrovna Borbála állapította meg. A hirtől meglepett Antonovics András visszament a szobájába és sürgősen elrendelte, hogy fogjanak be. Alig birta a kocsiját megvárni. A lelke Mihajlovna Juliát szomjazta, — alig várta, hogy azt megláthassa, hogy legalább öt percig vele lehessen; meglehet, hogy az majd rá néz, észreveszi őt, rámosolyog, mint régen, megbocsát neki — óh! „Hol késik már az a kocsi?“ Gépiesen fölnyitott egy vastag könyvet, (szokása volt néha egy-egy könyvet kinyitni, csak úgy találomra s elolvasni a jobboldali lapon felülről vagy három sort). Ezúttal ezt olvasta: „Tout est pour le mieux dans le meilleur des mondes possibles.“ Voltaire *Candide*. Lecsapta a könyvet és szaladt a kocsijához: „Szkvoresnyikibe!“ A kocsis elbeszélte, hogy az úr az egész úton egyre sürgette őt, hogy gyorsabban hajtson, de amint közeledni kezdtek az illető úri házhoz, hirtelen megfordította a kocsit és visszahajtatott a városba: „Hajts! Siess!“ De alig értek a városi sorompóhoz, „az úr megint megállított, leszállt a kocsiról és elment egy mezei útra; én azt hittem, hogy valami gyöngeség miatt, de megállt

és a virágokat nézegette; úgy állt egy darabig, hogy engem már majd megölt a csudálkozás.“ Így beszélt a kocsis. Emlékezem az akkori időre: napfényes, de hideg szeles, szeptemberi nap volt; a mezei útra kiment Antonovics Andrást pusztá, már rég letarolt mezőség vette körül; a bűgő szél az elhaló sárguló virágok közül már nem sokat lengethetett . . . Talán a fonnyadó és a dértől megtépett virágokhoz akarta hasonlítani a maga sorsát? Nem hiszem. Sőt bizonyosra veszem, hogy nem s hogy nem is vette észre a virágokat, hiába állította ennek az ellenkezőjét a kocsis, meg az akkor a rendőrkapitány kocsiján odaérkezett rendőrmester, aki később még azt is állította, hogy ő a kormányzót kezében egy virágcsomóval találta. Ez a rendőrmester lelkes adminisztratív személyiség volt, névszerint Flibusztyerov Ivanovics Bazil; még csak nem régen került a mi városunkba, de már is híressé vált nagy szorgalma s a végrehajtói dolgokban tanusított energiája, valamint veleszületett iszákossága révén. Leugorván a kocsiból és nem sokat törődve a fölebbvalója elfoglaltságával, örült, de komoly formájával, első szuszra előadta, hogy „a városban baj van!“

— Hogy? mi? — fordult hozzá Antonovics András szigorú arccal, de a legkisebb megütődés nélkül, egészen úgy, mintha csak a szobájában lettek volna s mintha a kocsija és kocsisa nem is várnának rá.

-- Az első kerület rendőrmestere vagyok, méltóságos uram, Flibusztyerov. A városban lázadás van.

-- A Flibusztyerek? — kérdezte Antonovics András eltűnődve.

— Parancsolatjára, méltóságos uram. A Spigulin-gyáriak zavarganak.

— A Spigulin-gyáriak! . . .

Mintha valami eszébe jutott volna a Spigulin név hallatára. Szinte összeresztett és az ujját a homlokához emelte: „a Spigulin-gyáriak!“ Lassan, gondolatokba merülten ment a kocsijához, fölült és a városba hajtatott. A rendőrmester a bricskáján utána.

Gondolom, hogy útközben homályosan eszébe jutott neki sok mindenféle, de aligha volt valamely határozott ideája vagy szándéka, mikor a kormányzáság előtti térre ért. De mihelyt meglátta a sorbaállott „lázdók“ tömegét, a rendőrök lánczatát, a tehetetlen (s meglehet, hogy készakarva tehetetlen) rendőrkapitányt és az ő reá irányult általános várakozást, hirtelen elöntötte a vér a szivét. Halványan szállt le a kocsijából.

— Le a sapkákkal! — szólt alig hallhatóan, lihegve. — Térdre! — rikoltott egész váratlanul, váratlanul maga-magának, és talán épen ebben a váratlanságban rejlett az ezután következett dolgoknak a magyarázata. Ugy ment az egész, mint a szánka farsangban; mert elképzelhető-e az, hogy a szánka a hegyoldal közepén megálljon? Nagy bajára Antonovics András egész életében tiszta karakterű ember volt, soha senkire sem kiabált, nem toporzékolt; az ilyenekkel pedig nagyobb baj szokott esni, ha a szánkájok valamiért váratlanul lecsusszan a hegyről. — Minden forogott előtte.

— Flibuszttyerek! — rikoltott még élesebben és furcsábban és megakadt a hangja. Nem tudta még, hogy mit fog tenni, de egész lényében érezte, hogy okvetetlenül rögtön fog valamit tenni.

— Uramisten! — hallatszott valahonnan a tömegeből. Egy legény keresztet hányt magára; három-négy ember csakugyan le akart térdelni, de a többiek egész tömegestől

előre nyomultak vagy három lépésre és egyszerre valamennyien rákezdték a mondókáikat: „méltóságos uram . . . megrövidítettek bennünket . . . negyvenig . . . a gyárigazgató . . . hadd mondjuk el . . .“ stb., stb. Nem lehtett abból semmit sem érteni

Oh, jaj! Antonovics András meg épen nem értett semmit: a virágok még ott voltak a markában. A lázadás olyan bizonyos volt neki, mint az imént Trofimovics Istvánnak a kibítka. S a meredt szemmel bámuló „lázadók“ tömegében egyre káprázott a szemé előtt a „bujtogató“ Sztepanovics Péter, aki tegnap óta egy pillanatra sem tűnt el a szemé elől, az a Sztepanovics Péter, akit ő annyira gyűlölt . . .

— Vesszót! — kiáltott még váratlanabban.

Halálos csönd állt be.

Igy történt a dolog a legbiztosabb tanúzások és az én gyanításom szerint. A továbbiakra vonatkozó tanúzások, valamint az én gyanításaim azonban nem ily pontosak. De némely tények beigazolódtak.

Először is: a vesszők valahogy nagyor is hamar előkerültek; ezeket a rendőrkapitány bizonyosan jóelőre készletben tartotta. Különben csak két embert vesszőztek meg, hármat már aligha: e mellől nem tágitok. Merő terefere, hogy az egész tömeget, vagy annak csak a felét is megverték volna. Mese az is, hogy egy arra elmenő szegény, de tisztességes asszonyt is lefogtak és megvesszőztek volna, pedig erről az asszonyról én is olvastam később egy pétervári lapban. Sokat beszéltek egy szegényházi asszonyról is, Tarapügina Petrovna Avdotyáról, aki látogatóból hazatért a téren áthaladtában befurakodott a báméskodók közé és a történeteket látva, állítólag azt kiál-

totta, hogy „gyalázati“ és nagyot köpött volna, meg hogy ezért állítólag őt is „ellátták“ volna. Ezt nemcsak a lapok irták meg, hanem első fölindulásban még gyűjteni is kezdtek a szegény asszony javára. Magam is aláirtam husz kopejkát. S mi lett a vége? Kiderült, hogy Tarapügina nevű szegényházi asszony nincs is a városunkban. Én magam jártam a temetőbeli szegényházban kérdezősködni, de ott soha semmiféle Tarapügina nevet nem is hallottak, sőt még meg is nehezteltek, mikor a híresztelést ott elmondtam. Azért emlitem pedig ezt a nem létező Petrovna Avdotját, mert Trofimovics Istvánnal is majdnem ilyesmi történt, sőt tán épen az ő esetéből fonták a Tarapügina meséjét, t. i. úgy, hogy a pletyka további füzésében átkenték az ő esetét valami Tarapüginára. Lényeges ebben, hogy nem tudom: mi módon tűnt el mellőlem Trofimovics István rögtön, mihelyt a térre értünk. Valami rosszat sejtve, a téren körül akartam őt egyenszen a kormányzó lakása elé vezetni, de magam is elbáméskodtam egy pillanatra, szóbaálltam valakivel, hogy kérdezősködjem s amint széjjel nézek, hát Trofimovics Istvánt sehol sem látom. Ösztönszerűen siettem őt a legvégszedelmesebb ponton keresni; úgy éreztem, hogy az ő szánkája is lecsusszant a hegyről. S tényleg: a kavargás kellő közepén találtam meg őt. Megragadtam a kezét; de ő csöndesen, büszkén és mérhetetlen fensőbbseggel nézett rám:

— Cher, — szólalt meg olyan hangon, amelyben mintha valami elszakadt húr rezdült volna meg, — ha már ezek itt, a téren, a mi szemünk láttára ilyen fesztelenül csinálnak rendet, hát akkor mit várjunk *ettől* . . . ha ez majd önállóan cselekedhetik.

És a fölindulástól remegve, a kihívás

mérhetetlen vágyával odamutatott a tőlünk két lépésnyire, ránk meresztett szemmel álló Flibuszyerovra.

— *Ettől!* — bödült föl az dühösen. — Micsoda ettől? Hát te ki vagy? — lépett közelebb ököltre fogott kézzel. — Ki vagy te? — ordított dühösen, fájdalmasan és kétségbeesetten, megjegyezvén, hogy ő látásból nagyon jól ismerte Trofimovics Istvánt.

Még egy pillanat s Flibuszyerov torkon ragadta volna őt, de szerencsére Lembke a kiáltozás hallatára erre fordította a fejét: méltatlankodva, de merően nézett Trofimovics Istvánra, mintha valamiről gondolkoznék, aztán hirtelen türelmetlenül hadonázott a kezével. Flibuszyerov meghökkent. Én magammal vonszoltam Trofimovics Istvánt a tömegbe. Különben: meglehet, hogy már magától is elment volna onnan.

— Most csak haza! — unszoltam én, — csak Lembkének köszönhetjük, hogy meg nem vertek bennünket.

— Menjen, kedves barátom; hibáztam, hogy önt kitettem a veszedelemnek. Önnek még jövője van, nekem pedig — mon heure a sonné.

Szilárd léptekkel ment föl a kormányzó háza kapujába. A kapus ismert engem; mondtam neki, hogy mind a ketten Mihajlovna Juliához megyünk. Leültünk az elfogadó teremben és vártunk. A barátomat otthagyni nem akartam, de fölöslegesnek tartottam, hogy valamit is mondjak neki. Ugy viselte magát, mint aki eltökélte, hogy meghal — például a hazáért. Nem egymás mellett foglaltunk helyet, hanem különböző szögletekben, én a kijáráshoz közelebb, ő átellenben, távolabb; gondolatokba merülten hajtotta le a fejét, mindkét kezével a botjára támaszkodva. Szé-

les karimájú kalapját a balkezében tartotta. Így ültünk vagy tiz percig.

II.

Lembke sietve jött be a rendőrkapitánytól kísérvé, szórakozottan nézett meg bennünket, aztán nem törődve tovább velünk, jobb felől eső szobájába akart menni, de Trofimovics István elibe kerülve, elállta az útját. A Trofimovics István magas termete imponált; Lembke megállt.

— Ki ez? — motyogott meglepetten, mintha a rendőrkapitányhoz szólana, de ahhoz nem fordulva, hanem tovább vizsgálgatva Trofimovics Istvánt.

— Nyugalmazott kollégiumi asszessor, Verhovenszkij Trofimovics István, méltóságos úr! — felelt Trofimovics István, magát méltóságosan meghajtva. Ő méltósága pedig tovább vizsgálódott, de igen tompa nézéssel.

— Mit akar? — kérdezte aztán lakonikus, hivatalos hangon, kedvetlenül és türelmetlenül fordítva a fülét Trofimovics István felé, valami közönséges folyamodónak nézve azt, aki valami írásos kérvényt akar átadni.

— Ma házkutatást tartott nálam egy, a méltóságod megbizásából eljáró hivatalnok; ugyanazért . . .

— A neve? A neve? — kérdezte türelmetlenül Lembke, mintha hirtelen valamire emlékezett volna. Trofimovics István még méltóságosabban nevezte meg magát.

— Á-á-á! Ez . . . ez az a melegágyas . . . Tisztelt uram, ön olyan színben tüntette föl magát . . . Ön professzor? professzor?

— Valamikor volt szerencsém néhány előadást tartani az ifjúságnak az x-i egyetemen.

— Az if-jú-ság-nak! — rezzent össze Lembke, bár fogadni mertem volna, hogy még

aligha értett valamit, sőt azt sem tudta, hogy kivel van dolga.

— Tisztelt uram, ezt én nem tűröm! — csattant föl hirtelen haraggal. — Én a fiatal-ságot nem tűröm. Mindig csak proklamációk. Ez, tisztelt uram, a társadalom megtámadása, flibusztéria . . . Mi a kívánsága?

— Ellenkezőleg: az ön neje kívánta, hogy én az ő holnapi ünnepségén felolvassak. Én meg semmit sem kérek, csak a jogaim orvoslásáért jöttem . . .

— Az ünnepségen? Ünnepség nem lesz. Én az önök ünnepségét meg nem engedem. Felolvasás? Felolvasás? — rikoltzott dühösen.

— Nagyon szeretném, ha udvariasabban beszélne ön velem, méltóságos úr, s ha nem topogna a lábával és nem orditozna rám, mint a gyerekre.

— Tudja tán, hogy kivel beszél? — vörösödött el Lembke.

— Nagyon jól tudom, méltóságos úr.

— Én védem a társadalmat, ön pedig szétrombolja. Szét-rom-bol-ja! Ön . . . különben én emlékezem önre: ön az, aki a Sztavrogina tábornokné házában nevelősködött?

— Igen . . . nevelő voltam . . . Sztavrogina tábornoknéénál.

— És húsz év alatt melegágyat tartott mindannak, ami most kivirított . . . a gyümölcsök . . . Azt hiszem, hogy csak az imént láttam önt a téren. Vigyázzon, tisztelt uram, vigyázzon: ismerem az ön gondolkozási módját. Legyen róla meggyőződve, hogy szemmel tartom önt. Én, tisztelt uram, az ön felolvasásait nem engedhetem meg, nem és nem! Ilyen kérésekkel ne én hozzám forduljon.

Megint távozni akart.

— Ismétlem, méltóságos úr, hogy ön té-

ved: az ön felesége kért meg engem, hogy valami irodalmi dologról, — tehát nem társadalmi kérdésről, — felolvasást tartsak a holnapi estélyen. De most már én magam mondom le a felolvasásról. Az én alázatos kérésem pedig csak oda terjed, hogy — ha lehet — méltóztassék nekem fölvilágosítást adni: miért tartottak ma én nálam házkutatást? Elvittek tőlem néhány könyvet, iratot, több igen kedves magánlevelet; talicskában tolták végig a városon . . .

— Ki tartott házkutatást? — rezzent meg egészen magához térve Lembke és egészen elpirult. Gyorsan fordult a rendőrkapitányhoz. E pillanatban feltűnt az ajtóban a Blümer hosszú, esetlen alakja.

— Ez a hivatalnok, — mutatott rá Trofimovics István. Blümer alázatos, de épen nem féltő arccal lépett előre.

— Vous ne faites, que des bêtises, — szólt hozzá Lembke bosszúsan és egyszeribe mintha egészen megváltozott volna.

— Bocsásson meg . . . — hebegett rendkívül zavartan és pironkodva, — az . . . az . . . bizonyára csak ügyetlenség . . . félreértés lehetett. . . csak félreértés.

— Méltóságos úr, — szólt Trofimovics István, — fiatal koromban szemtanúja voltam egy jellemző esetnek. Egyszer a színház folyosóján valaki hirtelen odament egy másik valakihez s azt az egész közönség szemeláttára hangosan arcul ütötte. Látván azonban rögtön, hogy a megütött ember nem az, akinek a pofonütés szánva volt, csak hasonlít ahoz, ott rögtön, mint aki nem vesztegetheti az idejét, épen úgy szólt, mint az imént méltóságod: „Tévedtem . . . bocsásson meg, félreértés volt az egész, csak félreértés.“ S mikor a megbántott ember még azután is sértve érezte magát

és kiabált, a másik boszankodva magyarázta neki: „Hiszen mondtam már, hogy az egész csak félreértés volt, hát mit kiabál mégis?“

— Ez . . . persze . . . igen nevetséges, — mondotta görbe mosolylyal Lembke, — de . . . de nem látja ön, hogy én magam is menyire szerencsétlen vagyok?

Szinte elkiáltotta magát és mintha el akarta volna takarni a kezével az arcát.

Ez a váratlan fölkiáltás, csaknem sirás, elviselhetetlen volt. Valószínűleg ez volt tegnap óta az első teljesen világos pillanata, amelyben tudatára ébredt a törtéteknek egyfelől, másfelől pedig teljes, megalázó, önmegadó, kétségbeesett; még egy pillanat — s talán hangos zokogásra fakadt volna. Trofimovics István előbb vadul nézett rá, aztán lecsüggesztette a fejét és mély megindulással így szólt:

— Méltóságos úr, ne törődjék tovább az én kicsinyes panaszommal, csak annyit tessek elrendelni, hogy adják vissza a könyveimet és irataimat . . .

Nem folytathatta tovább. E pillanatban nagy zúrral-zajjal tért vissza Mihajlovna Julia a társaságával. De ezt lehetőleg pontosan le akarom írni.

III.

A három kocsiból, mind, ahányan voltak, egy tömegben tódultak be az elfogadó terembe. A Mihajlovna Julia lakosztályába külön bejárat volt balról, egyenesen a kapu alól; de ezúttal valamennyien a termen mentek keresztül, szerintem azért, mert tudták, hogy ott van Trofimovics István s mert Mihajlovna Julia már értesülve volt a Spigulin-gyáriakkal történtek felől. Mindjárt a városba érkezéskor értesítette őt Lyámsin, aki valami dolga

miatt otthon maradt és nem vehetett részt a kirándulásban. Ravasz örvendezéssel sietett egy kölcsönvett kozáklovon a Szkvoresnyikibe vezető útra a visszatérő kavalkád elé a vidám hírekkel. Én azt hiszem, hogy Mihajlovna Julia, ellenére az ő szilárd elhatározottságának, kissé zavarba jött, mikor a különös újságokat meghallotta; meglehet azonban, hogy csak egy pillanatra. Például az eset politikai oldalával nem törődött: Sztepanovics Péter ugyanis többször bizonyíttatta neki, hogy a Spigulin-gyár munkásai közt levő izgágákat egytől-egyet jól végig kellene veretni, már pedig Sztepanovics Péter egy idő óta rendkívül nagy tekintély volt ő előtte. „Hanem azért . . . majd felelni fog ő nekem.“, — gondolta bizonyára magában, persze az urát értve az ő alatt. Mellékesen megjegyzem, hogy Sztepanovics Péter véletlenül nem vett részt a mai kirándulásban és reggel óta sehol sem volt látható. Ne feledjük el azt sem, hogy Petrovna Borbála, miután a vendégeit ellátta, szintén visszatért a társasággal a városba (Mihajlovna Juliával egy kocsin) azzal a szándékkal, hogy a holnap ünnepség rendező bizottságának utolsó ülésében ő is részt vegyen. Természetes, hogy őt is érdekelték a Trofimovics Istvánra vonatkozó, Lyámsin által közölt hírek, sőt tán izgatták is.

Antonovics Andrással a leszámolás rögtön megkezdődött. Oh jaj! ezt ő első pillanatra észrevette a feleségén. Mihajlovna Julia nyílt arccal, elbájoló mosolylyal gyorsan közeledett Trofimovics Istvánhoz, odanyújtotta annak az ő szép, keztyüs kezét és a legszivesebb szavakkal üdvözölte, mintha reggel óta egyből gondja sem lett volna, mint mentül hamarabb meglátni és megcirógatni Trofimovics Istvánt azért, hogy ő azt végre a saját házánál láthat-

ja. Egy igével sem érintette a reggeli házkutatást, mintha arról semmit sem tudott volna. S nem elég ez: Trofimovics Istvánt rögtön lefoglalta magának és bevezette a vendéglátójába, — mintha semmi beszéde sem volna Lembkével, vagy ha volna is, hát nem érdemes azt most elvégezni. Én azt hiszem, hogy Mihajlovna Julia, dacára az ő hangos voltának, ezúttal megint bakot lőtt. Segített neki ebben Karmazinov, aki a Mihajlovna Julia különös kérésére vett részt a kirándulásban s ilyen módon — habár csak mellékesen — végre első vizitet csapott Petrovna Borbálánál, aki az ő kislelküségénél fogva ettől egészen el volt ragadtatva. Karmazinov, aki legutolsónak jött be, már az ajtóból kiabálni kezdett Trofimovics Istvánra, ölelésére sietett annak, megelőzve még Mihajlovna Juliát is.

— Ezer esztendeje nem láttuk egymást! No végre-valahára . . . Excellent ami!

Csókolózni akart és persze: csak a képét tartotta oda. A megrökönyödött Trofimovics István kénytelen volt vele összecsókolózni.

— Cher, — mondotta nekem már este, amint az aznapi eseményekre visszagondolt, — abban a pillanatban az jutott eszembe, hogy kettőnk közül ki a hitványabb: ő-e, aki csak azért ölelt meg engem, hogy nyomban megalázzon, vagy én, aki őt megvetem, mégis megcsókoltam a képét, holott el is fordulhattam volna . . . pihá!

— No, beszéljen, beszéljen, — nyámogott és selypített Karmazinov, mintha csak olyan könnyen el lehetne beszélni húsz év történetét. De az ilyen bolondos könnyelműség hozzá tartozott a „magasabb“ tónushoz.

— Emlékezik-e, hogy utoljára Moszkvában találkoztunk, a Granovszkij tiszteletére adott ebéden s hogy azóta huszonnégy év mult

el, — kezdte egész helyesen (következésképp nem épen „magas“ tónusban) Trofimovics István.

— Ce cher homme, — vágott közbe rikácsolva és túlságosan is konfidensül Karmazinov, a kelleténél barátságosabban veregetve a Trofimovics István vállát, — vigyen be már hennünket magához, Mihajlovna Julia; ott ő majd leül és mindent apróra elbeszél.

— Pedig én azzal az ingerült vénaszszonynyal soha közeli ismeretségben nem voltam. — mondotta Trofimovics István ugyanazon estén, panaszosan, a haragtól remegve. — Akkor mi még egészen fiatalok voltunk s én már akkor ki nem állhattam őt . . . ő meg — természetesen — engem . . .

A Mihajlovna Julia szalonja mihamar benépesedett. Petrovna Borbála nagyon izgagtott hangulatban volt, bár mindenképen közőmbösnek akart látszani, de én észrevettem, hogy vagy két gyűlöletes pillantását Karmazinov s vagy két haragosat Trofimovics István felé lövelt; e pillantások haragosak voltak féltésből, szeretetből: ha Trofimovics István ezuttal valahogy elhagyta volna magát, mindenki szemeláttára és füle hallatára engedte volna magát Karmazinovtól lefőzetni, hát én azt hiszem, hogy Petrovna Borbála ott nyomban fölugrik és elpüföli az én barátomat. Elfelejtettem mondani, hogy jelen volt Liza is, akit én soha sem láttam még örvendezőbbnek, vidámabbnak és elégedettebbnek. Természetes, hogy ott volt Nikolajevics Móric is. Ezenkívül a Mihajlovna Julia szokásos kíséretét képező fiatal hölgyek és nevetlenkedő ifju urak közt, akik a nevetlenkedést vidámságnak tartották, a garasos cinizmust pedig okosságnak, észrevettem még két-három új arcot is: valami nagyvön is sürgő-forgó len-

gyelt, valami egészséges, öreg német doktort, aki hangosan és nagy élvezettel kacagott a saját viccein, végül valami nagyon fiatal, pétervári hercegecskét, aki mintha rugókra járt volna, mintha valami nagy államférfiúnak tartotta volna magát és rendkívül magas gallért viselt. Látni lehetett, hogy erre a vendégére sokat adott Mihajlovna Julia s ennek miatta nem volt egészen megalégedve a vendéglátó termével . . .

— Cher m-r Karmazinov — szólalt meg Trofimovics István, miután festőiesen helyet foglalt a diványon s ő is elkezdett úgy selypíteni, hogy Karmazinov sem különben — a mi korunkból való és bizonyos meggyőződésekkel bíró emberek élete még husz évi időköz után is egyhangunak tűnhet föl . . .

A német itt hangosan fölkacagott, mint ha nyerített volna, valószínűleg azt gondolván, hogy Trofimovics István valami szörnyű nevetségest mondott. Ez különös elámulással nézett a németre, de az azt föl sem vette. Odanézett a herceg is, a német felé fordítva a fejét, dacára a magas gallérjának s föltéve az orrcsüptető pápaszemét, bár semmire sem volt kíváncsi.

— . . . egyhangunak tűnhet föl — ismételte készakarva Trofimovics István, lehetőleg hosszúra nyújtva a szavakat. — Ilyen volt az én életem is e negyedszázad alatt, et comme on trouve partout plus de moin, que de raison s minthogy én ezt természetesnek tartom, hát én ez egész negyedszázad alatt . . .

— C'est charmant, les moin — sugta Mihajlovna Julia a melléte ülő Petrovna Borbálának.

Petrovna Borbála csak egy büszke tekintettel felelt. De Karmazinov nem birta el-

viselni a francia frázis sikerét s gyorsan, ri-
kácsolva félbeszakította Trofimovics Istvánt:

— Ami engem illet, én e tekintetben egé-
szen nyugodt vagyok s már hetedik éve ülök
Karlsruhéban. S mikor a mult évben a váro-
si tanács elhatározta, hogy új vízvezetéki csö-
veket rakat le, hát én azt éreztem a szivemben,
hogy az a vízvezetéki cső, az a vízvezetéki kér-
dés nekem kedvesebb és drágább, mint az én
kedves hazámnak bárminemű kérdése . . .
amiket itt három év óta helyi reformnak ne-
vezettek.

— Igazat kell adnom önnek, bár az ér-
zelmeim ellenére — sóhajtott Trofimovics Ist-
ván, jelentősen csüggesztve le a fejét.

Mihajlovna Juliának nagy volt a dia-
dala: a beszélgetés mélyen járó is volt, irány-
zatos is.

— Piszok levezető csatornáról van szó?
— kérdezte hangosan a doktor.

— Vízvezetőről, doktor, vízvezetőről! Én
még segitettem is nekik a tervezet megírásá-
ban.

A doktor harsogó hahotára fakadt.
Utána mások is kacagni kezdtek, még pedig
ezuttal egyenesen a doktor szeme közé, aki ezt
nem értette el és roppant meg volt elégedve,
hogy mindenki nevet.

— Bocsásson meg, Karmazinov, de én
nem értek egyet önnel, — sietett Mihajlovna
Julia közbeszólni. — Karlsruhe mint Karls-
ruhe, de ön szeret másokat felültetni, mink
azonban ez egyszer nem hiszünk önnek. Hol
van az az orosz ember, az az orosz író, aki
annyi korszerű tipust teremtett, aki annyi
égető kérdést oldott meg és mutatott rá épen
azokra a korunkbeli főpontokra, amelyekből
a korával élő, közpályán működő férfi útmu-
tatást nyer a tevékenységéhez? Itt az ön sze-

mélyében, csakis az önében és senki máséban. Beszélhet ön nekem arról, hogy ön közböbös a hazája iránt és szenvedelmesen érdeklődik a karlsruhei vízvezeték iránt! Hahaha!

— No hát igaz — selypített Karmazinov — hogy én meghatároztam a Pogozsev típusában a szlávjánofilek minden hibáját, a Nikodimov típusában pedig a nyugatiaskodók minden hibáját . . .

— Vajon mindet-e? — suttogta Lyámsin csendesken.

— De én ezt csak úgy mellékesen csinálom, hogy valamiképen megöljem az időt és . . . eleget tegyek a nyakamra járó honfitársaimnak.

— Bizonyosan hallotta már, Trofimovics István — folytatta ünnepiesen Mihajlovna Julia — hogy holnap élvezhetni fogjuk a Jegorovics Simon legutóbbi ihlettségének gyönyörű sorait; a mű címe: „Merci“. Kijelenti e művében, hogy többet nem fog írni, semmi szín alatt, még ha az égből leszálló angyal kérné sem, más szóval mondva: még ha a legfelsőbb körök kérnék is elhatározása megváltoztatására. Egy szóval végképen leteszi a tollat s ez a graciózus „Merci“ a közönséghez van intézve, megköszönéséül annak a nagy elragadtatásnak, amelyvel az oly sok évig kíséerte az ő műveit, amelyekkel ő a becsületes orosz eszmét szolgálta.

Mihajlovna Julia nem tudott hova lenni nagy boldogságában.

— Igen, bucsuzom; elmondom az én „Merci“-met és elmegyek . . . aztán majd ott . . . Karlsruhéban behunyom a szemeimet — kezdett Karmazinov lassankint érzékenyülni.

Mint nagy íróink közül sokan, (már pedig nálunk igen sok a nagy író), ő sem bírta

elviselni a dicséreteket és azonnal gyöngeség vett erőt rajta, ellenére a szellemességének. De én azt hiszem, hogy ez megbocsátható. Azt mondják, hogy egy ilyen Shakespearünk egyszer egyenesen ki is rukkolt vele, hogy — azt mondja — „mi nagy emberek, másképp nem is tehetünk“, stb. s ezt észre sem vette.

— Ott, Karlsruében, majd behunyom a szemeimet. Nekünk, nagy embereknek, az a kötelességünk, hogy elvégezvén a feladatunkat, mentől előbb behunyjuk a szemeinket, nem várva jutalmat. Én is úgy cselekszem.

— Adja ide nekem a címét; én majd fölkeresem a sirját Karlsruhéban — kacagott föl a német szertelenül.

— Most már a holttesteket is lehet vasuton szállítani — szólalt meg valaki a jelentéktelen fiatal emberek közül.

Ljászin szinte nyihogott elragadtatásában. Mihajlovna Julia összehuzta a szemöldökét.

Ekkor belépett Sztavrogin Miklós.

— Én meg azt hallottam, hogy önt bevitték a rendőrségre, — szólt hangosan mindjárt Trofimovics Istvánhoz fordulva.

— Nem biz al csak a rendet őrizték — felelt Trofimovics István a szokott kalamburjával.

— De remélem, hogy ennek semmi befolyása sem lesz az én kérésemre — mondá Mihajlovna Julia — remélem, hogy ön ellenére e kellemetlenségnek, amelyről nekem idáig még nem is volt tudomásom, nem hagyja cserben a mi várakozásunkat és nem foszt meg bennünket attól az élvezettől, hogy hallhassuk az ön fölolvását az irodalmi estélyen.

— Nem tudom . . . én most . . .

— Én igazán oly szerencsétlen vagyok, Petrovna Borbála . . . s képzelje, épen akkor,

mikor annyira szomjaztam személyesen megismerni az orosz előkelő szellemek egyik legkiválóbb, független képviselőjét s most Trofimics István egyszerre el akar hagyni bennünket.

— A dicsérő szavak oly hangosan hangzottak el, hogy azokat hallatlanokká nem tehetem — szólt Trofimovics István — de nem hiszem, hogy az én szerény személyemre oly föltétlen szükség volna a holnapi estélyen. Egyébiránt én . . .

— Egészen elkényeztetik! — kiáltott Sztepanovics Péter, gyorsan beszaladva a terembe. — Alig vettem őt a kezem alá s ime: rögtön házkutatás, konfiskálás . . . a rendőr torkon ragadja, most pedig a dámák dédelgetik őt a kormányzó szalonjában! Hiszen neki most minden porcikája remeg az örömtől, ő még álmában sem látott ilyen ünneplést. Bizony még eszébe jut, hogy följelentse a szocialistákat.

— Az lehetetlenség, Sztepanovics Péter. A szocializmus sokkal fenségesebb eszme, hogy sem azt Trofimovics István föl ne fogná — védelmezte őt energikusan Mihajlovna Julia.

— Az eszme fenséges, de a hirdetői nem mindig fenségesek, et brisons lá, mon cher — fejezte be Trofimovics István a fiához fordulva és elegánsan fölkelve a helyéről.

De itt igen különös dolog történt. Fon-Lembke már régen bent volt a szalonban, de mintha senki sem vette volna észre, pedig jól látták, mikor bejött. Az iménti eszmétől megkapatva Mihajlovna Julia tovább ignorálta őt. Lembke az ajtó közelében helyezkedett el és sötét, szigoru tekintettel hallgatta a beszélgetést. Hallván a reggeli eseményekre vonatkozó megjegyzéseket, nyugtalanul izgett-mozgott s

igyekezett a herceget nézni, akinek előre álló, erősen kikeményített gallérja láthatóan meglepte őt; azután meglátva a beszaladó és kiabáló Sztepanovics Pétert, összerezte s mihelyt Trofimovics István elmondta a szocializmust illető szentenciáját, hirtelen ehez ment, félrelökte utköben Lyámsint, aki meglepetten és furcsa mórrikával ugrott félre, kezével a vállát tapogatva, mintha nagyon megütötték volna.

— Elég! — szólt Fon-Lembke, energikusan megfogva és teljes erejéből szoritva a megijedt Trofimovics István kezét. — Elég! Korunk filibuszterjei lépen vannak. Egy szót se! Megvannak téve az intézkedések . . .

Hangosan beszélt, szavait erélylyel végezte be. A hatás fájdalmas volt. Mindenki valami szerencsétlenséget érzett. Láttam, hogy Mihajlovna Julia elsápadt. Az effektus egy furcsasággal végződött. Lembke, miután kijelentette, hogy az intézkedések meg vannak téve, gyorsan megfordult és kiment, de a második lépésénél megbotlott a szőnyegben, előrebillent az orrával és kevésbe mult, hogy el nem esett. Egy pillanatra megállt, megnézte azt a helyet, ahol megbotlott, hangosan megjegyezte, hogy „ki kell cserélni“, aztán eltávozott. Mihajlovna Julia utána sietett. Távozása után zajongás keletkezett, amiből nehéz lett volna valamit megérteni. Némelyek azt mondták: „ideges“, mások azt: „oda van“, ismét mások ujjaikkal a homlokukra mutattak. Lyámsin egy szögletben két ujját a homlokán felül tartotta, szarvakat mórrikálva. Céloztak valami házi perpatvarra, persze csak suttogva. Senki sem készült elmenni, mindenki várt. Nem tudom, mit végzett Mihajlovna Julia, de vagy tíz perc multán visszajött és mindenképen nyugodtnak igyekezett látszani. Kitérő-

leg azt válaszolta, hogy Antonovics András kissé föl van izgatva, de hogy máskülönben semmi baj, hogy ez nála még gyerekkorától fogva gyakori eset, hogy ő ezt „sokkal jobban“ tudja s hogy a holnapi mulatság — természetesen — föl fogja őt vidítani. Erre még illendőségéből néhány hizelgő szót mondott Trofimovics Istvánnak, aztán jóval hangosabban fölhívta a jelenlevőket, hogy kezdjék meg azonnal a rendező bizottsági ülést. A bizottsághoz nem tartozók csak most kezdtek haza szedelőzködni. Hanem a végzetes nap fájdalmas esetei ezzel még nem érték végüket . . .

Már akkor, mikor Vszevolodovics Miklós bejött, észrevettem, hogy Liza gyorsan és áthatóan ránézett, aztán még sokáig rajta felejtette a tekintetét, annyira, hogy ez végre fel is tűnt. Láttam, hogy a háta mögül Nikolajevics Móric feléje hajlott és valamit sugni akart neki, de aztán mást gondolt, gyorsan kiegyenesedett és úgy nézett szét a társaságban, mintha bocsánatot akart volna kérni. Vszevolodovics Miklós is feltűnést keltett: arca a szokottnál halványabb, nézése rendkívül szórakozott volt. Odadobván a kérdését bejövetelekor Trofimovics Istvánnak, mintha rögtön el is feledkezett volna erről és legalább nekem úgy tetszett, hogy el is felejtette a háziasszonyt üdvözölni. Lizára rá nem nézett egyszer sem, nem azért, mintha nem akart volna, de amint ezt biztosan állíthatom, csak azért, mert azt észre sem vette. S egyszerre csak, a Mihajlovna Julia fölhívása után, megszólalt Liza hangosan, szántszándékkal nagyon hangosan: Vszevolodovics Miklóst hívta magához.

— Vszevolodovics Miklós, valami kapitány, aki magát az ön rokonának, az ön felesége bátyjának mondja, név szerint Lebjadkin, nekem egyre illetlen leveleket írkal, pa-

naszkodik önre és ajánlkozik, hogy valami önre vonatkozó titkot fölfedez előttem. Ha az csakugyan rokona önnek, tiltsa meg neki ezt az illetlenséget és kiméljen meg engem ilyen kellemeftlenségektől.

Mindenki megértette, hogy e szavakban szörnyü kihívás van. Olyanforma volt ez, mint mikor valaki behunyja a szemét és leveti magát a háztetőről.

Hanem a Sztavrogin Miklós felelete még szörnyübb volt.

Már az maga különös volt, hogy egy csöppet sem volt meglepetve, hanem a legnagyobb nyugalommal végighallgatta a Liza szavait. Arcán nyoma sem látszott haragnak vagy zavartságnak. Egyszerüen, szilárdan, teljes készséggel felelt a végzetes kérdésre:

— Igen, szerencsétlenségemre, én rokona vagyok annak az embernek. Férje vagyok immár csaknem öt éve az ő hugának, született Lebjadkinának. Legyen nyugodt: közölni fogom vele mentől előbb a kegyed kivárságát és jót állok róla, hogy ő kegyedet többé háborgatni nem fogja.

Soha sem felejttem azt a rémületet, amelyet akkor a Petrovna Borbála arcán láttam. Tébolodottnak látszó arccal kelt föl székéről, jobb kezét maga elé tartva, mintha valamitől védekeznék. Vszevolodovics Miklós ránézett, azután Lizára, azután a körülállókra és — mérhetetlen göggel elmosolyodott, végül pedig lassan kiment a teremből. Mindenki látta: mint ugrott föl Liza a divánról, mihelyt észrevette, hogy Vszevolodovics Miklós kifelé indul és határozottan olyan mozdulatot tett, mintha annak utána akart volna szaladni, de aztán meggondolta magát, nem szaladt utána, hanem lassan ment ki ő is, nem szólt ő sem sen-

kihez, nem nézett senkire. Persze: Nikoljevics Móric azonnal utána sietett.

A városban ezek után következett zajról és beszédekről nem szólok. Petrovna Borbála bezárkózott városi házába, Vszevolodovics Miklós pedig, amint beszélték, egyenesen Szkvoresnyikibe ment, anélkül, hogy az anyjával találkozott volna. Trofimovics István este elküldött engem „cette chère amie“-hez, kieszközölni, hogy az őt elfogadja, de be sem bocsátottak. Trofimovics István roppantul el volt keseredve és sirva mondogatta: „Micsoda házasság! milyen házasság! Milyen csapás a családra!“ Megemlékezett Karmazinovról is, akit rettenetesen szidott. Nagyon készült a másnapi fölolvadásra is, még pedig — oh, a művész-természet! — tükör előtt! és vissza szedte emlékezetébe az egész életében mondott elmésségeit és kalamburjait, amelyeket külön leírt egy füzetkébe, hogy azokat a fölolvadásban alkalmazhassa.

— Kedves barátom — mondta nekem, láthatóan igazolásképen — mindezt én a nagy idea érdekében teszem. Megmozdultam végre az én huszonöt éves helyemből és elmentem — nem tudom: hova, de elmentem . . .

Harmadik rész.

I. FEJEZET.

Az ünnepség első része.

I.

Az ünnepséget, ellenére a Spigulini-nap eseményeinek megtartották. Én azt hiszem, hogyha Lembke meg is halt volna azon az éjszakán, az ünnepséget akkor is elkezdték

volna reggel, annyira nagy jelentőséget tulajdonított annak Mihajlovna Julia. Fájdalom! ő az utolsó pillanatig el volt vakulva és nem értette meg a közönség hangulatát. Senki sem hitte, hogy az ünnepség napja valami kolosszális esemény nélkül muljon el, vagy amint a kezüket előre dörzsölők magukat kifejezték, valami „megoldás“ nélkül. Igaz, hogy néme-lyek igen komor, politikus kifejezést öltöttek; de hát általában szólva az orosz embert rendkívül mulattatja minden társaságbeli skandalum. Igaz, hogy volt nálunk valami komolyabb felfogás is, mint a skandalum szomjazása: általános, boszus ingerültség; mintha mindenki meguntta volna az életét. Mintha valami általános, zavart, kényszeredett cinizmus vett volna erőt az embereken. Csak a dámák nem zavartatták magukat, de azok is csak egy pontban: a Mihajlovna Julia iránt érzett feneketlen gyűlöletben. Ebben valamennyien megegyeztek. Az pedig, a szegényke, ezt nem is sejtette, sőt az utolsó óráig abban a meggyőződésben élt, hogy őt még mindig „körülveszik“ és hogy neki mindenki „fanatikus hódolója“.

Pedzettem már azt, hogy mindenféle alakok jelentek meg nálunk. A habozások és átmenetek zavaros idejében előbb mindig ilyen különös alakok szoktak megjelenni. Nem az úgynevezett „vezéremberek“ értem, akik mindenkit meg akarnak előzni (és ez a legfőbb céljuk), nem azokat, akiknek a célja gyakran igen ostoba, de legalább többé-kevésbé határozott. Nem, én csak az aljas hitványokról beszélek. Ez a söpredék minden átmeneti időben fölszínre vetődik, pedig minden társaságban van ilyen és ezek nincsenek is minden cél nélkül s ámbár a gondolkozásnak még csak a látszatával sem bírnak, a legjobban ezek fe-

jezik ki magukkal a nyugtalanság és türelmetlenség erejét. Máskülönben pedig ez a söpredék, anélkül, hogy azt tudná, mindig szolgálataiba áll a „vezető emberek“ azon apróbb csoportjainak, amelyek határozott céllal dolgoznak és odalökdösik ezt a szemetet, ahová akarják, ha csak nem szemenszedett idióták, ami szintén gyakori eset. Most, mikor mindenek a végén vagyunk, mindenki tudja nálunk, hogy Sztepanovics Péterrel egy, az Internacionále rendelkezett, Sztepanovics Péter pedig Mihajlovna Juliával, aki az ő utasításai szerint intézkedett a söpredékkal. Okosabb embereink most csodálkoznak már, hogy nem látták ők ezt akkor mindjárt?

Miben állt a zavaros idő és az átmenet: én nem tudom, de azt hiszem: más sem tudja, legfőlebb a jövővények tudták. És mégis a leghitványabb emberkék kerültek fölszinre, hangosan kritizálták a legszentebb dolgokat, holott azelőtt a szájukat sem merték kitátani, az első emberek pedig, akik eddig felül voltak, kezdtek amazoknak engedelmeskedni s most már ők sem merték a szájukat kinyitni; némelyek meg félreállva csufondárosan nevettek. A Lyámsinok, Teljatnyikovok, a Tentetnyikov*)-féle földesurak, a parlagi Radiscev-féle takonypolcok, a búsan, de fenhéjázón mosolygó zsidólegények, a hahotázó átutazók, a fővárosból való irányköltők, akik a tehetségüket paraszt ködmönnel és hájas csizmával helyettesítették, a saját rangjukat és hivatásukat kinevető őrnagyok és ezredesek, akik egy rubellel jobb fizetésért képesek letenni a kardjukat és beállni vasuti hivatalnoknak; tábornokok, akik átszöktek ügyvédeknek; meg-

*) A Gogoly „Holt lelkek“ c. korrajzában.

tollasodott ügynökök, tollasodó kupeceskék, a számtalan szeminaristák, nők, akik már maguk női kérdést képeznek: mindezek hirtelen felülkerekedtek nálunk, és kik felé? A klub, a tiszteletreméltó főhivatalnokok, a famankón járó tábornokok, a legszigorubb megközelíthetlenséggel dicsekedhető női társaságaink felé. S ha már Petrovna Borbála is, egész a fiával történt katasztrófaig, csaknem hordárjává lett e szemét népnek, hát a többi Minerváinknak szinte készségesen megbocástható az ő akkori elbódulásuk. Most mindent az Internacionálénak tulajdonítanak. Ez az idea annyira gyökeret vert, hogy a meg-megjelenő idegeneknek is ebben az értelemben panaszkodnak. Csak nem régen történt, hogy Kubrikov tanácsos, egy hatvankét éves úr, nyakában a Sztaniszláv-rendjellel, minden hívás nélkül egyszer csak megjelent és töredelmesen megvallotta, hogy ő teljes három hónapig minden kétséget kizáróan az Internacionále hatása alatt állt. Mikor pedig korára és érdemeire való tekintetből fölszólították, hogy részletesebben adja elő a jelentését, hát habár nem is tudott egyéb dokumentummal előállni, mint azzal, hogy ő „minden érzésével érezte ezt“, mégis szilárdan megmaradt a kijelentésénél, annyira, hogy tovább nem is firtatták a dolgot.

Nálunk is volt az óvatosabbaknak egy kis csoportja, akik már eleinte külön váltak és a többiektől elzárkóztak. De van-e olyan zár, mely a természet törvényeinek ellentállhat? A legszigorubb családokban is nőnek olyan lányok, akik szeretnek táncolni s így történt, hogy az ilyen elzárkózott családok is aláíratkoztak a nevelőnők fölsegélyezésére rendezett ünnepség ivére. A bál fényesnek, páratlannak ígérkezett: csodákat beszéltek róla; beszéltek

hercegekről, akik színházi látókákkal jöttek, aztán husz rendezőről, akik mind csupa fiatal gavallérok, balvállukon csokorral, valami pétervári előkelőségekről, arról, hogy Karmazinov a bevétel gyarapítása kedvéért vállalkozott arra, hogy a „Merci“ című munkáját nevelőnői kosztümben fogja felolvasni, hogy lesz egy „irodalmi kadril“, ez is csupa kosztüms táncolókkal, meg hogy minden kosztüm valami irányzatot fog jelenteni. Végül, hogy ugyancsak kosztümben fog táncolni valami „tisztességes orosz eszme“, ami már magában véve tökéletes ujdonság. Hát hogyan iratkoztak volna alá? Mindenki aláíratkozott.

II.

A nap ünnepsége a programm szerint két részre volt osztva: délelőtt irodalmi matiné, este kilenc órától pedig egész reggelig bál. De már e rendezkedésben benne volt a rendtelenségek csirája. Először is: a közönségben már kezdettől óta megerősödött az a hit, hogy reggeli is lesz, mindjárt a matiné után, vagy épen annak a tartama alatt, egy emiatt tartandó szünetben; természetes, hogy a reggelit ingyenesnek gondolták és persze pezsgővel. E hit megerősítésére nagyon alkalmas volt az, hogy a belépti díj nagyon nagy volt: három rubel. „Máskülönben nem is irtam volna alá ilyen hiábavalóságnak. A mulatság huszonnégy óráig tart, az ember megéhezik, hát csak kell valamit enni!“ — így gondolkoztak az emberek. Nem tagadhatom, hogy Mihajlovna Julia az ő könnyelműségében maga is okot adott rá, hogy ez a felfogás gyökeret verjen. Egy hónappal előbb, a nagy terv első közzététele alkalmával mindenkinek, akivel csak találkozott, egyre az ő ünnepségéről beszélt, azt pedig, hogy ez alkalommal nála jelentős

tósztokat is fognak mondani, még ki is iratta egy fővárosi hírlapban. Különösen legyezgettek a hiúságát ezek a tósztok; ő maga is akart egyet mondani s egyre annak a fogalmazásával bibelődött. Ezek a tósztok lettek volna hivatva megmagyarázni a mi zászlónkat (de micsoda zászlót? fogadni mernék rá, hogy a jó asszony nem is fogalmazta meg a mondókáját), belejutván a tósztok a tudósítások révén a fővárosi ujságokba és meghatván, elragadván a felsőbbséget, végül pedig elterjedvén az összes guberniumokban, mindenütt lelkesedést és utánzást keltve. Csakhogy a tósztokhoz okvetetlenül kell pezsgő is, minthogy pedig a pezsgőt éhgyomorra csak nem fogják inni, hát magától értetődik, hogy lesz reggeli is. Később, mikor már sok utánjárása következtében megalakult a rendező bizottság és komolyan hozzáláttak a dologhoz, rögtön világos lett előtte, hogy ha lakoma is lesz, hát a nevelőnök részére még a legnagyobb bevétel mellett is nagyon kevés marad. Két eshetőség közt lehetett választani: legyen lukullusi lakoma és tósztozás, a nevelőnöknek pedig vagy kilencven rubel, vagy pedig csak formaszertinti ünnepség, hogy a bevételből mentől több maradjon a nevelőnök számára. Különben a bizottság csak ijesztgetődzött és egy harmadik módot talált ki, amely szerint az ünnepség minden tekintetben kifogástalan legyen ugyan, de pezsgő nélkül; így elég szép, kilencven rubelnél sokkal nagyobb summa maradhat jótékony célra. De Mihajlovna Julia ezt nem fogadta el; ő ki nem állhatta a polgáris kicsinykedést. Rögtön megállapította, hogyha az első terv kivihetetlen, akkor át kell térni egyenesen a másik szélsőségre, vagyis kolosszális bevételt biztosítani, hadd irigyeljék őket a többi guberniu-

mok. „Lássá be a közönség — fejezte be lángoló bizottsági beszédét — hogy az emberi célok elérése sokkal fenségesebb a pillanatnyi testi élvezeteknél, hogy az ünnepség voltaképpen csak a nagy eszme népszerűsítésére van, ugyanazért meg kell elégedni a leggazdaságosabb, német divatu bállal, amely voltaképpen csak allegória, hogy ha már anélkül a kiállhatatlan bál nélkül el nem lehetünk!“ Persze, hogy siettek őt megnyugtatni. Például akkor találták ki és határozták el az „irodalmi kadrilt“ és más esztétikus dolgot a testi élvezetek kárpótlására. Ugyancsak akkor ígérte meg határozottan Karmazinov, hogy a „Merci“ felolvassa (addig csak kérette magát és nyamogott) s ezzel egyszeribe kiirthatónak vélték a mi publikumunkból az evés-ivás kivánságát. Azért a bál mégis csak nagyszerűnek terveződött, ha nem is eredeti formában. S hogy végkép mégse zárkózzanak el, elhatározták, hogy a bál kezdetén adhatnak majd egy kis teát citrommal és apró, kerek süteményekkel, azután limonádét, végül fagyaltot is, de egyebet már nem. Azok számára pedig, akik evés, de különösen ivás nélkül el lenni nem tudnak, a szobák végén lehet egy külön buffet-t állítani, annak kezelését rábizni Prohorücsra, a klub szakácsára, ahol a bizottság külön felügyelete mellett kapható lesz minden, de csak külön fizetés mellett, figyelmeztetvén a közönséget az ajtókra függesztendő plakátokkal, hogy a buffet programmon kívül van. Az ünnepség reggelén azonban elhatározták, hogy buffet mégse legyen, nehogy az a felolvasásokat zavarja, ellenére annak, hogy az épen az ötödik szobában lett volna attól a fehér teremtől, amelyben Karmazinov a „Merci“ felolvasására vállalkozott. Érdekes, hogy ennek a felolvasásnak a bizottságban valami roppant

nagy jelentőséget tulajdonítottak, még a legtapasztaltabbak is. Ami pedig a poétikus gondolkozásuakat illeti, hát a nemességi marsallné például kijelentette Karmazinovnak, hogy ő felolvasás után rögtön arany felirásos márványlapot illesztett az ő fehér terme falába, amely jelezze, hogy ekkor meg ekkor a nagy európai és orosz író, örökre letévén a tollát, ezen a helyen olvasta fel az ő „Merci“-jét, következképpen itt bucsuzott el először a közönségtől s hogy ezt a felírást már mindenki olvashatni fogja a bál alatt, más szóval öt órával az után, hogy a „Merci“ felolvasása elhangzott. Bizonyosan tudom, hogy reggel maga Karmazinov követelte, hogy az alatt, míg ő felolvas, buffet semmi szín alatt se legyen, hiában tiltakoztak a bizottság némely tagjai azzal az ellenvetéssel, hogy ez a mi szokásainkkal meg nem egyezik.

Igy álltak a dolgok, mikor a városban még egyre reménykedtek a lukullusi lakomában, vagyis a bizottság buffetjében: reménykedtek az utolsó pillanatig. Még a kisasszonyok is tömérdek cukorkáról, beföttekről s még valami eddig hallatlan dologról ábrándoztak. Mindenki tudta, hogy rendkívül nagy bevétel lesz, hogy az egész város talpra állt, hogy a kerületekből is sokan lesznek s nem lesz elég hely. Az is köztudomásu volt, hogy a belépő díjakon kívül nevezetes adakozások is történtek, így például Petrovna Borbála háromszáz rubellel váltotta meg a jegyét és a terem diszítésére odaadta a télikertje összes virágait és növényeit. A nemességi marsallné adta a helyiséget és a világitást, a klub a zenekarát és az összes szolgazemélyzetét, Prohürücsot pedig egész napra átengedte. Voltak más hozzájárulások is, ha nem is oly jelentékenyek, annyira, hogy már arra is gondoltak,

hogy a belépőjegy árát az eredetileg megállapított három rubelről leszállítsák kettőre. A rendező bizottság eleinte attól tartott, hogy három rubeles belépővel nem igen fognak kisasszonyok jönni és valami családi jegyre gondolt olyan formán, hogy minden család csak egy kisasszonyért fizessen, a családhoz tartozó többi kisasszonyok pedig, akár tiz példányban is, ingyen léphessenek be. De az aggodalom alaptalannak bizonyult: épen a kisasszonyok jelentek meg nagy számban. Még a legszegényebb csinovnyikok is elhozták a leánykáikat és nagyon is bizonyos, hogy ha leánykáik nem lettek volna, nekik maguknak eszükbe sem jutott volna megjelenni. Egy szegény szekretárius a feleségén kívül elhozta mind a két leányát, sőt még a hugát is s ezek mindannyian kezükben tartották belépéskor a három rubeles jegyeiket. El lehet képzelni, mekkora volt a városban a felfordulás! Vegyük csak azt, hogy miután az ünnepség két részre volt osztva, minden hölgynek két kosztümről kellett gondoskodnia: a délelőtti felolvasáshoz egyről és a bálra másikról! A kevésbé tehetősek — mint később kisült — zálogba rakták mindenüket, még a fehérneműiket is, sőt lepedőiket is a helybeli zsidónál, akik épen, mintha kapóra jöttek volna, épen ekkor nagyon elszaporodtak a mi városunkban és szaporodnak még most is. Csaknem valamennyi hivatalnok előre kivette a fizetését, némely földesurak eladták a marháikat s mindezt csak azért, hogy úgy mutathassák be a leányaikat, mint valami konteszeket és hogy másoknál rosszabbaknak ne látszassanak. Hallatlanul pompás kosztümöket lehetett látni. A városban már két héttel előbb különféle családi anekdoták keringtek, amelyeket a ficsurok siettek behordani a Mihaj-

lovna Julia udvarába. Voltak családi karrikaturák is. Magam is láttam néhány ilyen rajzot a Mihajlovna Julia albumában. Mindezt pedig nagyon jól tudták ott, ahol az anekdoták keletkeztek s én azt hiszem, hogy éppen ezért gyökerezett meg utóbbi időkben akkora gyűlölet a családokban Mihajlovna Julia iránt. Most mindenki szitkozódik és a fogát csikorgatja, ha a mulatságra visszagondol. És előre tudni lehetett, hogyha a bizottság valamiben hibát ejt, a bál kifogás alá eshetik, akkor jaj lesz. Éppen ezért várt mindenki skandalumot; ha pedig mindenki skandalumot várt, hát hogyne lett volna meg az?

Tizenkét órakor fölharsant a zene. A rendezők, vagyis a „vállszalagos husz fiatal ember“ közt lévén magam is, saját szememmel láttam: mint kezdődött ez a csúf emlékezetű nap. Már a bejáratnál képzelhetetlen tolongás volt. Hogy történhetett az, hogy oly szertelen gondatlanság mutatkozhatott mindjárt az elején, még a rendőrség részéről is? Magát a voltaképeni közönséget nem okolom: a családapák nemcsak nem tolongtak, ellenére bármilyen rangbeli voltak, sőt amint mondják, már az utcán zavarba jöttek, meglátván azt a nagy tömeget, amely nem az, hogy be akart volna menni, hanem valósággal ostrom alá vette a bejáratot. Ez alatt a fogatok egyre jöttek és eltorlaszolták az utcát. Most, mikor ezt írom, kétségtelen adataim vannak az iránt, hogy Lyámsin és Liputin a város legaljasabb söpredékéből többeket belépő jegyek nélkül vittek be, egyetértve a rendezőség némely tagjaival. Megjelentek egészen ismeretlen alakok a vidékről és isten tudja honnan. Ezek a duhajok, mihelyt a terembe beértek, mintha külön rábiztatták volna őket: rögtön a buffet után tudakozódtak s megtud-

ván, hogy buffet nincs, minden teketória nélkül s nálunk még eddig soha sem hallott szemtelenséggel szitkozódni kezdtek. Igaz, hogy némelyikük már részegen jött. Némelyek vad meglepetéssel nézték a marsallné pompás termeit, amihez hasonlót idáig még soha sem láttak s belépvén, elhallgattak és eltátották a szájukat. Az a nagy, fehér terem, dacára régi voltának, valóban grandiózus volt: nagy méretei mellett mind a két oldalán ablakok voltak, a falak régi festményekkel ékeskedtek, a padlás aranyos cirádákkal, körülfutó karzatokkal, tükrös ablakközökkel, vörös virágu fehér kárpitozással, márványszobrokkal (amelyek, ha nem is voltak első minőségűek, de mégis csak szobrok voltak), régi divatu, nehéz, Napoleonkorabeli butorokkal, a butorok mind fehérén aranyozottak, behuzva vörös bársonnyal. A terem végében magas emelvény volt a felolvasók számára, a terem földje pedig be volt rakva székekkel úgy, mint a színházakban szokás, a közönség számára. De a bámulás első pillanatai után a legképtelenebb kérdések és megjegyzések indultak meg. „Az is lehet, hogy nekünk nem kell a felolvasás . . . Mi megfizettünk a belépésért . . . A közönséget becsapták . . . Itt mi vagyunk a gazdák, nem Lembke és társai!“ Egy szóval, mintha csak azért bocsátották volna be őket. Különben emlékszem egy özszekoccanásra, amelyben a tegnap érkezett hercegecske tüntette ki magát, ugyanaz, aki tegnap délelőtt Mihajlovna Juliánál tünt fel az ő fölmeredő gallérjával és fabábszerű alakjával. A sok kérésre ő is feltűzte a balvállára a csokrot és rendező társunkká lett. Kitünt aztán, hogy ez a rugókra járó viasz-figura tudott ám, ha nem is beszélni, de a maga módja szerint cselekedni. Mikor elébe állt egy ra-

gyás, kolosszális kapitány, követve egy sereg hitvány fickótól és azt kérdezte, hogy merre kell a buffetbe menni? a fabáb odakacsintott a rendőrbiztosnak. Ez az adott jel azonnal foganatosítva lön: a részeg kapitányt, bármint rugaszkodott és káromkodott is, kitudszkolták a teremből. Ez alatt végre kezdett megjelenni az „igazi“ közönség is, három hosszú csoportban haladva be a székek közt hagyott három kis utcán. A rendetlenkedők lecsendesültek, de a közönség, még a legtisztességesebb is, elégedetlen volt, megütődve nézegetett szét, sőt a hölgyek némelyike meg is ijedt.

Végre elhelyezkedtek; elhallgatott a zene is . . . Kezdetét vette az orrfujkálás, a körülnézegetés. A legünnepiesebb hangulatban kezdtek várakozni, ami már magában is rossz jel. De Lembkéék még nem voltak ott. Mindenfelé csillogott a selyem, bársony és briliánt, a levegőt kellemes illat töltötte meg. A férfiak mind fölaggatták a rendjeleiket, sőt az öregek felöltötték a diszruháikat is. Végre megjelent a nemességi marsallné is Lizával. Soha még Liza ily vakítóan szép nem volt. Haja fürtökbe volt szedve, szemei ragyogtak, ajkai mosolyban ringtak. Láthatóan feltűnt mindenkinek; mindenfelé suttogtak róla. Azt mondogatták, hogy szemeivel Sztavrogint keresi, de nem volt ott sem Sztavrogin, sem Petrovna Borbála. Én akkor nem értettem az ő arckifejezését: miért volt abban annyi boldogság, öröm, energia és erő? Eszembe jutott a tegnapi és nem tudtam, mit gondolni. De Lembkéék még mindig nem jelentek meg. Ez már hiba. Később tudtam meg, hogy Mihajlovna Julia az utolsó pillanatig várta Sztepanovics Pétert, aki nélkül egy lépést sem tudott tenni, dacára annak, hogy ezt soha beismerni nem akarta. Megjegyzem, hogy Szte-

panovics Péter az utolsó rendező bizottsági ülésen lemondott a rendezői válszalagról, amivel Mihajlovna Juliát szinte a könyezésig elkészerítette. Sztepanovics Péter a Mihajlovna Julia nagy meglepetésére, aztán még nagyobb zavarára az egész délelőtt eltűnt és a felolvasásra meg sem jelent, annyira, hogy egész estig senki nem is látta őt. Végre a közönség nyíltan türelmetlenkedni kezdett. Az emelvényen sem mutatkozott senki. Az utolsó sorokban tapsolni kezdtek, mint a színházban szokás. Az öregek és dámák kedvetlenkedtek: „Ugy látszik, hogy Lembkéék nagyon is rártartósak“. Már az előkelőbbek is arról kezdtek suttogni, hogy talán csakugyan semmi ünnepség sem lesz s hogy Lembke talán csakugyan nagyon beteg, stb. De szerencsére végre is megjelentek Lembkéék: Lembke karon fogva vezette be a feleségét. Az igazat megvallva, már én is féltem, hogy nem jönnek el. A közönség, mintha föllélegzett volna. Maga Lembke teljesen egészségesnek látszott s ezt mindnyájan konstataálták, mert amint elképzelhető, mindenki megnézte őt. Jellemző különben, hogy a társaságban különben sem sokan hitték, hogy Lembkének olyas valami baja lehetne; tetteit, rendelkezéseit teljesen normálisnak tartották, a tegnapi munkás-tüntetés elintézését meg épen nagyon helyesnek. „Igy kellett volna már régen — mondogatták a főbb emberek — mindegyik, mint filantróp jön ide, de mindegyik ezzel végzi, nem is tudva, hogy ez épen a filantrópia érdekében való dolog“, legalább a klubban így okoskodtak. Csak azt kifogásolták, hogy heveskedett: „Az ilyesmit hidegvérrel kell végezni; no de hát ő még új ember ezen a téren“. Épen olyan kíváncsian fordult minden szem Mihajlovna Julia felé is. Persze én sem tud-

hatok mindent, de annyit igenis tudok, hogy ő tegnap este felé bement az Antonovics András szobájába és éjfélén túl sokkal tovább ott maradt. Antonovics András bűnbocsánatot nyert és megnyugtattatott. A házasságok teljesen kibékültek, mindent elfeledtek s mikor a kölcsönös kimagyarázások után Fon-Lembke mégis térdreborult és a mult esteli befejező epizódról megemlékezett, hát a feleség szép keze, azután meg az ajkai zárták le a lovagiasan delikát, de ellágyult férj bocsánatkérő lelkendezéseit. A Mihajlovna Julia arcán mindenki csak boldogságot látott, amint nyílt tekintettel és pompás toilettben megjelent. Látni lehetett rajta, hogy teljesen meg van elégedve: az ünnepség létrejött s ezzel az ő politikájának a koronája föl van téve. Lembkéék az emelvény közvetlen közelében volt helyökre érve, szívesen viszonozták a köszöntéseket. Rögtön körülvették őket. A nemességi marsallné elibük ment . . . De itt valami kellemtelenség történt: a zenekar minden igaz ok nélkül tust játszott, nem ám valami közönséges marsot, hanem olyan tust, aminőt a klubunkban akkor szoktak játszani, mikor valamely hivatalos tósz hangzik el valakinek az egészségére. Most már tudom, hogy ezt Lyámsin intézte az ő rendezői minőségében, állítólag a belépő „Lembkéék“ tiszteletére. Persze ő bátran védekezhetett azzal, hogy ezt tudatlanságból és tulságos jóigyekezetből tette . . . Fájdalom! akkor én még nem tudtam, hogy ők a mentegetődzésre nem is gondoltak s hogy a mai nappal mindennel végeztek! De a tussal még nem ért véget a dolog: a boszantó tévedés, meg a közönség mosolygásai mellett a terem végéből és a karzatokról egyszerűen csak hangos „urrá!“ harsant fel s mintha ez is a Lembkéék tiszteletére. A kiáltozók nem

sokan lehettek, de a harsogás elég jó ideig tartott. Mihajlovna Julia elvörösödött, szemei szikráztak, Lembke megállt a helyénél, visszafordult a kiabálók felé s méltóságosan és szigoruan végignézett a teremben . . . Aztán mihamar leültették. Én megint ijedten vettem észre arcán azt a veszedelmes mosolygást, amelylyel tegnap délelőtt a felesége vendéglátójában állt és Trofimovics Istvánt nézegette, mielőtt ahoz hozzáment. Ugy rémlett nekem, hogy most is volt az arcában valami rosszat jelentő s ami még rosszabb: kissé komikus kifejezés, mint olyannak, aki kénytelen-kelletlen föláldozza magát azért, hogy kezére járjon a feleségének a magasabb céljai elérésében . . . Mihajlovna Julia mindjárt magához intett engem és sugva kért, hogy szaladjak Karmazinovért és könyörögjek neki, hogy kezdje el a fölolvast. Alig tértem azonban vissza s ujabb, még pedig sokkal csunyább szemtelenség történt. Az üres emelvényen, amelyen nem volt még egyéb, mint egy kis asztalka, amellet egy szék, az asztalon ezüst-tálcán egy pohár víz, hirtelen feltűnt a Lebjadkin kolosszális alakja frakkban és fehér nyakravalóval. Én annyira meg voltam lepetve, hogy nem hittem a szemeimnek. A kapitány mintha zavarba jött volna, megállt az emelvény háttérében. A közönségből most valaki fölkiáltott: „Te vagy az, Lebjadkin?“ A teljesen részeg kapitány ostoba, vörös arca e kiáltásra széles, tompa mosolyra fitult. Fel emelte a kezét, megtörülte azzal a homlokát, megrázta a kócos fejét, aztán, mintha mindenre elhatározta volna magát, két lépést tett előre és — elvihantotta magát, nem hangos, de nyihogó, hosszú, boldog nevetéssel, amelytől megremegett egész hustömege és összehúzódtak a szemei. Ezek láttára a közönségnek

egy jó része nevetni kezdett, vagy huszan pedig még tapsoltak is. A közönség komolyan, indignálódva nézett össze; de az egész **nem tartott** egy félpercnél tovább. Az emelvényre föl-szaladt Liputin a rendezői szalagjával és két szolgálával; óvatosan karon fogták a kapitányt és Liputin valamit sugott neki. A kapitány összevonta a szemöldökét és azt dörmögve, hogy: „No jó, ha úgy áll a dolog“, egyet hadarintott a kezével, a publikum felé fordította roppant nagy hátát és eltűnt a kísérelőivel. De egy pillanat múltán Liputin megint megjelent az emelvényen. Ajkán olyan mosoly kellemetlenkedett, amely együtt cukorra és ecetre emlékeztet, kezében egy levélpapírost tartott. Apró lépésekkel jött az emelvény elejére és így szólt:

— Tisztelt közönség! vigyázatlanság folytán komikus félreértés támadt, amely már meg is szüntettetett. De magamra vállaltam egy helyi versirónk megbizását és tisztelettel teljes, alázatos kérésének a tolmácsolását . . . Ez a versiró . . . ellenére az ő külsejének . . . ugyanazt a célt óhajtja szolgálni, amely minkef is összegyűjtött ez alkalommal: letörülni a mi kormányzóságunk szegény nevelőnőinek a könyveit . . . ez az úr, akarom mondani: ez a helybeli poéta . . . inkognitója megóvása mellett . . . nagyon szeretné, ha egy versét felolvasnák még a bál . . . akarom mondani: még a felolvasások előtt. Ámbár ez a vers nincs programmon . . . mert csak ezelőtt egy félórával jutott ide . . . mindazáltal nekünk (kik azok a nekünk? szóról szóra közlöm ezt a szakadozó, akadozó beszédet!!), az a felfogásunk, hogy az érzelmek megkapó bávasága, párosulva feltűnő jókedvűséggel, érdemessé teszi e verset a felolvasásra, nem mint valami komoly szerzeményt, hanem mint olyas valamit, ami

beillik az ünnepség keretébe . . . más szóval illik az ideához . . . Annyival is inkább, mert néhány sora . . . Erre kérném a nyájas hallgatóság engedelmét.

— Olvassa fel! — dördült fel egy hang a terem végéből.

— Tehát felolvassam?

— Olvassa, olvassa! — hallatszott több hang.

— Jól van, felolvasom, a közönség engedelmeivel, — alázatoskodott tovább Liputin az ő cukros-ecetes mosolygásával. — De mintha még mindig nem tudta volna magát elhatározni, sőt nekem úgy látszott, hogy izgatott is volt. Mert bármily vakmerőek legyenek is ezek az emberek, gyakran haboznak. Különben valamely seminarista nem igen habozott volna, de Liputin még mindig a régi, társaságbeli ember volt.

— Figyelmeztetem a közönséget, vagyis bátor vagyok figyelmeztetni, hogy ez azért nem valami óda, aminőket régen ilyen ünnepekre írni szoktak, hanem úgyszólván csak tréfa, de kétségtelen érzéssel és játszi vidámsággal, s hogy úgy szóljak, őseredeti realitással és igazsággal.

— Olvasni! Olvasni!

Liputin szétnyitotta az ívet. Természetes, hogy senki sem akadályozhatta meg őt. Meg aztán a rendezői vállszalagával jelent meg. Hangosan kezdte szavalni:

— A hazai guvernántokhoz, az ünnepség poétájától.

Adjon isten, guvernántka,
Örülj már és légy vidám;
Maradi vagy? George-Sandista?
Ne búsulj már e mián.

— Hiszen ezt Lebjadkin írta! Persze,

hogy Lebjadkin! — hallatszott több felől. Ne-
vettek, sőt tapsoltak is, bár nem sokan.

Gyakorlod a francia nyelvet
A sok taknyos gyereken,
De a harangozóra is
Kaesintgatsz, hogy elvegyen.

— Urrá! Urrá!

De harangozónak nem kell
A nagy idők reformja,
Kisaszonykák, pénz is kéne,
Vagy tanitsatok újra.

— Ugy van, úgy! Ez aztán realizmus!
Pénz nélkül nem kell feleség!

De minthogy ma lakománkból
Szép összeget gyűjtetünk,
S nektek a táncvigalomból
Hozománykát küldhetünk,

Maradi, vagy George-Sandista,
Mindegy az már, csak örülj,
Hozományos guvernánt vagy,
A többire már füttyülj.

Megvallom, hogy én alig hittem a füle-
imnek. Ez már oly nyilvánvaló szemtelenség
volt, hogy Liputint még az ostobaságával sem
lehetett menteni. Pedig mennyire nem is volt
Liputin ostoba! A szándékosság legalább én
előttem nyilvánvaló volt; szinte siettek a ren-
detlenkedéssel. A hülye versnek némely sza-
kasza, például az utolsó, olyan volt, hogy azt
semmi ostobasággal sem lehetett mentegetni.
Ugy látszott: maga Liputin is érezte, hogy
sokra vállalkozott: túl esvén a hősi vállalko-
záson, maga is annyira meghökken a vak-
merőségétől, hogy le sem ment az emelvény-
ről, hanem tovább is ott állt, mintha még va-
lamit mondani akarna. Bizonyára azt remél-

te, hogy másképen fog sikerülni a vakmerősége, de még a duhajkodók csoportja is, amely eleinte tapsolt, egyszeribe elhallgatott, mint ha az is meghökkenne volna. Az volt pedig még a legostobább, hogy sokan ezek közül egészen patetikusan fogták fel a verset, vagyis nem mint pasquillust, hanem mint reális igazságot a nevelőnök rovására, mint irányzatos költeményt. De a vers túlságos handabandája végre őket is meglepte. Ami pedig a nagy közönységet illeti, hát az nemcsak megbotránkozott, hanem sértve is érezte magát. Mihajlovna Julia beszélt később, hogy még egy pillanat és ő elájult volna. Egy igen tiszteletreméltó öreg úr fogta az ő öreg feleségét és a közönység izgatott tekintetétől kisérvé kivezette azt a teremből. Meglehet, hogy ennek a példáját mások is követték volna, de ekkor megjelent az emelvényen maga Karmazinov, frakkban, fehér nyakkendővel, kezében egy irás-füzettel. Mihajlovna Julia örvendő tekintettel nézett rá, mint a megmentőjére . . . Én azonban már a kulisszák megett voltam: nekem Liputin kellett.

— Ön ezt szántsándékkal követte el! — szóltam én, haragosan ragadva meg a kezét.

— Bizony isten, eszem ágában sem volt, — tette magát, rögtön hazudván és szerencsétlennek mutatva magát; — a versikék csak az inént érkeztek ide s én azt gondoltam, hogy mint jó tréfát . . .

— Dehogyan is gondolta ön ezt! Hát jó tréfának tartja ön ezt a szertelen silányságot?

— Én bizony annak.

— Hazudik; nem most kapta ön kézhez azt a verset. Ön azt együtt írta Lebjadkinnal, talán még tegnap, a skandalum kedvéért. Az utolsó vers okvetlenül öntől van, a harangozóról szóló szintén. Miért jelent meg ő frakk-

ban? Mert ön biztatta fel a felolvasásra, ha le nem itta volna magát.

Liputin hidegen, mérgesen nézett rám.

— Mi köze önnek ehez? — kérdezte nagyon különös nyugalommal.

— Mi közöm? Hiszen ön is viseli ezt a vállszalagot . . . Hol van Sztepanovics Péter? . . .

— Nem tudom; itt lesz valahol; miért?

— Azért, mert én most már mindent világosan látok. Ez egyszerűen összeesküvés Mihajlovna Julia ellen, hogy az ünnepségből botrányt csináljanak.

Liputin megint rám nézett, úgy, féloldalról.

— De mi köze önnek ehez? — kérdezte nevetve, aztán vállat vont és ott hagyott.

Meghökkenem. Gyanakodásom alapos volt. S én még reménykedtem, hogy hátha tévedek! Mit tehettem? Arra gondoltam, hogy Trofimovics Istvánnal beszélek, de az a tükör előtt állt, különféle mosolygásokat próbálgatott és folytonosan bele nézegetett egy írásba, amelyen jegyzetei voltak. Karmazinov után ő következett s már nem volt képes velem beszélni. Mihajlovna Juliát keressem fel? Az még korán lett volna: annak még nagyobb lecke kellett, hogy kigyógyuljon az ő „környezetéből“ és az iránta megnyilatkozó „fanatikus hódolatból.“ Ő még nem hitt volna nekem és azt mondta volna, hogy rémeket látok. Meg aztán mivel is segíthetett volna ő a dolgon? „Eh, — gondoltam magamban — voltaképen mi közöm is nekem ehez? Leveszem a vállszalagomat és haza megyek, mihelyt megkezdődik.“ Emlékszem, hogy szószerint így mondtam: „mihelyt megkezdődik.“

De be kellett menni, meghallgatni Karmazinovot. Még egyszer körülnézván a ku-

lisszák mögött, észre vettem, hogy ott meglehetősen sokan járnak-kelnek, még nők is. Ez a kulisszák megetti hely meglehetősen keskeny volt, a közönségtől vastag függönyökkel elválasztva; hátul, a többi szobákkal és termekkel, a folyosón át lehetett belőle közlekedni. Itt várták sorjukat a felolvasók. Legjobban meglepett engem a Trofimovics István után következő felolvasó. Ez is valami professzor-féle lehetett, (még most sem tudom, hogy ki volt), aki önként távozott valami tantézetből, valami tanulói história következtében s aki mindössze csak néhány nappal ezelőtt érkezett a mi városunkba. Ezt is beajánlották Mihajlovna Juliának, aki őt szívesen fogadta. Most már tudom, hogy ez az ember mindössze csak egy este volt nála, akkor egész este hallgatott, a tréfákon kétértelműen mosolygott s mindenkit kellemetlenül érintett fenhéjazó, egyúttal azonban az ijedezésig sérülékeny magatartásával. A felolvasásra maga Mihajlovna Julia kérte fel. Most fel s alá járt, épen úgy, mint Trofimovics István, aki már nem a tükörbe nézett, hanem maga elé a földre és magában valamit suttozott. Nem próbálgatta már a mosolygását, bár most is gyakran, kéjelegve mosolygott. Világos volt, hogy ő vele sem lehetett beszélni. Az idegen alacsony termetű ember volt, vagy negyven éves, kopasz, deres szakállú, rendszeren öltözve. A legérdekesebb volt, hogy minden fordulónál fölemelte a jobb öklét, hadonázott a levegőben a feje felett, aztán hirtelen leeresztette, mintha porrá zúzna valami elenséget. Ezt minden percben ismételte. Én nekem ez sehogysen tetszett. Siettem be, Karmazinovot hallgatni.

III.

A teremben megint valami visszásság volt. Ki kell jelentenem, hogy én meghajlok a nagy tehetségek előtt; de miért viselkednek néha a mi nagy embereink az ő dicsőséges pályájuk vége felé olyan gyerekesen? Mi van abban, hogy ő Karmazinov és öt kamarásra való büszkeséggel jelent meg? És lehetséges-e olyan közönséget, mint a mienk, egy felolvasással egész órára lefoglalni? Én általában arra a meggyőződésre jutottam, hogy bármilyen nagy szellem legyen is valaki, irodalmi, könnyed felolvasással nem foglalhatja le a közönséget húsz percnél tovább — büntetlenül. Igaz, hogy a nagy szellem megjelenését a lehető legnagyobb tisztelettel fogadták, még a legkomolyabb öreg urak is kimutatták érdeklődésüket, a hölgyek meg bizonyos elragadtatásukat is. Hanem a taps rövid ideig tartott s valahogy nem egyértelemmel csendült fel, hanem szakadozottan. De az utolsó sorok meg sem mozdultak egészen addig, míg Karmazinov úr meg nem szólalt, akkor is csak valami félreértés történt. Már előbb említettem, hogy neki kissé nőies, de nagyon rikácsoló hangja volt, emellett meg nemes-urasan selvpített. Mihelyt néhány szót kiejtett, valaki hangosan elnevette magát, bizonyosan valamely tapasztalatlan bolond, aki még nem látott nagyvilági életet. De tüntetés még nem volt; ellenkezőleg: a nevetőt lepisszegették s az egészen megsemmisült. Karmazinov úr legelőbb is kijelentette, hogy eleinte ő semmi szín alatt sem akart felolvasni, (nagy szükség volt ezt kijelentenie!) „Vannak — azt mondja — olyan hangok, amelyek egyenesen a szívből zendülnek fel s az ilyen szent hangokat semmiképen sem lehet a közönség elé vinni,“ (hát

akkor minek hoztad ide?) de mert nagyon kérték, hát ide hozta, s miután ő ezenfelül a tollát most már végképen leteszi és fogadást tett, hogy többet írni nem fog, hát jól van! Megírta ezt az utolsó művét; s minthogy megfogadta, hogy soha, semmi szín alatt a nyilvánosság előtt felolvasni nem fog, hát jól van! Felolvassa a közönségnek ez utolsó munkáját“ stb. stb.

De még mindez hagyján lett volna, mert ugyan ki nem ismeri a szerzők előszóit? Bár megjegyzem, hogy a mi közönségünk fogyatékos műveltségét és az utolsó padsorok ingerültségét tekintve, ennek is meg lehetett a maga hatása. De nem lett volna-é jobb olyan kis elbeszéléskét felolvasni, aminőket ő régebben írogatott, amelyek ha nagyon is fúrtak-faragottak voltak, de néha elmések is? Ezzel mindent megmentett volna. De nem ezt tette. Elkezdődött az okoskodás! Uram isten, mi minden volt abban! Határozottan mondhatom, hogy még a fővárosi közönség is nagyot nézett volna arra, nemcsak a mienk. Tessék elképzelni vagy két nyomtatott ívet a legmesterkétebb és leghaszontalanabb fecsegéssel! S ez az úr még bizonyos göggel olvasott, mintha csak különös kegyelemből tenné, annyira, hogy a közönség szinte sértve érezte magát. A témája . . . De ki tudná azt a témát meghatározni! Valami beszámolás volt az valami benyomásokról, valami emlékekről. De mikről? Bárhogy erőltették is a figyelmüket a mi guberniumi embereink, a felolvasás első felénél nem bírtak semmit sem megérteni s a másik felét már csak udvariasságból hallgatták. Igaz, hogy sok szó volt szerelemről, a nagy szellemnek valamely személy iránt való szerelméről, de meg kell vallanom, hogy ez nagyon visszásan hatott. A genialis író alacsony, göm-

bölyü figurácskájához nem nagyon illett az ő első csókja történetét elmesélni . . . S ami szintén furesa volt, azok a csókok valahogy nem úgy estek meg, mint más közönséges embernél. Ő nála elengedhetetlen volt a rakottya (okvetlenül rakottya, vagy más olyan növény, amely miatt a botanikához kell folyamodni), aztán az égen okvetetlenül valami viola-színű árnyalat, aminőt persze soha semmiféle halandó nem látott, vagy látott ugyan, de nem ért rá azt megjegyezni, hanem „én — ugymond — megláttam azt és most leírom nektek, ostobáknak, mint a legközönségesebb valamit.“ A fa, amely alatt az érdekes pár helyet foglalt, okvetetlenül olyan virágu volt, mint a narancsfa . . . Ülnek, ülnek valahol Németországban.

Egyszerre csak eszükbe jut Pompéji, vagy Cassius a csata előtt és mindkettőjükön a jóleső hideg futkos végig. A csalitosban valami nymphea szólal meg. A nádasban Gluck hegedül. A darab, amelyet játszik, olvasható en toutes lettres, mégsem ismeri senki s e miatt is a zenei lexikonhoz kell fordulni. Ezután köd ereszkedik, de olyan nagy köd, hogy az inkább milliő párnához hasonlít, mint ködhöz. Aztán egyszerre minden eltűnik s a nagy szellem télvíz idején a Volgán kel át. Az átkelés két és fél oldalon történik meg, mégis veszedelembé kerül. A nagy szellem sülyed, — azt képzelik önök, hogy oda is vesz? Esze ágában sincs; mind csak azért van, hogy mikor már félig lebukott és jókat kortyolt, hát akkor megjelenjék egy jégdarabka, amely nem nagyobb egy tenyérnyinél, de tiszta és átlátszó, mint a „megfagyott könnyesepp“ s ebben a jégdarabban visszatükröződjék Germánia, vagy jobban mondva Germánia ege és szivárványos játékával eszébe juttassa neki azt az igazi

könyvet, mely „emlékszel-e még, mint perdült ki a te szemedből, mikor a smaragdos fa alatt ülve, ujjongva kiáltottad, hogy „nincs bűn!“ „Igen — feleltem én — de akkor nincsenek becsületes emberek sem“. Erre zokogva fakadtunk és elváltunk örökre. A nő valahová a tenger partjára, ő meg valami katakombákba. Ereszkedik ő, ereszkedik lefelé Moszkvában, a Szuharev-bástya mellett s egyszerre csak a föld gyomrában, a katakombák közepén egy lámpát lát, a lámpa előtt pedig egy aszkéta szerzetest. Az aszkéta imádkozik. A nagy szellem közeledik egy kis rács-ablakhoz s egyszerre csak egy sóhajt hall. Önök azt képzelnék, hogy talán az aszkéta sóhajtott? Nem. Az egyszerűen annak a nőnek az első sóhajtását juttatta eszébe, ezelőtt harminchét évvel, mikor „emlékszel-e rá: Germániában egy akácfa alatt ültünk és te azt mondtad nekem: „Minek szeretni? Nézd: köröskörül nő a burján s én szeretek, de megszűnik nőni a burján és én is megszünöm szeretni“. Itt megint köd következett, megjelent Hoffmann, egy tündér füttyült valamit Chopinből, aztán a ködből, Rómában hirtelen megjelent Ancus Martius, fején babérkoszorúval. Az elragadtatás hidege futott végig a hátainkon és örökre elváltunk“, stb. Meglehet, hogy nem helyesen adtam vissza s nem is tudom jól visszaadni a fecsegést, de ilyesmi volt a tartalma. S milyen nevetségesen ragaszkodnak a mi nagy szellemeink a kalamburokhoz! A nagy európai filozófus, tudós, fölfedező, törekedő, vértanu — mindezek terhes munkában élő emberek csak annyit jelentenek a nagy orosz szellem előtt, mint az ő konyháját vezető szakács. Ő nagy úr s azok megjelennek előtte az ő fehér szakács-sapkáikban és várják az ebéd megrendelését. Igaz, hogy ő szívesen

gunyolja Oroszországot is és semmi sem kellemesebb neki, mint az európai nagy szellemekkel szemben Oroszország csődjét hirdetni minden tekintetben, de ami már őt magát illeti, oh, ő felülemelkedik amaz európai nagy szellemek fölött: azok nyers anyagot szolgáltatnak az ő kalamburjaihoz. Vesz egy idegen gondolatot, hozzáragaszt ahhoz valami antitézist és kész a kalambur. Van bűn, nincs bűn; nincs igazság, igaz emberek sincsenek; ateizmus, darwinizmus, moszkvai harangok . . . De fájdalom, ő már nem hisz a moszkvai harangokban; neki Róma és babér-koszorúk kellene . . . Jönnek aztán a byroni pesszimizmus hivatalos rohamai, a Heine grimaszai, valami Pecsorinból*), azzal aztán előre! fűtve a masina! . . . „Máskülönben dicsérjete, csak dicsérjete, azt én nagyon szeretem; hiszen én azt csak úgy mondom, hogy leteszem a tollat; várjatok csak: háromszázszor is holt-ra untatlak benneteket . . .“

Természetesen nem úgy végződött az egész, mint kellett volna, de még rosszabb az, amivel kezdődött. Már régen megkezdődött a lábak dobogása, az orrfuvás, köhögés és minden egyéb, ami minden fölolvason bekövetkezni szokott, ha a felolvasó husz percnél tovább veszi igénybe a hallgatóságot. De a genialis író ezt mind nem vette észre. Tovább selypített és nyámogott, mintha a közönség ott sem lett volna, annyira, hogy már mindenki csak bámult. S egyszer csak a hátulsó padosorokból valaki fölkiáltott:

— Uristen, mekkora hülyeség!

Ez a fölkiáltás akaratlanul szaladt ki az illető száján s biztosra veszem, hogy nem

*) Pecsorin a Lermontov „Korunk hőse“ e. korrajzának a hőse.

akart demonstráció lenni. Egyszerűen elfáradt az illető. De Karmazinov úr megállt, gúnyosan lenézett a közönségre és a mérges kammerherr selypítésével kérdezte:

— Ugy látom, uraim, hogy untatom önöket?

Az volt a hiba, hogy megszólalt; mert feleletre adván okot, egyuttal alkalmat adott arra is, hogy minden hitvány fráter megszólalhasson, még pedig jogosan, míg, ha hallgatott volna, hát az emberek tovább fujkálták volna az orrukat, köhögtek volna és egyéb nem történik . . . Meglehet, hogy ő tapsot várt a kérdésére; de taps nem volt; ellenkezőleg, mintha mindenki megijedt volna és lecsendesültek.

— Ön soha sem látta Ancus Martiust, ez csak frázis — szólalt meg váratlanul valami ingerült hang.

— Ugy van — tette hozzá egy másik — ma már látományok nincsenek, van csak természet-tudomány. Tanuljon egy kis természet-tudományt.

— Uraim, ilyen ellenvetésre igazán nem voltam elkészülve — bámult el rettenetesen a nagy szellem, aki egészen elszokott Karlsruhéban a hazai hangoktól.

— A mi korunkban már szégyen olyasmiről felolvasni, hogy a világot három hal tartja a hátán — csörgött valami leány. — Ön, Karmazinov, nem ereszkedhetett le a katakombákba a szerzeteshez. Ugyan ki beszél mai napság aszkétákról?

— Uraim, az ejt engem leginkább bámulatba, hogy önök ezt komolyan mondják. Egyébiránt . . . teljesen igazuk van. Senki jobban nem becsüli a reális igazságot, mint én . . .

Trónikusan mosolygott ugyan, de na-

gyon meg volt lepetve. Szinte olvasni lehetett az arcán: „Nem vagyok én olyan, amilyennek ti engem néztek, hiszen én veletek tartok, csak dicsérjétek engem, dicsérjétek, amennyire csak lehet, ezt én roppantul szeretem . . .”

— Uraim! — kiáltott aztán egészen haragosan — látom, hogy én az én szegény poémámmal nem jó helyen kereskedem. Ugy látom, hogy magam is rossz helyre jutottam.

— Hollót akart löni s tehenet talált! — ordított tele torokból valamely ostoba, valószínűleg részeg, akit persze figyelemre sem kellett volna méltatni. Bár igaz, hogy erre megbocsáthatatlan röhögés támadt.

— Azt mondja, hogy tehenet? — válaszolt rögtön Karmazinov, egyre erősebb hangon. — A hollót és tehenet illetőleg megengedem magamnak, uraim, hogy hallgassak. Én minden publikumot tisztellek, tehát ilyen összehasonlításokra nem vállalkozom, még ha azok oly ártatlanok is; de én azt hittem . . .

— De tisztelt úr, kár önnek olyan hegyesen — kiáltott valaki a hátsó padsorokból.

— De én azt hittem, hogy mikor leteszem a tollat és elbucszom a közönségtől, számíthatok meghallgatásra . . .

— Meg is akarjuk hallgatni! — szóllaltak meg végre néhányan a bátrabbak közül, az első sorokból.

— Halljuk, halljuk! — kiáltott néhány lelkes női hang s végre taps is volt, bár meg lehetős apró, ritka. Karmazinov görbén elmosolyodott és fölkelte a helyéről.

— Legyen meggyőződve, Karmazinov, hogy mindnyájan szerencsénknek tartjuk — szóllalt meg még a nemességi marsalné is.

— Karmazinov úr — esendült fel egy

friss, fiatal hang a terem közepéről. Egy ke-
rületi iskola igen jóra való, csöndes, nemes
gondolkozású fiatal tanítója volt, aki csak
nem régen jött a városunkba. Még fel is állt.
— Karmazinov úr, ha szerencsés volnék úgy
szerelmeskedni, mint ahogy ön azt leírta, hát
én igazán nem irnám meg a szerelmemet egy
olyan cikkben, amelyet közönség előtt olvas-
nék föl.

Szinte belevörösödött a mondókájába.

— Uraim! — kiabált Karmazinov —
elvégeztem. Elhagyom a felolvasásom végét és
távozom. Csak az egy pár befejező sort olva-
som még el:

„Isten veled tehát, olvasó barátom, is-
ten veled!“ — kezdte újra az olvasást, vissza
sem ülve. — „Még azt sem követelem, hogy
mint jó barátok váljunk el. Mert ugyan, mi-
ért is háborgatlak én téged? Azt sem veszem
rossz néven, ha lehordasz engem! Csak rajta,
ha ez neked örömet szerez. De a legjobb volna,
ha örökre elfelednök egymást. S ha önök, olva-
sóim, térden állva kérnének is, hogy „írj, oh,
írj tovább is nekünk, a hazának, a jövőndő
nemzedéknek a babérkoszoru elnyerése ked-
véért“, akkor is azt felelném önöknek — per-
sze hálásan — „Nem, elég sokáig volt dol-
gunk egymással, kedves hazámfiain, merci!
Ideje, hogy elváljunk! Merci, merci, merci!“

Karmazinov módosan meghajtottá ma-
gát és oly kipirultan, mintha megfőzték vol-
na, eltűnt a kulisszák mögött.

— Senki sem fogja térden állva kérni;
hova gondol!

— Mekkora hiuság!

— Hiszen az csak humor — okosko-
dott valaki.

— Már csak tartsa meg magának a
humorát.

— Ez, uraim, szentelenség.

— No, csakhogy vége van már!

— Milyen unalmat zuditott ránk!

De a hátulsó padosoroknak (ámbár nem épen csak a hátulsóknak) ez udvariatlan fölkiáltásait elnémitotta a közönség többi részének a tapsolása. Karmazinovot kihívták. A hölgyek közül sokan az emelvény körül csoportosultak, élükön a nemességi marsallnéval és Mihajlovna Juliával. Mihajlovna Julia egy pompás babérkoszorút tartott egy fehér bársonypárnán, egy másik, élő rózsákból font koszorútól környezetten.

— Babér! — kiáltott fel Karmazinov finom, kissé gunyos mosolylyal — természetes, hogy meg vagyok hatva és elfogadom ezt azt előre elkészített, de még el nem hervadt koszorút, elfogadom a leghálásabb érzelmekkel; de higyjék el, hölgyeim, hogy én egyszerre olyan reálistává lettem, hogy a kegyetek koszoruját helyén valónak találom egy szakácművész kezében, mint az enyémben . . .

— Bizony a szakács hasznosabb ember is! — kiáltott az a szeminarista, aki résztvett a Virginszkijék „ülésén“. A rend kissé megbomlott. Sokan felugráltak, hogy láthassák a babérkoszoru ceremóniáját.

— A szakács részére én még kész vagyok három rubelt adni, — kapott a szón már nagyon is hangosan valaki.

— Én is.

— Én is.

— Hát nincs itt buffet?

— Uraim, ez csalás . . .

Meg kell azonban jegyeznem, hogy ezek a rakoncátlankodók még mindig tartottak a mi főembereinktől, meg a teremben szintén jelen volt rendőrségi hivatalnoktól. Vagy tíz perc múlva mindyájan visszaültek a helyeik-

re, de a régi rend többé vissza nem állt. És épen ebbe a kezdődő khaoszba jutott be Trofimovics István . . .

IV.

Hanem én még egyszer beszaladtam hozzá a kulisszák mögé és magamból kikelve figyelmeztettem, hogy rosszul ütött ki a dolog s ő jobban tenné, ha meg sem jelenve rögtön hazamenne, kimentve magát a kolerinájával; én is ledobnám a rendezői jelvényemet s vele mennék. De ő ekkor már útban volt az emelvény felé, hirtelen megállt s engemet tétől-talpig büszkén végignézve, ünnepiesen szólt:

— Mi okon tart ön engem képesnek ilyen aljasságra, tisztelt uram?

És tovább ment. Biztosan meg voltam győződve, hogy ő arról az emelvényről nem jön le katasztrófa nélkül. Mialatt ezen töprengtem, megint feltűnt előttem az idegen professzor alakja, aki Trofimovics István után következett s aki az imént egyre emelgette az öklét. Még most is úgy járt föl s alá, magába merülve, epés, de diadalmas mosollyal dörmögve valamit az orra alatt. Én, úgyszólván akaratom ellenére, őt is megszólítottam. (Az ördög vitt rá!)

— Tudja kérem, több példa bizonyítja, hogyha az olvasó tíz percnél tovább veszi igénybe a közönség türelmét, hát már senki sem hallgat rá. Egy félóráig még a legliresebb nevezetesség sem tarthatja magát . . .

A professzor megállt és szinte megremegett a megbántódástól. Arcán határtalan gög látszott.

— Sohase féljen — dörmögött lenézően és tovább ment. E pillanatban fölhangzott a Trofimovics István szava.

„Eh, hogy az ördög vinne el benneteket!“ — gondoltam és besiettem a terembe.

Trofimovics István még a tovább tartó rendetlenség alatt ült le a székébe. Az első sorokban ülők láthatóan barátságtalanul fogadták őt. (A klubban az utóbbi időkben nem nagyon kedvelték és tisztelték.) Még szerencse, hogy nem pisszegtek. Különös ideám volt nekem már tegnap óta: azt hittem, hogy őt rögtön kifütyülik, mihelyt meglátják. Pedig hát a még mindig tartó rendetlenség mellett nem is vették mindjárt észre. Mit is várhatott ez az ember, ha már Karmazinovval is úgy bántak? Halvány volt; tiz év óta nem állt már közönség előtt. Amint én őt ismertem, világos volt előttem, hogy e megjelenését az emelvényen ő úgy tekinti, mint sorsának elintézését, vagy valami efélet. S épen ettől félttem én. És mit éreztem még akkor, mikor megszólalt s én meghallottam első frázisát!

— Uraim! — szólalt meg, mint aki mindenre el van készülve. — Csak ma reggel feküdt előttem egy itt nem régen terjesztett tiltott irat s én százszor is föltettem magamban a kérdést: hol rejlik annak a titka?

Az egész terem egyszerre lecsöndesült, minden szem ránézett, némelyek ijedten. Meg kell adni, hogy már az első szavaival felköltötte az érdeklődést. Még a kulisszák mögül is bedugták némelyek a fejüket; Liputin és Lyámsin különös érdeklődéssel füleltek. Mihajlovna Julia megint magához intett:

— Állítsa meg, állítsa meg minden áron! — suttogta izgatottan. Én csak vállat vontam: hát meg lehet-e állítani egy elszánt embert? Oh, jaj, én megértettem Trofimovics Istvánt.

— Aha! a proklamációkról beszél! — suttogták a közönség körében; az egész terem megmozdult.

— Uraim, én rájöttem a titokra. Az ő hatásuk minden titka az — ostobaságukban rejlik. (Szemei szikrát vetettek.) Hát hiszen ha ez az ostobaság szántsándékos volna, még ha számításból is, oh, akkor azt nagyon geniálisnak lehetne mondani. De legyünk igazságosak irántuk: ők semmire sem számítanak. Ez a legmeztelenebb, legeggyűbb, legszelidebb ostobaság, c'est la batise dans son essence la plus pure, quelque chose comme un simple chimique. Ha csak egy cseppel is okosabb volna a formája, rögtön mindenki fölismerné a szelid ostobaság egész semmiségét. Így azonban mindenki meghökken: senki sem hiszi, hogy ez oly kezdetleges ostobaság legyen. „Lehetetlen az, hogy ebben valami ne legyen“ — mondja magában mindenki és keresi a titok kulcsát, olvasni akar a sorok közt — és kész a hatás! Soha még ostobaság ilyen diadalt nem aratott, bár sokszor megérdemelte volna . . . Mert, en parenthése, az ostobaság ép úgy szükséges az emberi életben, mint a legmagasabb elme . . .

— A negyvenes évekre*) való kalambur! — hallatszott valakinek, különben elég szerény hangja, de amely elég volt arra, hogy megindítsa a zajt és lármát.

— Uraim! Éltetem az ostobaságot! Éljen! — kiáltott Trofimovics István már egészen kikelve magából és szembeszállva a kiabálással.

Hozzászaladtam azon ürügy alatt, hogy vizet öntök neki.

— Hagyja abban, Trofimovics István, Mihajlovna Julia nagyon kéreti . . .

— Nem, hagyjon el ön engem, alkalmat-

*) A negyvenes évek humanistái nevezetes korszakot alkottak az orosz irodalomban és társas életben.

lan fiatal ember! — kiáltott rám, ahogy csak birt. Én elszaladtam. Messieurs! — folytatta, — miért ez izgalom? minek a kiabálás, amelyet hallok? Én a béke olajágával jöttem. Én elhoztam az utolsó szót, mert ebben a dologban nekem megvan az utolsó szavam, aztán kibékülünk.

— Le vele! — kiáltottak némelyek.

— Csend! halljuk! hadd mondja el, amit akar! — viszonozták mások. Különösen izgatott volt a fiatal tanító, aki miután egyszer bátor volt hangot adni, mintha nem birt volna magával.

— Uraim, ez az utolsó szó: a teljes megbocsátás. Én, a hajlott koru ember, ünnepiesen jelentem ki, hogy az élet szelleme ma is a régi s hogy az élő erő nem veszett ki a fiatal nemzedékből. A korunkbeli fiatalság lelkese-dése ép oly tiszta és fényes, mint volt a mi időnkben. Csak egy változás történt: a célok új elhelyezése, egyik szépnek a másikkal való kicserélése. Minden zavar csak annak a meghatározásában van, hogy mi a szép: Shakespeare-e vagy a csizma, Rafael-e vagy a petrolium?

— Ez vád! — dörmögtek némelyek.

— Kompromittáló kérdések!

— Agent provocateur!

— S én kijelentem — kiáltotta Trofimovics István végképen felindulva — hogy Shakespeare és Rafael nagyobb jelentőségűek, mint a jobbagység fölszabeditása, mint a nemzetiség, mint a szocializmus, mint a fiatal nemzedék, mint a kémia, sőt csaknem mint az emberiség, talán a legnagyobb, amit csak elképzelhetünk. A szép formája már annyira el van érve . . . s én e forma nélkül talán élni sem szeretnék . . . Oh, Istenem! — csapta össze a kezét — ezelőtt tiz évvel épen így kiáltot-

tam le Pétervárott egy emelvényről, ugyan ezen szavakat hangoztattam s épen így nem értettek meg, épen így nevettek és püsszegtek, mint most; apró emberkék, ugyan mi hiányzik belőletek, hogy meg nem érttek? Tudjátok-e azt, hogy a világon meg lehet élni angol nélkül, német nélkül, orosz nélkül meg épen nagyon is, meg lehet élni kenyér és tudomány nélkül, de a szép nélkül megélni egyáltalában nem lehet, mert anélkül nincs mit csinálni a világon. Mindennek a kulcsa, története ebben van. Szépség nélkül maga a tudomány sem élhet egy percig sem: tudjátok-e ti ezt, nevetők? anélkül egy szöveget sem tudtok megcsinálni. Ebből nem engedek! — kiáltott fel végül, erősen az asztalra ütve öklével.

De amíg ő így, minden rend és összefüggés nélkül kiabált, a teremben is rendtelenség keletkezett. Sokan felugráltak ültükből és előre nyomultak az emelvény felé. S mindez hamarabb történt, mintsem én leírom és nem értek rá intézkedéseket tenni. Vagy tán nem is akartak.

— Könnyü önöknek, elkényeztetett embereknek a készben dúskálni! — bödült fel az emelvény közvetlen közelében a szeminarista, Trofimovics Istvánra vigyorogva, aki ezt észrevévén, egészen az emelvény szélére sietett s onnan tüzelt le:

— Hát nem jelentettem ki az imént, hogy a lelkesedés a fiatal nemzedékben épen oly tiszta és fényes, mint volt ezelőtt s hogy csak azért vész el, mert téved a szép formájában. Nem elég ez? S ha még hozzáadjuk ehez, hogy ezt a kijelentést egy megbántott, megkomorodott apa tette, hát lehet-e, oh, apró emberkék, lehet-e azt elfogulatlanság és nyugodt ítélet magasabb pontjára helyezkedni? . . .

Hálátlanok . . . igazságtalanok . . . miért nem akartok megbékélni?

És itt hirtelen hisztérikus zokogásban tört ki. Kezével törülgette le kicsordult könnyeit. Melle és vállalai rángatództak a zokogásától . . . Elfelejtett mindent a világon.

A közönség megrémült, csaknem mindenki felugrott a helyéről. Gyorsan felugrott Mihajlovna Julia is, karon fogta a férjét és fölemelte azt a helyéről . . . Képtelen nagy skandalum keletkezett.

— Trofimovics István! — bögött kárörvendezéssel a szeminarista — itt a városban és a környéken most is bitangol egy Fedjka nevű szökevény rab. Rabol s csak nem régen követt el egy rablóyilkosságot. Engedjen meg egy kérdést: ha ön ezelőtt tizenöt évvel be nem adja őt katonának, hogy kifizethesse a kártyaadósságát, egyszerűen szólva: ha ön őt el nem kártyázza, vajon akkor is ez lett volna-e neki a sorsa, hogy kényszermunkára deportálják? Ölte volna-e az embereket, mint most, a létért való küzdelmében öli? Mit mond erre a tisztelt esztétikus úr?

Az erre következett jelenetet leírni nem vállalkozom. Legelőbb is őrzöngő taps riadt fel. Nem tapsoltak mindnyájan, csak valami ötöd része a teremnek, de az aztán veszettül. A közönség többi része a kijárat felé tódult, de mert a tapsolók az emelvény köré tolakodtak, ebből általános kavarodás keletkezett. A dá-mák sikoltoztak, több leány sirva fakadt és haza kéredzkodott. Lembke a helyén állva vadul nézegetett széjjel. Mihajlovna Julia nem tudta hol a feje — (először, mióta tevékenységét nálunk megkezdte). A mi Trofimovics Istvánt illeti, az — amint látszott, a szeminarista szavaitól egészen elképedt, de hirtelen felemelte mind a két kezét, mintha

kiterjesztené azt a közönség felé és orditva szólt :

— Leverem a port a lábaimról és átkot mondok... Vége... vége...

Aztán megfordulva a kulisszák megé szaladt, egyre hadonázva és fenyegetve a kezével.

— Megsértette a társaságot ! Ide Verhovenskijjel ! — ordították a neki vadultak. Még utána is akarták vetni magukat. Rendet csinálni lehetetlenség volt. S egyszerre csak beütött a társaság kellő közepébe és felrobbant ott, mint valamely bomba, a végleges katasztrófa : a harmadik felolvasó, az a maniakus, aki a kulisszák megett egyre emelgette az öklét, hirtelen beszaladt az emelvényre.

Egészen olyan volt, mint az örült. Széles, diadalmas, mérhetetlenül elbizakodott mosolyal nézett szét a kavargó termen és láthatóan tetszett neki a rendetlenség. Egy cseppet sem bántotta őt, sőt örült neki, hogy ilyen zavarban kell felolvasnia. Ez oly szemmel látható volt, hogy azonnal feltűnt mindenkinek.

— Hát ez megint mi? — kérdezték néhányan, — ki ez ? Pszt ! Mit akar ez mondani ?

— Uraim ! — kiáltott teljes erejéből a maniakus az emelvény szélére állva s csaknem olyan rikácsoló, asszonyos hangon, mint Karmaninov, csakhogy uri selypítés nélkül : — Uraim ! Ezelőtt husz évvel, mikor fél Európa háboru előtt állt, Oroszország ideálja volt minden polgári és titkos tanácsosnak. Az irodalom a cenzura szolgálatában állt ; az egyetemen sagisztikát*) tanítottak, a katonaság baletté ala-

*) Lefordíthatatlan szójáték ; ság = lépés ; sagisztika tehát : lépéstan ; célzás a katonaság drilljére.

kult, a nép pedig fizette az adóját és hallgatott a jobbság kancsukája alatt. A hazafiság abból állt, hogy az illetők a markáikat kenegettették, elevenet és holtat nyuztak. Akik kenegetést el nem fogadtak, azokat lázadónak tartották, mert zavarták a hármóniát. A nyir-erdőket kipusztították a rend fentartása érdekében.*) Európa remegett . . . De soha még Oroszország az ő ezredéves fennállása óta olyan szégyenletes állapotban nem volt.

Itt felemelte az öklét, diadalmasan és fenyegetően hadonázott a feje fölött, aztán dühösen lecsapott, mintha az ellenségét zúzná porrá. Örjögő kiáltás zudult fel mindenfelől, fülsiketítő taps viharzott. Most már csaknem a terem fele tapsolt; elragadtatták magokat a legártatlanabbak is: hiszen nyíltan szidalmazták Oroszországot, hát ugyan ki állhatta volna meg, hogy az elragadtatástól ne tapsoljon?

— Ez már beszéd! Éljen! Ohó, ez már nem esztétika!

A maniakus lelkesen folytatta:

— Azóta husz év mult el. Az egyetemek megnyíltak, megszorodtak. A sagisztika legendává lett; nincs elég katonatiszt a hadsereg számára. A vasutak megettek minden tőkepénzt és behálózták Oroszországot, mint a pókháló, annyira, hogy vagy tizenöt év mulva akárhova is vasuton lehet menni. A hidak már csak helylyel-közzel égnék le, ám a városok rendszeresen, a megállapított sorrendben, a tűzvészek szezonjában. A bíróságok salamoni ítéleteket hoznak s az esküdtek épen csak a létért való küzdelem szerint hagyják magokat megkenetni, nehogy éhen kelljen halniok.

*) T. i. vesszőzéshez való nyir-ágakat vagdaltak bennük.

A jobbágyoknak is megvan a szabadságuk : most már nem a földesurak vesszözik őket, hanem egymás közt verekednek. A pálinkának tengereit és oceánjait vették segítségül az állami költségvetés kikerekítésénél, Novgorodban pedig az ősrégi és immár hasznavehetetlen székesegyházzal szemben ünnepiesen állítottak föl egy kolosszális bronzgömböt az elmúlt ezeréves rendetlenség és ügyefogyottság emlékére . . . Európa elkomorodik és kezd megint fészkelődni . . . Pedig Oroszország soha, még a legcsúfabb karrikaturára való korszakban sem volt . . .

A szertelen üvöltésben az utolsó szavakat már érteni sem lehetett. Csak azt lehetett látni, hogy a maniakus megint felemelte és diadalmasan megint lecsapta az öklét. Az üdvriadal tul ment minden határon : ordítottak, tapsoltak, még a hölgyek közül is kiáltottak némelyek : „Elég ! Ennél jobbat már nem lehet mondani !“ Az emberek mintha részekek lettek volna. A szónok körülnézett és mintha olvadásnak indult volna a saját dicsőségétől. Láttam, hogy Lembke valami kimondhatatlan izgatottsággal valakinek valamire mutatott. Mihajlovna Julia sápadtan, szapora szóval mondott valamit a hozzá szaladt hercegnek . . . Ebben a pillanatban vagy hat ember rohant be a kulisszák mögül az emelvényre, megfogták a szónokot és kítuszkolták a kulisszák mögé. Nem tudom, hogy szabadulhatott meg tőlük a maniakus, de megszabadult és kiszaladván megint az emelvény szélire, teljes erejéből kiabált, a kezével hadonázva :

— Pedig Oroszország még soha sem volt . . .

De már vitték megint kifelé. Láttam, hogy vagy tizenöt ember sietett a kiszabadítására a kulisszák mögé, de nem az emel-

vényen át, hanem oldal-felől, szétszedve a könnyed korlátot annyira, hogy az végül fel is dült. Láttam aztán, alig híve a szemeimnek, hogy valahonnan előugrott az emelvényre a diák-kisasszony, (a Virginszkijné rokona), hóna alatt ugyanazon iratsomaggal, ugyancsak a volt öltözékében, ugyanolyan kivörösödten, olyan gömbölyűn, körülvetten két-három nőtől, két-három férfitől és az ő halálos ellenségétől, a gimnazistától. Még az első frázisát is hallottam :

„Uraim, azért jöttem ide, hogy jelentést tegyek a szerencsétlen tanulók nyomorgásáról és hogy közös tiltakozásra buzdítsam őket.“

De itt már elszaladtam. A vállszalagomat zsebre dugtam és a hátulsó járatokon át, amelyeket jól ismertem, kimentem a házból az utcára. Persze legelőbb is Trofimovics Istvánhoz siettem.

II. FEJEZET.

Az ünnepség befejezése.

I.

Trofimovics István nem eresztett be. Bezárkózott és írt. Ismételt zörgetésekre és beszólásomra az ajtón át válaszolt :

— Kedves barátom, én mindennel végeztem, ki akar még többet tőlem ?

— Ön semmivel sem végzett, csak segítségül volt arra, hogy minden felboruljon. Az istenért, Trofimovics István, most kalamburoknak nincs helyük ; nyissa ki. Intézkedni kell ; még ide is eljöhethetnek, megsérthetik önt még itt is . . .

Jogositottnak véltem magamat arra, hogy

szigorú, sőt kötődő legyek. Féltem, hogy még valami esztelenebb dolgot talál elkövetni. De a legnagyobb csodálkozásomra szokatlan szilárdságra találtam :

— Hát ne sértégessen ön se. Fogadja köszönetemet az eddigiekért, de ismétlem, hogy én minden tekintetben végeztem az emberekkel, a jókkal is, a rosszakkal is. Most Pavlovna Dáriának írok, akit idáig oly megbocsáthatatlanul elhanyagoltam. Holnap vigye el neki a levelem, ha akarja, most! [pedig „merci.“

— Trofimovics István, biztosítom önt, hogy a dolog sokkal komolyabb, mint ön gondolja. Azt hiszi ön, hogy ön ott valakit összetört? Senkit sem tört össze, hanem ön zúzódott darabokra, mint valami üres üveg, (óh, gorbomba és udvariatlan voltam; elkeseredten gondolok most erre!). Pavlovna Dáriának önnel nincs mit írnia . . . és hova lesz most ön én nélkül? Mit ért ön a gyakorlati élethez? Még valami helytelenséget talál elkövetni. Megint pórul járhat, ha valamit cselekszik . . .

Fölkelt és az ajtóhoz jött.

— Ön csak kevés ideig volt azokkal és máris eltanulta azok nyelvét és tónusát, *Dieux vous pardonne, mon ami, et Dieux vous garde*. De én mindig láttam önben a jóra valószínű jeleit, tehát ön még megtérhet, — *après le temps* persze, mint mi oroszok valamennyien. Ami pedig az ön megjegyzését illeti az én gyakorlatiatlanságomra vonatkozólag, hát figyelmeztetem önt egy régi mondásomra, hogy : nálunk Oroszországban temérdek embernek csak az a dolga, hogy falánkan lepik el a mások gyakorlatiatlanságát, mint a nyári legyek; korholják a mások élnélhetlenségét, csak a magukét nem. *Cher*, ne feledje, hogy én nagyon fel vagyok

indulva és ne gyötörjön engem. Még egyszer „merci“ önnek mindenért, váljunk el mint jóbarátok, mint Karmazinov a közönségtől, vagyis feledjük el egymást lehetőleg nagylelkűen. Karmazinov ravaszkodott, mikor olyan nagyon is kérte az ő volt olvasóit, hogy felejtsek őt el; *quant á moi* én nem vagyok annyira hiu és leginkább az ön romlatlan szívére számítok: ugyan minek is emlékeznek ön sokáig egy hasznavehetetlen öreg emberre? „Éljen mentől többet“, kedves barátom, mint a multkori névnapom alkalmából nekem Násztászjá kívánta, (*ces pauvres gens ont quelquefois des mots charmants et pleins de philosophie*). Nem kívánok önnek sok szerencsét, — megunná; nem kívánok bajt sem; csak ismétlem a népies filozófiával, hogy éljen ön sokat és legyen rajta, hogy mentől kevesebbet unatkozzék; ezt a hiu kívánságot már magamtól teszem hozzá. Nos isten önnel, még pedig egész komlyan. Hiában áll az ajtóm előtt, én ki nem nyitom.

Elment és nem birtam vele többre menni. Ellenére a „felindultságának“, egész nyugodtan, lassan, nyomatékosan és meggyőző szándékkal beszélt. Persze, hogy kissé nehezelt rám, és mellékesen boszút állt rajtam, talán még a tegnapi „kibitkáért“. a mai, nyilvánosan ejtett könyei pedig, ellenére az ő ügyvélt győzelmének, kissé komikus helyzetbe hozták őt s ezt ő érezte, már pedig nem igen volt a világon ember, aki annyira ügyelt volna a barátaival való érintkezésben a formák szépségére és szigorúságára, mint Trofimovics István. Oh, én őt nem kárhoztam! Hanem ez a kényesség és szárkázmus, amely a megpróbáltatása után sem hagyta el őt, akkor egészen megnyugtatót engem: aki láthatóan annyira nem esett ki a sodrából,

semmi esetre sem fog valami tragikus vagy szokatlan dolgot elkövetni. Így gondolkoztam akkor, hajh, de mennyire csalódtam! Sok mindenre nem figyeltem én akkor . . .

Elébe vágva az eseményeknek, idézem nehány sorát annak a Pavlovna Dáriához irt levélnek, amelyet az másnap csakugyan megkapott.

„Mon enfant, kezeim reszketnek, de én már mindennel végeztem. Kegyed nem volt jelen, mikor én legutóbb birokra keltem az emberekkel; nem jött el arra a „felolvasásra“ és ezt jól tette. De azért hallani fogja, hogy a mi Oroszországunkban, amely karakterekben tönkre ment, akadt egy bátor ember és a mindenfelől rázúduló halálos fenyegetésekkel is szembeszállva, megmondta a félkegyelműeknek az igazat, t. i. azt, hogy ők félkegyelműek. O, ce sont — des pauvres petits vauriens et rien de plus, des petits duracski*) — voilà le mot! A kocka el van vetve; elmegyek ebből a városból örökre, de még nem tudom, hova; mindenki, akit szerettem, elfordult tőlem. De kegyed tiszta, báva, szelid teremtés, akinek a sorsa csaknem egyesült az enyémmel, csaknem egyesült egy szeszélyes, zsarnokoskodó szív akaratából s kegyed talán megvetéssel nézte azt, mikor én a mi létre nem jött házasságunkat megelőző napon kislélekűen könyeket hullattam; kegyed, aki bármint álljon is a dolog, csak komikus embert láthat én bennem, fogadja most tőlem az én szívem utolsó kiáltását és egyedül csak kegyed! Hiszen csak nem hagyhatom kegyedet örökre abban a gondolatban, mintha én

*) A nálunk is használatos *durák* diminutivuma; magyarra pontosan nem fordítható; megközelítőleg: bolond pipogya.

hálátlan fajankó volnék, azonkívül udvariatlan és önző, amint ezt valószínűleg minden nap mondogatja kegyednek egy nemtelen kegyetlen szív, amelyet én — fájdalom — elfelejteni nem tudok . . .“

És így tovább, a nagy alaku levélnek négy lapján át.

Miután az ő „ki nem nyitom“ kijelentésére háromszor megdöngettem az öklömmel az ajtaját, bekiáltottam még neki, hogy ő még ma háromszor is el fogja küldeni értem Násztászját, de akkor majd én nem jövök el, — ott hagytam őt és siettem Mihajlovna Juliához.

II.

Ott vérlázító jelenet tanúja voltam: a szegény asszonyt nyíltan rászédtek s én semmit sem tehettem. Mit is mondhattam volna neki? Kissé már magamhoz tértem és megítélhettem, hogy nekem csak bizonyos sejtelmeim, gyanúim voltak és lehettek. Mihajlovna Juliát könyvek között, szinte hisztériában találtam, kölni vízbe mártott borogatással, mellette egy pohár vízzel. Előtte Sztepanovics Péter állt és szünetlenül beszélt, a herceg ellenben hallgatott, mintha le lett volna lakatolva. Mihajlovna Julia sirva, fel-felkiáltva szemrehányásokat tett Sztepanovics Péternek, hogy az félre állt. Rögtön meglepett engem, hogy ő az egész felsülést, a délelőtti felolvasás minden szegényét csak annak tulajdonította, hogy Sztepanovics Péter nem volt jelen.

Sztepanovics Péterben pedig nagy változást vettem észre: mintha valamivel nagyon is el lett volna foglalva, mintha nagyon is komoly lett volna. Rendszerint sohasem látszott komolynak, mindig nevetett, még ha haragudott is, már pedig sokszor haragudott.

Oh, ő most is haragudott, nyersen, fesztelesen, boszúsan és türelmetlenül beszélt. Azt bizonyítgatta, hogy főfájást kapott, vérhányása volt a Gaganov szállásán, akihez véletlenül még korán reggel elment. S a szegény asszony még nagyon szerette volna magát csalódásban ringatni. A főkérdés, amely az én megjelenésemmel szőnyegen forgott, ez volt: megtarsták-e a bált, vagyis az ünnepség második részét? Mihajlovna Julia semmi szin alatt sem akart a történetk után a bálon megjelenni, más szóval egész igyekezetével azon volt, hogy a megjelenésére erővel vegyék rá, mégpedig okvetetlenül Sztepanovics Péter vegye rá. Ugy nézett Verhovenszkijre, mint valami orakulumra s ha ez talán most távozott volna, ő rögtön ágyba feküdt volna. De az épen nem szándékozott távozni; neki magának is érdekében állt, hogy a bál megtartassék s hogy Mihajlovna Julia azon okvetlenül megjelenjék . . .

— No, minek ez a sirás? Mindenáron jelenetet akar? Ki akarja tölteni valakin a boszúját? Itt vagyok, töltsé ki rajtam, csak mentől előbb, mert az idő telik és határozni kell. Amit elrontottak a felolvasással, azt jóvá tesszük a bállal. A herceg is ezen a véleményen van. Ugy ám; ha nincs ott a herceg, isten tudja, mi lett volna a dolog vége?

A herceg eleinte a bál ellen volt (vagyis az ellen, hogy Mihajlovna Julia a bálon megjelenjék, de a bált okvetlenül meg kell tartani), de egy-két ő rá való hivatkozás után lassankint beleegyezett a Sztepanovics Péter indítványába.

Nagyon meglepett engem a Sztepanovics Péter szokatlanul udvariatlan hangja is. Oh, én méltatlankodva utasítom vissza azt a később elterjedt, aljas rágalmat, mintha Mihaj-

lovna Juliának valami viszonya lett volna Sztepanovics Péterrel. Ilyesmiről szó sem volt, nem is lehetett. Verhovenszkij egyszerűen azzal kerítette hatalmába Mihajlovna Juliát, hogy eleitől kezdve mindig ébren tartotta benne azt az ábrándot, hogy hatással lehet a fiatalságra és a kormányra, dicsérgette a terveit, maga is tervezgetett vele, hízelt neki a legközönségesebben, behálózta tetőtől talpig és olyan nélkülözhetetlenné tette magát, mint az éltető levegőt. Mihajlovna Julia meglátva engemet, szikrázó szemekkel kiáltott fel:

— Kérdezze meg ettől az úrtól, ő is mindig velem volt, mint a herceg. Mondja, kérem, nem világos-e, hogy hitvány, ravasz összeesküvésről van szó abból a célból, hogy ellenem és Antonovics András ellen törjenek? Oh, ez összeesküvés! Kész tervvel jöttek oda. Ez egy egész párt!

— Megint túl lőtt a célon, mint mindig. Örökösen poémák vannak a fejében. Különböben én örülök, hogy ez az úr . . . (úgy tett, mintha elfeledte volna a nevemet), hadd mondja el ő is a véleményét.

— Az én véleményem, — siettem én a felelettel — egészen megegyezik a Mihajlona Juliáéval. Az összeesküvés nagyon is világos. Visszahoztam a vállszalagot, Mihajlovna Julia. Lesz-e bál vagy nem lesz, az persze nem az én dolgom, mert nem én tőlem függ, de az én rendezői tisztem véget ért. Bocsássa meg az őszinteségemet, de a józan ész és meggyőződésem ellenére én nem cselekedhetem.

— Hallja ezt, hallja? — csapta össze a kezét.

— Hallom és azt felelem önnek, — fordult Verhovenszkij felém — hogy önök valamennyien ettek valamit, amitől férebeszélnek. Szerintem semmi olyan nem tör-

tént, ami ezelőtt nem volt és ami bármikor is meg ne történhetnék ebben a városban. Micsoda összeesküvés? Rendetlenség, szegyenletes ostobaság történt, de hol itt az összeesküvés? S még Mihajlovna Julia ellen? Az ellen, akit ők úgy bálványoztak, aki őket pártfogolja, aki minden további nélkül megbocsátotta nekik az ő gyerekeskedéseiket? Mihajlovna Julia, miről papoltam én kegyednek szüntelenül egy egész hónapig? Mre figyelmeztettem? Minek kellett kegyednek ez az egész népség? Nagy szüksége volt kegyednek ezekre a hitvány emberkére! Minek? Hogy a társaságot egyesítse? Hát egyesülhetnek ezek az emberek, kérem!?

— Mikor figyelmeztetett ön engem? Ellenkezőleg; ön mindent jóváhagyott, sőt követelte . . . Megvallom, én annyira csodálkozom . . . Hiszen ön hozott hozzám annyi különös embert . . .

— Ellenkezőleg; én egyre vitáztam kegyeddel és nem hagytam helyben sok mindent, hogy pedig embereket hoztam kegyedhez, hát az igaz, de csak akkor, mikor azok már úgymint tucatonként jelentek meg kegyednél, hogy „irodalmi kadrillt“ rendezzenek s ennél ilyen lézengők nélkül meglenni nem lehet. Egyébként fogadni mernék rá, hogy ma tiz-husz ilyen lézengőt loptak be magokkal belépőjegy nélkül.

— Ez bizonyos, — erősítettem én is.

— No látja, ezt már ön is elismeri. Emlekszik-e, milyen hang uralkodott itt, ebben a városban az utóbbi időkben? Hiszen az csupa vakmerőség, szemtelenség volt már. S ki volt annak a fő-pártolója? Ki fedezte azt a tekintélyével? Ki ingerelte fel a hitványokat? Ki úszította fel őket? Hiszen a kegyed albumában, Mihajlovna Julia, az összes

helyi családi titkok meg vannak örökítve! Nem kegyed simogatta, dédelgette a poétáit és rajzolóit? Nem kegyed engedte-e, hogy Lyámsin a kezét csókolgassa? Nem a kegyed jelenlétében szida'mazta-e egy szeminarista a valóságos polgári tanácsot és piszkította be a degetes csizmájával a tanácsos leányának a ruháját? Hogy csodálkozhatik tehát, hogy a közönség kegyed ellen van hangolva?!

— De hiszen ezt ön . . . maga . . .
Oh, istenem!

— Nem, én kegyedet óva intettem még össze is vesztünk, érti-e; összevesztünk!

— Ön a szemembe hazudik.

— No persze, kegyednek hiába mond az ember valamit. Kegyednek most áldozat kell, akin a haragját kitölthesse; nos, mondtam már, hogy töltsé ki rajtam. Jobb, ha önnel beszélek . . . uram. (Még mindig nem akarta tudni a nevemet). Vegyük számba az ujjainkon: én azt álítom, hogy az egy Liputinton kívül senki össze nem esküdött, senki-i! Majd bebizonyítom, de lássuk elébb L putint. Ő vitte fel az emelvényre Lebjadkint a verével, de hát ez ön szerint összeesküvés? Hiszen ezt Lebjadkin tán valami nagyon szellemes dolognak is tartotta! A legkomolyabban szellemesnek. Egyenesen azzal a gondolattal jött ki, hogy mindenkit földerítsen, első sorban persze a pártfogóját, Mihajlovna Juliát. Nem hiszi? Hát nem ahoz a stilushoz tartozik-e ez, amely itt egy egész hónap óta uralkodott? Többet mondok: más körülmények között sikerült volna is a tréfa. A tréfa kissé vastag, vagy mondjuk: erős; de mulatságos, az egyszer bizonyos.

— Hogyan? Ön a Liputin eljárását még szellemesnek mondja? — kiáltott roppantul ingerülten Mihajlovna Julia — azt az ostobasá-

got? azt a tapintatlanságot? Azt az aljasságot, gázságot, azt a merényletet? Oh, ön tréfál! Hiszen akkor ön is összeesküdött vele!

— Természetes; hátul ültem, elbujtam, rángattam a gépezetet. Hiszen ha én részt vettem volna az összeesküvésben — értse meg ezt legalább — akkor nem végződött volna csak a Liputin do gával. E szerint én tán a papámmal is összebeszéltem, hogy ő olyan skandalumot provokáljon? Hát ki az oka annak, hogy a papámat a felolvasó asztalhoz bocsátották? Ki figyelmeztette kegyedet még tegnap is?

— Oh, hier il avait tant d'esprit, arra támaszkodtam; azonk vül jó manérjai is vannak; azt gondoltam, hogy ő és Karmazinov . . . Hát itt van ni!

— No látja! Hanem dacára a tant d'espritnek, a papám skanda umot csinált s ha előre tudtam volna, hogy skandalum lesz a vége, hát akkor, — ha az összeesküvéshez tartozom — nem igyekeztem volna kegyedet tegnap rábeszélni, hogy ne bocsássa a kecskét a káposztás kertbe; igaz-e? Én pedig kegyedet tegnap igyekeztem lebeszélni, még pedig azért, mert előérzetem volt. Mindent előre látni persze nem lehetett; bizonyára ő maga sem tudta még egy perccel előbb, hogy mi lesz a dolog vége. Különösek ezek az ideges öregecskék! De őt még meg lehet menteni; a közönség megnyugtatóására küldjön hozzá adminisztratív úton és az illő tisztesség-megadással két orvost, tudakozódni az egészsége felől; ezt még ma meg lehetne tenni, aztán bekülden őt egyenesen a kórházba egy kis hidegv zes borogatásra. Erre legalább is nevetni fog mindenki s belátják mind, hogy nincs miért apprehendálni. Ezt én még a mai bálon közhírré teszem, mert én a fia vagyok.

Egészen másképen áll a dolog Karmazinovval : az mint egy vad-szamar jelent meg és egy álló óráig kihúzta a cikkével. No, ez már csakugyan összeesküvésben van velem. No, — azt mondja — majd adok én nektek ! Megemleget engem Mihajlovna Julia !

— O, Karmazinov, quelle honte ! Égtem a szégyentől a publikum miatt !

— No, én bizony nem égtem volna, hanem őt magát piritottam volna meg. A közönségnek igaza van. De ki a hibás Karmazinovot illetőleg is? Beszéltem én ő róla kegyednek valamikor? Részt vettem én az ő istenítésében? No hát akkor vigye el őt az ördög ! Marad még a harmadik, a maniakus politikus ; ez egészen külön dolog. Itt már mindenki hibás, nemcsak én, az összeesküvő.

— Jaj, ne is beszéljen róla, az szörnyűség és egyedül magam vagyok benne a hibás.

— Igaz, de ebben már menteni tudom kegyedet. Ugyan ki tudna a veséjükbe látni az ilyen őszintéknek?! Még Pétervárott sem tudnak ellenök védekezni. Hiszen őt ajánlották nekünk, még pedig mennyire ! Reménylem, belátja kegyed, hogy meg kell jelennie a bálon. Mert ez fontos eset ám ; hiszen kegyed maga csinált nek útát a felolvasó asztalhoz. Most hát nyilvánosan ki kell jelentenie, hogy kegyed ő vele nem szolidáris, hogy a fickó már a rendőrség kezében van s hogy kegyedet megmagyarázhatatlan módon beugratták. Ki kell jelentenie méltatlankodássá hogy egy örült ember áldozata volt. Mert hiszen az egy tökéletes örült. Ugy is kell róla beszélni. En az ilyen harapdálókat ki nem állhatom. Meglehet, hogy én néha még furcsábban is beszélek, mint ő, de nem ám a felolvasó asztal mellől. Most meg épen a szenátorról kiabálnak.

— Micsoda szenátorról? Kik kiabálnak?

— Én magam sem értem a dolgot. Hát kegyed, Mihajlovna Julia, semmit sem tud valami szenátorról?

— Szenátorról?

— A dolog úgy áll, hogy az emberek beszéde szerint ide egy szenátort küldenek Pétervárról s önöket fölmentik. Már sokaktól hallottam.

— Én is hallottam, — mondottam én.

— Ki mondta? — kérdezte Mihajlovna Julia egészen felindultan.

— Már hogy ki mondta először? Tudom is én. De azt beszélik. Mindenki beszéli. És nagyon komolyan, bár én az egészségből semmit sem értek. Persze az okosabbak és kompetensebbek nem beszélnek, de azok is hallgatják.

— Mily aljasság! És . . . mily ostobaság!

— No hát ezért is meg kell jelenni, hogy megmutassa azoknak az ostobáknak.

— Megvallom, magam is érzem, hogy kötelességem, de . . . hátha megint valami botrány lesz? Hátha össze sem jönnek a vendégek? Senki el nem jön, senki!

— Micsoda képzelődés! Ezek nem jönének el, ezek? Hát a kész ruhák? a leányok kosztümjei? Ha ilyeneket beszél kegyed, hát azt kell hinnem, hogy nem igazi asszony. Nagyon rosszul ismeri az embereket.

— A nemességi marsallné nem lesz jelen, azt tudom!

— De hát végre is mi történt? Miért ne jönnének el? — kiáltott fel végül Verhoven-szkij boszús türelmetlenséggel.

— Szégyen és gyalázat történt, ha nem tudja. Nem tudom én, hogy mi, de olyasvalami, ami után nekem megjelennem lehetetlen.

— Miért? Mert elvégre is mit hibázott

kegyed? Miért veszi magára? Nem inkább hibásak-e a közönségbeliek, a kegyed öreg urai, a kegyed családapái? A rendet semmiféle társaságban sem képes egymaga a rendőrség fentartani. Itt mindenki olyan, hogy külön-külön rendőrt kellene mellé állítani. Nem értik meg azt, hogy a társadalom maga ügyel föl magára. S mit tesznek ilyen esetekben a mi család-apáink, főhivatalnokaink, feleségeink, leányaink? Hallgatnak és duzzognak.

— Ah, ez arany-igazság; hallgatnak, duzzognak és . . . körülnézegetnek.

— No, ha igaz, hát mondja meg ezt ott hangosan, büszkén és szigorúan. Mutassa meg, hogy nem adta meg magát. Oh, arra kegyed nagyon is képes, mert van rá tehetsége, ha a feje világos. Gyűjtse őket maga körül és beszéljen hangosan, de hangosan! Azután egy-egy levél a „Golosz“-ba és „Birezsejka Vjedomoszti“-ba.*) Majd én magam veszem magamra az egészet elintézés végett. Persze, mentől nagyobb figyelemben kell részesíteni a jelenlevőket, felügyelni a büffére; felkérni . . . ezt az urat . . . Ön nem hagyhat el minket, uram, épen akkor, mikor mindent előlről kell kezdeni. No, és magától értetődik, hogy kegyed, Mihajlovna Julia, karonfogva jelen meg Antonovics Andrással. Hogy van Antonovics András?

— Oh, mily igazságtalanul, helytelenül, bántóan ítélte meg ön mindig azt az anygali embert! — szólt váratlan érzékenyüléssel, csaknem sirva, Mihajlovna Julia, szemhez emelve a zsebkendőjét. Sztepanovics Péter az első pillanatban szinte meghökkent:

— Kérem . . . én . . . hát ugyan mikor . . . én mindig . . .

*) Pétervári hírlapok.

— Soha, soha sem volt ön velem szemben igazságos!

— Soha meg nem érti az ember az aszszonyt! — dörmögött görbén mosolyogva Sztepanovics Péter.

— Ő a legigazibb, legdelikátabb, legangyalibb ember! A legjobb ember!

— De kérem, hiszen a mi a jóságát illeti, én mindig . . .

— Soha! Hagyjuk ezt! Tudom, hogy nem kell neki a védelmére kelni. Az imént az a jezsuita nemességi marsallné is elejtett néhány szárkásztikus szót a tegnapiakra vonatkozólag.

— Oh, van is annak most eszébe, hogy a tegnapiakra gondoljon; a maiakon jár annak az esze. Miért gondolja kegyed, hogy ő a bálra el nem jön? Persze, hogy nem jön el, mert más a dolga. Meglehet, hogy az egészben nem is hibás, de hát a reputációja . . . benne van a keze a pizsokban.

— Miről beszél? Nem értem; miért volna a keze pizsokban? — bámult Mihajlovna Julia.

— Én nem is állítom, de az egész város arról beszél, hogy ő hozta össze őket.

— De kit?

— Ejha! Hát kegyed még nem is tudja? — kiáltott fel Verhovenszkij igen jól tettetett csodálkozással, — hát Sztavrognit és Nikolajevna Lizavetát!

— Hogyan? Mi az? — kiáltottunk föl mindnyájan.

— Hát igazán nem tudják? Tyüh! Hiszen nagyszerű regény történt: Nikolajevna Lizaveta a nemességi marsallné kocsijából egyenesen átült a Sztavrogin kocsijába és elröpült „ez utóbbival“ fényes nappal Szkvoresnyikibe. Talán még egy órája sincs.

Elképedtünk. Persze, hogy tovább kezdtük faggatni Verhovenszkijt, de ő, bár „véletlenül“, szemtanúja volt az esetnek, részleteket mondani nem tudott. Az eset állítólag a következőképen folyt le: Mikor a nemeségi marsallné a „felolvasásról“ haza vitte Nikolajevna Lizavetát és Nikolajevics Móricot a Liza anyja házába (az öreg asszony még mindig betegen feküdt a lábával), a kaputól nem messzire, vagy húsz lépésnyire, valakinek a kocsija várt. Liza, amint kireppent a kocsiból, egyenesen az idegen kocsihoz futott, annak az ajtaja kinyílt és becsapódott; Liza ezt kiáltotta Nikolajevics Móricnak: „Ne bántson engem!“ s azzal a kocsi elvágatott Skvoresnyikibe. Szapora kérdéseinkre, hogy előre megegyeztek-e, ki ült a kocsiban, Sztapanovics Péter azt felelte, hogy ő semmit sem tud; hogy valószínűleg volt megegyezés, de hogy ő a kocsiban Sztavrogint nem látta; meglehet, hogy csak az öreg kamarás-inas, Jegorücs Elek ült benne. Arra a kérdésre, hogy hát ő hol vette ott magát s honnan tudja olyan bizonyosan, hogy Szkvoresnyikibe hajtottak, azt felelte, hogy véletlenül arra ment és meglátva Lizavetát, még a kocsihoz is futott, (de mégsem látta, hogy ki ült a kocsiban; az ő kíváncsisága dacára sem) s hogy Nikolajevics Miklós nemcsak nem üldözte, de még csak megállítani sem próbálta Lizát, sőt ő tartotta vissza a nemeségi marsallnét is, aki tele torokból azt kiabálta: „Sztavroginhoz megy! Sztavroginhoz!“ Itt én elvesztettem a türelmemet és dühösen kiáltottam Sztapanovics Péterre:

— Ez a te munkád, gazember! Te rendezted a délelőtti skandalumot is. Te segítettél Sztavroginnak, te jöttél oda a kocsival, te ültetted be a kocsiba . . . te, te, te! Mi-

hajlovna Julia, ez a kegyed ellensége, kegyedet is el fogja veszíteni. Vigyázzon!

És sietve kirohantam a házból.

Mai napig sem értem és magam is csodálkozom, hogy tudtam én akkor úgy rá kiabálni? De teljesen eltaláltam az igazságot; csaknem minden úgy történt, ahogy mondtam, — mint ez később bebizonyult. Nagyon is feltűnő volt az a ravaszkodás, amelylyel az eseményt előadta. Nem mondta el mindjárt a hirt, mikor megjelent, pedig az ugyancsak szenzációs hír volt, hanem úgy tett, mintha mi már azt tudnók, ami pedig olyan rövid idő alatt lehetetlen volt. De ha tudtuk volna is, csak nem hallgattunk volna vele addig, míg ő elő nem hozta. Azt sem tudhatta — s megint az idő rövideje miatt — hogy már az egész városban beszélnek a nemességi marsallné esetét. Ezenkívül elbeszélése közben néhányszor aljas ravaszysággal mosolygott, mint ha minket már végkép rászédett bolondoknak tartana. De bántam is én már őt! Hittem, hogy az eset igaz és magamon kívül rohantam el! Mihajlovna Juliától. A katasztrófa a szívemen ütött meg. Csaknem sirtam; sőt talán sirtam is. Nem tudtam, hogy mitévő legyek. Szaladtam Trofimovics Istvánhoz, de a fura ember megint nem eresztett be. Násztászja ájtatos suttogással mondta, hogy lefeküdt pihenni, de én ezt nem hittem. A Lizáék házánál kikérdeztem a cselédséget; ezek megerősítették a szökés hírét, de semmi egyebet nem tudtak. A házban nagy volt a felfordulás, a beteg öreg asszony elájult; mellette volt Nikolajevics Móric. Sztepanovics Péterről azt mondták, hogy az utóbbi napokban az gyakran ólálkodott a házban, néha napján kétszer is megjelent. A cselédek nagyon szomorúak voltak és Lizáról, akit nagyon

szerettek, különös tisztelettel beszéltek. Hogy Liza végkép elveszett, abban én nem kételkedtem, de az eset pszichológiai oldalát megérteni nem bírtam, különösen a Sztavroginnal tegnap lefolyt jelenet után. Befutni a várost és kérdezősködni az ismerős, kárörvendő házaknál, ahol már bizonyára tudják a hirt, nem akartam, mert azt utálatosnak és Lizára nézve lealacsonyítóknak ítéltém. De különös, hogy beszaladtam Pavlovna Dáriához, ahol azonban nem fogadtak el, (a Sztavroginé házában tegnapról óta senkit sem fogadtak el) nem is tudom: mit mondhattam volna és minek szaladtam oda? Pavlovna Dáriától annak a bátyjához mentem. Satov sötéten, szólanul hallgatott meg. Megjegyzem, hogy ő már akkor komor hangulatban volt, mikor hozzá beléptem; nagyon el volt mélyedve gondolataiba és nagyon össze kellett szednie magát, hogy engem meghallgasson. Ugyszólván semmit sem felelt, csak járkált a szobájában egyik szögletből a másikba, a szokottnál erősebben kopogva a csizmájával. Amint eljöttem tőle, már a lépcsőn kiáltott utánam, hogy menjek Liputinhoz: „Ott mindent megtudhat ön!” De Liputinhoz én nem mentem, hanem már messze útról visszatérve újra Satovhoz tértem be, ahol az ajtót félig kinyitva és be nem lépve lakónikusan és minden további magyarázat nélkül azt kérdeztem tőle: nem megy-e el ő ma Timofejevna Máriához? Ezért Satov jól leszidott, mire én távoztam. Följegyzem, nehogy elfelejtsem, hogy ő aznap este elment a város végén lakó Timofejevna Máriához, akit már régecskén nem látott. Timofejevna Máriát lehetőleg jó egészségben és jó kedvben találta, Lebjadkint pedig holt részegen, az első szobában aludva. Ez épen tíz órakor volt. Így mondta el ő ezt

nekem másnap, amint velem az utcán lihegve találkozott. Én csak esti tíz órakor határoztam el, hogy elmegyek a bálba, de nem mint „fiatal rendező“ (a vállszalagomat is ott hagytam Mihajlovna Juliánál), hanem csak legyőzhetetlen kíváncsiságból, hogy valamit halljak, (anélkül, hogy kérdezősködjem), mit beszélnek a városban az esetről? Meg Mihajlovna Juliát is szerettem volna látni, ha csak messziről is. Nagyon bántott, hogy az imént úgy elszaladtam tőle.

III.

Ez az egész éjjel az ő képtelen jeleneivel és reggel felé történt szörnyű „megoldásával“ most is úgy tűnik föl előttem, mint valami kusza, rossz álom és mint a krónika legkinosabb része — legalább nekem. Ha elkéstem is a bálról, de ott voltam a végén; oly hamarosan ért az véget. Tizenegy óra volt már, mikor megérkeztem a nemességi marsallné házának a Fehér-termébe, amely most táncteremmé volt átalakítva. Bármily rossz előérzetem volt is a bált illetőleg a délelőtti felolvasás után, mégis meg voltam lepetve; az előkelőbb családokból egyetlenegy személy sem jelent meg, még a jelentékenyebb csinonyikok is elmaradtak. Ami a dámákat és leányokat illeti, hát a Sztepanovics Péter iménti számítása (most már bizonyos, hogy ravasz biztatása) nagyon is helytelennek bizonyult; nagyon kevesen jelentek meg; $\frac{3}{4}$ négy férfira a lig jutott egy hölgy, de még ezek is milyenek! Az ezredi tiszték „valami“ feleségei, postahivatalnokok és kisebb hivatalnokok nejei, leányai, három patikárusné a leányaival, három szegényebb sorsú földbirtokosné, hét leánya és egy huga annak a szekretáriusnak, akit már fentebb említettem, néhány kupecné,

— de hát ezekre számított-e Mihajlovna Julia? Még a kupeczek fele sem jött el. Ami a férfiakat illeti, hát dacára előkelőbbjeink teljes távolmaradásának, elég sűrű tömeg szedődött össze, de ez igen kétértelmű és gyanus benyomást gyakorolt. Igaz, hogy volt ott néhány rendes és tiszteletreméltó katonatiszt a feleségével, néhány engedelmes családfő a családjával, mint például ugyancsak az a szekretárius a hét leányával. Mindezek a kisebb állású emberek úgyszólván „kényszerűségből” jöttek el, mint ez urak egyike mondotta. Másfelől volt egy csomó vidám vendég, meg egy csomó olyan egyéniség, akiket még Sztepanovics Péter is azzal gyanúsított volt az imént, hogy belépőjegy nélkül jelentek meg s ezek száma láthatóan megszorodott a délelőttihez képest. Ezek egyelőre a büffében ültek; amint megjelentek, egyenesen a büffébe tartottak, mint előre kijelölt helyre. Legalább nekem úgy látszott. A büffé a szobák és termek végében egy nagy helyiségben volt, ott helyezkedett el Prohorücs a klub konyhájának csalogató berendezésével, kiállítván közszemlére az izes harapnivalókat és italokat. Láttam ott néhány embert csaknem rongyos öltözetben, bálba nem illő kosztümökben, akik láthatóan kijózanodtak, de csak nagy bajjal és rövid időre, meg az Isten tudja, honnan került idegeneket. Én persze tudtam, hogy Mihajlovna Julia a lehető legdemokratikusabb jellegű bált akart rendezni, „nem rekesztve ki még a polgárokat sem, ha ezek is jegyet akarnának váltani”. Ezt a kijelentést ő bátran tehette meg a rendező bizottságban, mert jól tudta, hogy senkinek a város polgárai közül eszébe sem jut jegyet váltani. Hanem azért én kétségkedtem abban, hogy a legdemokratikusabb szándék mellett is be lehes-

sen ereszteti a bálba ilyen rongyos kabátosokat. De ki eresztette be ezeket és micsoda céllal? Liputint és Lyámsint már megfosztották a rendezői válszalagjoktól, (bár azért ott voltak a bálban, hogy részt vegyenek az „irodalmi kadrilban“); de a Liputin helyét legnagyobb csodálkozásra az a szeminarista foglalta el, aki annyira megtámadta a felolvasáson Trofimovics Istvánt, a Lyámsin helyét pedig maga Sztepanovics Péter! Mit lehetett várni ilyen körülmények közt? Igyekeztem a beszélgetéseket meglesni. Némely vélemény-nyilvánítások egészen megleptek a vadságukkal. Egy csoportban például azt állították, hogy a Sztavrogin és Lizaveta históriáját Mihajlovna Julia rendezte, még pedig pénzért. Még az összeget is megnevezték. Erősítgették, hogy az ünnepséget is csak azért rendezte; a város fele azért maradt távol, mert megtudta, hogy miről van szó, Lembke pedig annyira frappálódott, hogy „megzavarodott az elméje“, most meg a felesége azt teszi vele, amit akar. Vadul, rekedten hahotáztak. A bált is rettenetesen kritizálták, Mihajlovna Juliát minden feszélyezettség nélkül szidták. Nyugtalanul, részegesen, összevissza fecsegték; nem igen lehetett abból valamit megállapítani. Voltak a büffében már közönséges csöcselékbeliek is, sőt volt néhány olyan hölgy is, akit már semmi meg nem lep, meg nem ijeszt, igen vidám és igen szeretetreméltó hölgyek, többnyire katonatisztek feleségei a férjeikkel. Ezek külön asztaloknál társaságba verődtek és nagy-vigan teáz-
tak.

A büffé meleg, otthonos búvó-helyévé lett csaknem a közönség felének. Hanem azért ezek is nemsokára kénytelenek voltak a terembe tódulni. Szörnyűség arra még gondolni is.

Egyelőre a Fehér-teremben a herceg rendezése mellett három, igen ritkás kadriil volt. A lányok táncoltak, a szülők meg gyönyörködtek bennök. De e tiszteletreméltó szülők közül már sokan kezdtek azon gondolkozni, hogyan lehetne innen idejekorán elkövetkezni, nem várva be, míg majd „kezdődik“. Mert mindenki tisztában volt azzal, hogy lesz valami. Nehéz volna leírni a Mihajlovna Julia lelkiállapotát. Nem szólítottam meg őt, bár elég közel jutottam hozzá. Köszöntésemet, mikor beléptem, nem viszonzta, mert nem vett észre. Arca szenvedő volt, tekintete lenéző és dölyfös, de nyugtalan és izgatott. Látható erőfeszítéssel igyekezett magán uralkodni, — minek és kinek a kedvéért? Neki rögtön el kellett volna távoznia s ami fő, elvinni a férjét; de ő ott maradt! Le lehetett már az arcáról olvasni, hogy mindennel tisztában van s hogy nincs már mit várnia. Már Sztepanovics Pétert sem intette magához (ez meg őt — mint látszott — kerülte; láttam őt a büffében; rendkívül vidám volt). De ő azért mégis ott maradt a bálban és egy pillanatra sem bocsátotta el maga mellől Antonovics Andrást. Oh, ő a legutolsó szempillantásig is a legnagyobb méltatlankodással utasította volna vissza a férje egészségére vonatkozó célzásokat. De végre e tekintetben is ki kellett nyilni a szemének. Én mindjárt láttam, hogy Antonovics András rosszabb színben van, mint volt a délelőtti ünnepeken. Ugy látszott, mintha valami önfeledtségben lett volna és egyáltalában nem tudná, hogy hol van. Néha hirtelen és szokatlan szigorúsággal nézett széjjel, így például én rám is vagy kétszer. Egyszer megpróbált szólni is; hangosan kezdte, de nem fejezte be és csaknem megrémített egy öreg urat, aki véletle-

nül mellette állt. A Fehér-teremben volt publikum békés felerésze is komoran és féltékenyen kerülte ki Mihajlovna Juliát, rendkívül különösen nézegetvén eközben annak a férjére.

— Ez engem is megkapott s én rögtön aggódni kezdtem Antonovics András miatt, — mondotta nekem később Mihajlovna Julia.

Biz ő megint hibát követett el. Ő akkor, mikor én elszaladtam tőle és Sztepanovics Péterrel elhatározták, hogy a bált megtartják s ő a bálon megjelenjék, bizonyára megint bement a férje szobájába, (aki már a felolvasás alatt egészen fel volt indulva) és bizonyára megint elkövetett mindent, hogy azt a megjelenésre rábirja. Hanem aztán szenvedett is most! És mégsem ment el! A büszkesége nem engedte-e, vagy egyszerűen elvesztette a fejét, nem tudom. Minden dölyfössége mellett megalázkodott és mosolyogva kezdett egy-egy hölgygel beszélni, de azok zavarba jöttek, rövid szavakkal feleltek és észrevehetően szabadulni igyekeztek tőle.

A magasabb méltóságok közül csak egy jelent meg a bálon, ugyanaz a nyugalmazott tábornok, akiről már beszéltem egyszer s aki a Sztavrogin és Gaganov párbaja után a nemességi marsallnél megnyitotta a mende-monda zsilipjét. Fontoskodva járt-kelt a termekben, nézegetett, hallgatódzott és úgy tett, mintha csak nézegetni és nem szórazni jött volna. Végül egészen Mihajlovna Juliához csatlakozott s attól egy lépésre sem távozott, igyekeztén azt bátorítani és megnyugtani. Kétségtelen, hogy igen jó ember volt, igen magasrangú és annyira öreg, hogy tőle mindezt el lehetett tűrni, még a részvétel is. De elismerni azt, hogy ez a vén fecsegő merészel ő iránta részvételt lenni, őt csak

nem pártfogásába venni, hogy az az ő jelenlétével megtiszteli őt; ez nagyon bosszantotta Mihajlovna Juliát. A tábornok pedig nem tágitott mellőle és egyre fecsegett.

— Azt tartják, hogy hét igaz ember nélkül nem állhat fenn a város . . . azt hiszem, hét kell . . . nem emlékszem már határozot-tan a számra . . . Nem tudom, hogy a mi városunknak hét igaz embere közül . . . hányan voltak szerencsések a kegyed báljára eljönni, de én az ő jelenlétök ellenére kezdem magamat nem egészen biztosnak érezni. Vous me pardonnerez, charmante dame, n'est ce pas? Allegorikusan beszélék, de bent voltam a büffében és örülök, hogy onnan ép bőrrrel kijöhöttem . . . A mi páratlan Prohorücsunk nem oda való s én azt hiszem, hogy a sátrát reggelig szétszedik. Különben én nevetem az egészet. Csak azt várom, mi lesz az az „irodalmi kadril“. Aztán megyek aludni. Bosszássa ezt meg a vén podagrásnak, de én korán fekszem s kegyednek is ajánlanám „tente“ menni, mint a gyerekeknek szokták mondani. Én a fiatal szépségek kedvéért jöttem el . . . akiket sehol sem láthatok olyan gazdag gyűjteményben, mint itt . . . Ezek mind a folyón túlról valók, én meg oda nem járok . . . Egy tisztnek . . . úgy hiszem, vadász-tisztnek a felesége elég csinos és ezt ő maga is tudja, amint észrevettem. Beszéltem vele és a boszorkányával; tűzről pattant . . . no és a leánykák is elég frissek, de ez az egész . . . a frisséségen kívül semmi. Egyébként megjárják. Vannak fészlő bimbók is; csak az ajkaik duzzadtak. Általában az orosz nők arcában kevés az a szabályosság . . . és inkább a cipóhoz hasonlít . . . Vous me pardonnerez, n'est ce pas . . . Ezek a fészlő bimbók elragadók az ő ifjúságukkal vagy két évig . . .

sőt háromig is . . . aztán örökre szétmennek, előidézvén a férfiakban azt az indifferentizmust, amely annyira alkalmas fejleszteni a női kérdést . . . ha ugyan én helyesen fogom föl ezt a kérdést . . . Hm! a terem nagyon szép, a szobák is meglehetősen vannak díszítve. Rosszabban is sikerülhetett volna. A zene is sokkal rosszabb lehetett volna, nem mondom, hogy rosszabbnak kellett volna lennie. Kellemetlen, hogy a hölgyek általában kevesen vannak. Az öltözékekről nem szólok. Helytelen dolog, hogy az a szürke-nadrágos oly nyíltan megengedi magának a kánkánózást. Megbocsátom neki, mert széles jókedve van és helybeli patikárius . . . hanem azért tizenegy órakor mégis csak korai a kánkánózás, még ha patikárius is . . . A büffében ketten összeverekedtek, de nem vezették ki őket . . . Tizenegy órakor még ki kellene vezetni a verekedőket, bármilyenek legyenek is a közönség erkölcei . . . nem szólok az éjfél utáni három óráról; olyankor már engedni kell a közvéleménynek, — ha ugyan ez a bál megéri a három órát. Petrovna Borbála azonban nem tartotta meg a szavát és nem adott virágokat. Hm! nem törődik ő most virágokkal! Pauvre mère! . . . Hát a szegény Liza! Hallotta? Azt mondják, valami titokzatos história . . . és megint Sztavrogin . . . Hm! Jó lesz haza mennem . . . már bóbiskolok. Mikor kezdődik az az „irodalmi kadrill?“

Végre megkezdődött az „irodalmi kadrill“ is. A városban az utóbbi időkben ahányszor csak a bálról beszéltek, mindig megemlékeztek az irodalmi kadrillról is s mert senki sem tudta elképzelni, hogy mi legyen az, annál nagyobb lett az érdeklődés. Ennél veszedelmesebb semmi sem lehetett a sikert illetőleg és mekkora volt a csalódás!

A Fehér-teremnek eddig zárva tartott mellék-ajtái kinyíltak és megjelent néhány álarcos. A közönség kíváncsian vette körül ezeket. A büfféből egyszerre mindenki betódult. Az álarcosok felálltak a tánchoz. Nekem sikerült előrefurakodnom s épen Mihajlovna Julia, Lembke és a tábornok mellett álltam. Az eddig nyoma-veszett Sztepanovics Péter is ott termett Mihajlovna Julia mellett.

— Egyre a büffében vagyok és vigyázok, — suttogta, mint valami iskolás gyermek, de szándékos tettetéssel, hogy még jobban felingerelje Mihajlovna Juliát. Ez elvörösödött a haragtól.

— Legalább most az egyszer ne csalna meg, maga vakmerő ember! — szólt csaknem hangosan, annyira, hogy a közönségben is meghallották. Sztepanovics Péter rendkívül elégedetten kotródott el.

Nem lehet képzelni szánalmasabb, hitványabb, szellemtelenebb, vízenyősebb allegóriát, mint ez az „irodalmi kadril”. Nem lehetett volna a mi közönségünknek kevésbé megfelelő dolgot kitalálni. Pedig hát — amint mondták — Karmazinov eszelte ki. Igaz, hogy Liputin rendezte azzal a sánta tanítóval, aki jelen volt a Virginszkijék összejevételén. De az eszmét Karmazinov adta, sőt állítólag maga is fel akart öltözni valami különleges szerepre. A kadril hat pár szánalmas álarcosból állt, — de nem is voltak azok álarcosok, mert mind közönséges ruhában voltak. Így például egy alacsony termetű éltés úr frakkot viselt, — egészen úgy öltözve, mint akárki más — tisztos, szürkülő szakállal volt, (amelyet felkötött s ebben állt az ő egész „kosztümje”), ez tánc közben egy helyben tipeggett, arcán igen szolid kifejezéssel. Valami hangokat adott mérsékeltén, de rekedten és

ez a rekedtség lett volna hivatva jelezni egy ismert hírlapot. Ez álarcossal szemben táncolt két gigász, X és Y, ez a két betű fel volt ragasztva a frakkjokra, de hogy mit jelent ez a két betű, az megfejthetetlen maradt. A „tisztességes orosz eszmét“ egy középkorú pápaszemes, frakkos, keztyűs és bilincsbe (igazi bilincsbe) vert úr személyesítette. Ennek az „eszmének“ a hóna alatt irat-tárca volt valami „ügygyel“. Zsebéből egy külföldről jött, feltört pecsétű levél lógott ki, amely a „tisztességes orosz eszmében“ kételkedőket volt hivatva meggyőzni. Ezt a rendezők már élőszóval magyarázták meg, mert a zsebből kilógó levelet nem lehetett elolvasni. A „tisztességes orosz eszme“ a jobb kezében serleget emelt magasra, mintha tósztot akart volna mondani. Vele egy sorban két oldalt két nyírott hajú nihilista-lány irgett-forgott, vis-à-vis egy szintén élemedett frakkos úr táncolt, de ennek a kezében egy dorong volt, személyesítve egy „nem pétervári, de félelmes folyóiratot“: „Ha egyet ütök, baj lesz!“ De a dorongja dacára sem bírta elviselni a „tisztos orosz eszmének“ rászégezett, pápaszemes nézését és igyekezett félre nézni, mikor pedig megcsinálta a pas de deux-t, hát összehúzódott, kuporgott, nem tudott hova lenni, annyira bántotta a lelkiismerete . . . Egyébiránt nem emlékszem az összes butaságra; valamennyi ilyenforma volt, annyira, hogy végül már kegyetlenül szégyeltem magam. Épen ilyen szégyenérzet látszott a közönségbeliek arcain is, szégyenkeztek még a büfféből bekerültek is. Egy ideig valamennyien hallgattak és haragos meglepetéssel néztek. A szégyenkező ember rendesen haragudni kezd és hajlandó a cinizmusra. A közönség lassankint zajongni kezdett :

— Mi ez? — dörmögött egy sarokban egy kapatos.

— Valami ostobaság.

— Miféle irodalom ez? A „Goloszt“ kritizálják.

— Bánom is én.

Egy másik sarokban :

— Szamarak !

— Nem ők a szamarak, hanem mink.

— Miért vagy te szamár?

— Én nem vagyok szamár.

— Ha te nem vagy szamár, akkor én még kevésbé vagyok az.

Egy harmadik csoportban :

— Ki kellene őket innen dobálni.

— De az egész termet is !

A negyedikben :

— Hogy nem restellik Lembkéék ezt nézni !

— Miért restellnék? Hiszen te sem restelled.

— Én is restellem, ő meg kormányzó.

— Te meg disznó vagy.

— Életemben sohse láttam ilyen közönséges bált, — szólalt meg epésen egy hölgy Mihajlovna Julia mellett, szemmel láthatóan azért, hogy meghallják. — Az a hölgy vagy negyven éves lehetett, testes, világos selyem ruhában, most komoran nézett; a városban csaknem mindenki ismerte, de senki el nem fogadta őt. Polgári tanácsos özvegye volt, a férje egy fa-házat és szűkös nyugdíjat hagyott rá, de ő azért előkelően élt és lovakat tartott. Vagy két hónappal ezelőtt látogatást akart tenni Mihajlovna Juliánál, de ez őt nem fogadta el.

— Ezt előre lehetett látni, — tette az hozzá, szentelenül nézve a Mihajlovna Julia szemébe.

— Ha előre látta kegyed, hát minek jött el? — felelt türelmetlenül Mihajlovna Julia.

— Csupa meggondolatlanságból, — szólt fűrgén az asszony egyszeribe felragyogva (ropantul szeretett a mások nyakába akaszzkodni); de a tábornok kettőjük közé állt és Mihajlovna Juliához hajolva szólt :

— Chère dame, igazán jobb volna innen távozni. Mi csak feszélyezzük őket s ők nélkülünk is jól mulatnak. Kegyed megtette a magáét, megnyitotta a bált, most hagyja őket magukra . . . Meg Antonovics András sincs nagyon jó kedvében, amint látom . . . Még valami történhetik . . .

De már késő volt.

Antonovics András az egész kadril alatt valami haragos megütődéssel nézte a táncolókat s mikor a közönség között hangok keletkeztek, nyugtalankodva nézegetett szét.

Ezúttal tűnt fel neki először néhány büffébeli személyiség ; ezeket roppantul megbámulta. Egyszerre hangos kacagás kelt a kadril valamelyik figurájánál : a „nem pétervári, de félelmetes“ hirlap személyesítője, aki egy doronggal táncolt, végképen belátta, hogy nem képes elviselni a „tisztos orosz eszme“ pápaszemes nézését s nem tudván attól hova lenni, az utolsó figurában hirtelen tótágast állt és úgy ment neki a pápaszemesnek, ami egyúttal azt is jelezte, hogy a józan ész a „nem pétervári, de félelmes“ hirlapban tótágast szokott állani. Minthogy csak az egy Lyámsin tudott tótágast állva járni, hát ő vállalta a dorongos szerepet. Mihajlovna Julia határozottan nem tudta, hogy tótágast is fognak járni. „Ezt én előttem titokban tartották, titokban!“ mondotta nekem később kétségbeesetten, méltatlankodva. A közönség hahotája persze nem az allegóriának szólt,

amely senkit sem érdekelt, hanem a tótágast járónak, a frakk lecsüngő szárnyainak. Lembke méregbe jött :

— Gazember! — kiáltott Lyámsinra mutatva, — meg kell fogni a semmirekellőt és visszafordítani, lábbal lefelé . . . a fejével . . . a fejével pedig fölfelé . . . fölfelé!

Lyámsin talpra ugrott. A kacagás még jobban viharzott.

— Ki kell kergetni mindazokat a gazembereket, akik kacagnak, — rendelkezett Lembke. A tömeg zúgni, zajongani kezdett.

— Az nem lehet ám, méltóságos úr.

— A közönséget nem szabad szidni.

— Ostoba! — hallatszott valahonnan a sarokból.

— Flibuszteristák! — kiáltott valaki a terem másik sarkából.

Lembke hirtelen a kiáltás felé fordult és egészen elsápadt. Ajkán tompa mosoly volt, mintha valamire visszaemlékeznék.

— Uraim, — szólt Mihajlovna Julia a feléjük tolongó közönséghez, amely egyúttal a férjét is magával sodorta, — bocsássanak meg Antonovics Andrásnak, Antonovics András rosszul érzi magát . . . bocsássanak meg neki, uraim . . . bocsássanak meg!

Jól hallottam, mikor azt mondta: „bocsássanak meg“. A jelenet nagyon gyors volt. De határozottan emlékszem, hogy a közönség egy része már kifelé törekedett a teremből, megijedve épen a Mihajlovna Julia szavaitól. Még egy hisztérikus női felkiáltásra is emlékszem:

— Megint kezdődik az iménti!

És a kezdődő dulakodás közben megint lecsapott egy bomba, csakugyan „az iménti“ szerint:

— Tűz van ! Túl a vizen minden lángban áll.

Nem tudom, hol vette magát ez a rettenetes kiáltás, a teremben-e, vagy kívülről futott be vele valaki, de utána olyan kavardás keletkezett, hogy azt én elmondani nem vagyok képes. A bálban megjelent közönség nagy része a vizen túli városrészből való volt, az ottani fa-házak tulajdonosai vagy lakói. Az ablakokhoz rohantak, egy pillanat alatt letépték a függönyöket. A vizen túli rész lángokban állt. Igaz, hogy a tűz még csak most kezdődött, de több helyen égett s ez ijesztette meg leginkább az embereket.

— Gyujtogatás ! A Spigulin-gyáriak ! — kiabálták a tömegben.

Megmaradt az emlékezetemben néhány jellemző felkiáltás :

— Előre éreztem, hogy gyujtogatni fognak ; az utóbbi napokban egyre olyan sejtelmeim voltak.

— A Spigulin-gyáriak ! A Spigulin-gyáriak ! Nem lehettek mások !

— Minket csak azért gyujtottek ide össze, hogy ott szabadjára gyujtogathassanak.

Ez az utóbbi, női felkiáltás meglepő, meggondolatlan, akaratlan felkiáltása volt egy kárvallott asszonynak. Mindenki a kijárat felé tódult. Nem irom le a dulakodást a felöltők, kendők és köpenyegek körül, a nők sikongását, a megrémült kisasszonyok sirását. Aligha történtek lopások, de nem lehet csodálni, ha a nagy kavarodásban sokan felöltő nélkül mentek el, amiről később sokat beszéltek a városban, persze, még ki is színezve. Lembkét és Mihajlovna Juliát majd agyon szoritották az ajtóknál a nagy tolongásban.

— Megállítani mindenkit ! Senkit ki nem bocsátani ! — orditozott Lembke, fenyege-

tően nyújtva ki kezét a tolongók elé, — mindenkit a legszigorúbban át kell kutatni, azonnal!

A teremből káromkodások hallatszóttak ki.

— Antonovics András! Antonovics András! — sikoltozott kétségbeesetten Mihajlovna Julia.

— Ezt kell legelőbb is letartóztatni! — kiáltott az ujjával a feleségére mutatva. — Ezt kell legelőbb is megmotozni. A bált a gyujtogatás érdekében rendezték . . .

Mihajlovna Julia felsikoltott és elájult. (Ezúttal valósággal elájult). Én, a herceg és a tábornok segítségére siettünk. Voltak mások is, még hölgyek is, akik e nehéz pillanatban segítségünkre jöttek. Kivittük a szerencsétlent a kocsijába; de csak akkor tért magához, mikor a házukhoz ért s első kiáltása megint Antonovics András volt. Minden ábrándja szétfoszolván, nem maradt egyebe, csak Antonovics András. Doktort hívtak. Én egy egész órát töltöttem mellette, a herceg hasonlóképen; a tábornok annyira fölgerjedt a részvételtől, hogy egész éjjel nem akart távozni a „szerencsétlen ágyától“, de tíz perc múltán elaludt a székében, még mielőtt az orvos megérkezett volna; úgy is hagytuk ott.

A rendőrkapitánynak, aki a bálból a tűzvész helyére sietett, sikerült kihozni Antonovics András a bálból és be akarta ültetni a Mihajlovna Julia kocsijába, minden erejéből igyekezvén megnyugtatni ő méltóságát, hogy csendesüljön le. Persze Antonovics András hallani sem akart a lecsendesítésről és mindenáron a tűzhöz akart menni; ez persze nem volt okos dolog, de aztán a rendőrkapitány mégis elvitte őt a saját bricskáján. Beszélte később, hogy Lembke az egész úton

gesztikulált és „olyan dolgokat parancsolgatótt, amelyeket szokatlan voltuk miatt lehetetlen volt teljesíteni“. Később úgy is szólt a jelentés, hogy ő méltósága azokban a pillanatokban a „váratlan ijedelemtől“ már hágy-mázban volt.

Fölösleges elmondani, hogy végződött a bál. Tíz-húsz duhaj s ezekkel még néhány nő is ott maradt a teremben. Rendőrség nem volt. A zenekart nem bocsátották el, az elmenő zenészeket megverték. Reggelre a Prohorücs sátrát csakugyan szétszedték, ittak vég és mód nélkül, járták a „kamarinszkáját“ cenzura nélkül, a szobákat bepiszkolták s a részeg banda csak reggel ment a tűzvész helyére, hogy ott újabb rendetlenkedéseket kezdjen . . . Egy részök azonban ott maradt és holtrészezen ott hált a teremben a bársony divánokon és a földön. Reggel aztán a ábaiknál fogva vonszolták ki őket az utcára. Így végződött a nevelőnök fölsegélyezésére rendezett ünnepség.

IV.

A tűztől a vizen túl lakók épen azért ijedtek meg, mert a gyújtogatás szemmel látható volt. Figyelemreméltó, hogy amint az első „tűz van!“ kiáltás felhangzott, rögtön követte azt a másik kiáltás is: „a Spigulin-gyárbeliek!“ Most már köztudomású, hogy a gyújtogatásban három gyári munkás csakugyan részt vett, de ez az egész; a többi gyárbeli munkások teljesen tisztázták magukat úgy a közvélemény, mint a hatóság előtt. A három gazemberen kívül (akik közül egyet elfogtak és tettét beismerte, kettő pedig most is bujdosóban van), kétségtelenül részes volt a szökevény rab, Fedjka is . . . Ennyi a bizonyos a tüzésre nézve. Egészen más persze

a találgatások. Kik bujtogatták fel e gazembereket ki intézkedett velök? Ezekre a kérdésekre még most is nehéz a felelet.

A tűz, mert erős szél fujt, mert az egész vizen túli rész csaknem kivétel nélkül fa-épületekből állt és végül mert három helyen történt a gyújtás, gyorsan elterjedt és az egész részt kimondhatatlan erővel elborította, (egyéb-áránt a gyújtás csak két helyen sikerült, a harmadikat hamarosan eloltották). Hanem a fővárosi sajtóban mégis túlozták a szerencsétlenséget: nem égett le több, (de tán kevesebb is), mint egy negyedrésze a vizen túli házaknak. A tűzoltó-csapatunk, ha a városunk terjedelméhez képest gyenge is, igen pontosan és önfeláldozóan működött. De nem tehetett volna sokat még a lakosság nagy segítsége mellett sem, ha a szél reggel felé meg nem fordult volna. Mikor én a bálban történetek után egy órával a tűznél megjelentem, ez már teljes erejével dühöngött. A folyóval parallel haladó utca lángban állt egészen. Olyan világos volt, mint nappal. Különbem ki nem ismeri az oroszországi tüzeket! A közeli mellékutcákban a lótás-futás, tolongás szertelen volt. Ott is várták a tüzet, a lakók kicipelték a holmijukat, de azért nem távoztak a házaiktól, hanem a kihurcolt ládáikra, párnáikra ülve vártak az ablakaik alatt. A férfiak erős dologban voltak, döntögették, vágták a sövényeket, sőt a tűzhöz közelebb álló apróbb kunyhócskáikat egészen el is hordták. A felébredt gyerekek sirtak, az aszszonyok jajgattak, imádkoztak. A tűz-szikrák és a felriadt csókák messze röpködtek. A tűzhöz egész sereg báméskodó özönlött a város minden végéről. Némelyek segítettek oltani, mások mint műkedvelők néztek. Az éjjeli nagy tüzek mindig ingerlő és vidám

hangulatot keltenek ; erre alapították a tűzijátékokat ; hanem a tűzijátékok szabályos, kellemesen megvont körben mozognak s könnyed és játszói hatást csinálnak, mint egy pohár pezsgő megivása. Egészen más a tűzvész : ennél a hatás szörnyű és mindig a személyes veszedelem érzetét költi, bizonyos megrendülést idéz elő a néző agyában s mintha kihivná ennek a pusztító ösztönét, amely — fájdalom — mindenki, még a legbékésebb és legcsaládiasabb címzetes tanácsos lelkében is ott lappang . . . Ez a sötét érzés mindig mámorító. „Én igazán nem tudom, lehet-e a tűzvészt bizonyos élvezet nélkül nézni?“ Ezeket a szavakat Trofimovics István mondja, amint egy éjjeli tűzesettől hazatért. Természetes azonban, hogy az ilyen műkedvelő kész a legnagyobb tűzbe is berohanni, hogy megmentse a veszélyben forgó gyereket vagy öreg asszonyt ; de ez más lapra tartozik.

A kíváncsi tömeggel tolongva elértem a legveszedelmesebb pontra, ahol végre megtaláltam Lembkét, akit a Mihajlovna Julia megbízásából kerestem. Lembke egy sövény roncsain állt ; tőle balra vagy harminc lépésre egy már teljesen leégett, kétemeletes fa-ház váza feketéllett, ablakok helyett mindenütt tátongó üregekkel ; a tetőzet leszakadt s a lángok még faldosták itt-ott a gerendákat. Az udvar mélyében, vagy húsz lépésre a leégett háztól, egy kisebb, szintén kétemeletes épület kezdett égni s ennek a tetején a tűzoltók erejüket megfeszítve dolgoztak. Jobbra a tűzoltók és a nép körülálltak egy meglehetősen nagy fa-épséget, amely még nem égett, de már többször tüzet fogott és amelynek menthetetlenül le kellett égnie. Lembke az udvari épület felé fordulva kiabált és gesztikulált, rendeleteket osztogatva, amelyeket senki

sem foganatosított. Én azt hittem, hogy őt egyszerűen itt hagyták és senki sem törődik vele. Legalább az a sűrű és tarka tömeg, amely közelében állt s amelyben a legkülönfélébb alakok közt volt például egy székesegyházi esperes is, kíváncsian és hűledezve hallgatta ugyan őt, de senki sem szólt hozzá és nem próbálta meg őt onnan elvezetni. Lembke halványan és szikrázó szemekkel kiabált igen különös dolgokat; hajadon fővel volt, a kalapját már régen elvesztette.

— Mindig gyűjtogatás! Ez a nihilizmus! Ha valami lángba borul, az a nihilizmus! — hallottam megrémülve s bár nem volt már min csodálkozni, de a szemünk előtt levő tény mindig megrázó szokott lenni.

— Méltóságos uram! — szólalt meg mellette egy rendőrtisztviselő, — méltóztatnék talán hazamenni és lepihenni . . . Mert itt veszedelmes állni méltóságodnak . . .

Ezt a tisztviselőt, mint később megtudtam, a rendőrkapitány állította Antonovics Andráshoz azzal a meghagyással, hogy vigyázzon rá és ha csak lehet, vigye haza, szükség esetén akár erőszakot is használva.

— Az égettek könyeit letörlik, de a várost felgyújtják! Ezt teszi négy gazember, négy és egy fél. El kell fogni a gazembert! Beszennyezi a család tisztességét. A nevelőnők ürügye alatt felgyújtják a várost! Ez gazság, gazság! Hej, mit csinál ott! — kiáltott, észrevevén a gyuladozó udvar épületen egy tűzoltót, akit már a lángok kezdtek körülfogni, — vegyétek le, húzzátok le onnan, hiszen belezuhan a tűzbe, porrá ég, oltjátok . . . Mit csinál az ott?

— Olt, méltóságos uram.

— Nem valószínű! A tűz az elmékben van, nem a házak fedelén. Le kell onnan

rántani és mindent abban hagyni. Inkább abban hagyni, inkább! Majd megszűnik valahogy magától is. Hej, ki sir itt megint? Egy öreg asszony! Halljátok, egy öreg asszony kiabál; miért hagyátok ott?

A gyuladózó udvari épület földszintjén csakugyan egy ott felejtett öreg asszony kiabált, a háztulajdonos kupecnek egy nyolcvan esztendőös rokona. De nem felejtették azt ott, hanem ő maga ment vissza az égő házba, mikor még lehetett, azzal az örült célzattal, hogy kicipelje a párnáját. A füsttől fuladozva s a hőségtől kiabálva még az utolsó pillanatban is azon volt, hogy az ablakot kitörve, kidobja a párnáját. Lembke segítségére sietett. Mindenki látta, hogy odaszaladt az ablakhoz, megragadta a párna csücskét és minden erejéből ráncigálta azt az ablakon kifelé. Épen akkor szakadt le a fedélről egy deszkadarab és megütötte a szerencsétlen embert. Csak a nyakát horzsolta a deszka, de ezzel az Antonovics András pályája véget ért, legalább nálunk; a deszka ütésétől leesett a lábáról és eszméletlenül terült el.

Elkövetkezett végre a komor, sötét virradat. A tűz szünni kezdett; a szél után hirtelen csend állt be, azután apró eső kezdett szitálni. Én már akkor messze voltam attól a helytől, ahol Lembke elesett s itt a tömegben igen különös beszélgetést hallottam. Kiderült egy különös eset: a városrész legszélen, a kerítéseken túl, az épületektől vagy ötven lépésnyire állt külön egy nem régen épült fa-ház s ez a magában álló ház még hamarabb leégett, mint valamennyi. Még ha kigyúlt is, nem csaphatott volna át róla a tűz a városi házakra, sem megfordítva; ez az egy ház a városi nagy tüztől sem gyúlhatott volna meg. Kisült, hogy külön gyúlt meg, tehát nem

csak úgy egyszerűen. Fő azonban az, hogy nem égett le s reggel a belsejében meglepő dolgokra bukkantak. A ház gazdája, aki nem messzire lakott egy kis telepen, mihelyt meglátta a háza kigyuladását, rögtön oda rohant és sikerült neki a szomszédok segítségével a falak mentén meggyújtott farakást idejekorán szétdobálni. De a háznak lakói is voltak: a városszerte ismert kapitány és a huga, velök egy éltesebb kiszolgáló asszony s ezek a lakók, a kapitány, a huga és a kiszolgáló asszony megölten és valószínűleg kiraboltan találtattak meg. (Ide jött a rendőrkapitány, mikor Lembke az öreg asszony mentésével volt elfoglalva). Reggelre ez köz tudomásra jutott és tömegesen siettek a magában álló házhoz, még a tűzkárvallottak is. Annyian voltak, hogy nehéz volt a házba bejutni. Nekem mindjárt elmondták, hogy a kapitányt a lócán, felöltözötten, elmetsett torokkal találták s hogy valószínűleg holt részeg volt, mikor megölték s hogy annyi vér jött ki belőle, mint egy bikából; hogy a huga, Timofejevna Mária egészen össze van szabdalva késsel s hogy az ajtónál a földön feküdt, tehát valószínűleg küzdött a gyilkossal. A cselédnek a feje be volt törve. A háztulajdonos elbeszélése szerint a kapitány már azelőtt való nap korán reggel részegen jött el ő hozzá, dicsekedve mutatott legalább kétszáz rubelt. A kapitány ócska, zöld tárcáját üresen találták a földön; de a Timofejevna Mária ládája érintetlen volt s nem bántották a szent kép ezüst-diszítését sem; a kapitány ruhái is sértetlenül maradtak. Látni lehetett, hogy a rabló sietett s olyan volt, aki a kapitány dolgait jól ismerte, mert csak a pénzeért jött és tudta, hol keresse azt. Ha a háztulajdonos jókor oda nem fut, a meggyújtott fa-

rakástól biztosan leégett volna a ház s „a megégett hullákból nehéz lett volna az igazat megtudni“.

Igy adták elő a dolgot. Hozzá tették még ehhez, hogy ezt a lakást a kapitány és huga részére maga Sztavrogin úr Vszevolodovics Miklós, a Sztavrogin tábornokné fia vette ki, maga jött el az alkura, nagyon kérte a háztulajdonostól, mert az nem akarta a házat kiadni, minthogy korcsmát akart benne nyitni, de Vszevolodovics Miklós annyi bért kínált, amennyit a háztulajdonos akart és félesztendei bért előre kifizetett.

— Nem magától égett le ez a ház, — mondogatták a sokaságban.

De a többség hallgatott. Az emberek sötéten néztek, de nagyobb ingerültséget nem vettem észre. A Vszevolodovics Miklós dologáról azonban tovább is beszéltek, emlegetve, hogy a megölt nő a felesége volt, hogy tegnap az itteni legelső házból, Drozdovéktól, „tisztességtelenül“ magához csalt egy leányt, hogy panaszt fognak tenni ellene Pétervárott s hogy a felesége megölése bizonyosan azzal van összefüggésben, hogy Drozdovát elvehesse. Szkvoresnyiki csak harmadfél versztára volt s nekem eszembe jutott, hogy nem kellene-e oda hirt adni? Egyébként nem vettem észre, hogy valaki a tömeget izgatta volna, ámbár láttam néhány „pofát“ a báli duhajkodók közül, akik reggel a tüzesethez jöttek s akiket rögtön felismertem. Különösen emlékezem egy szikár, nyurga polgárlegényre, akiről később megtudtam, hogy lakatossegéd. Ez nem volt részeg, de a tömeg sötét hangulatával ellenkezőleg mintha magánkívül lett volna. Egyre beszélt a körülállókhoz, de a szavaira már nem emlékezem. Amit mondott, az nem volt

több, mint: „Testvérek, mi ez? Hát így lesz már ez?” s eközben hadonázott a kezével.

III. FEJEZET.

Befejezett regény.

I.

Szkvoresnyikiben abban a nagy teremben, ahol Petrovna Borbála utoljára találkozott Trofimovics Istvánnal, úgy lehetett látni a városi tüzet, mint a legközvetlenebb közelből. Reggeli hat óra tájban a jobboldali szélső ablak mellett állt Liza és állhatatosan nézte a szünetező pirosságot. Egyedül volt a szobában. A tegnapi, ünnepies ruha volt rajta, amelyben a felolvasáson volt; szép, világos zöld ruha volt, csupa csipkében, de már gyűrött, amelyet hirtelen, minden gond nélkül kapott magára. Észrevevén, hogy a melle nem volt egészen jól begombolva, elpirult, gyorsan rendbe hozta magát, felkapta egy székről a tegnapi oda dobott piros kendőjét és bekötötte azzal a nyakát. Festői haja rendetlen fürtökben omlott a jobb vállára. Arca fáradt, borús volt, de összevont szemöldökei alól kilángoltak a szemei. Megint az ablakhoz ment és forró homlokát az ablak-üveghez nyomta. Kinyílt az ajtó és bejött Vszevolodovics Miklós.

— Lovas embert küldtem, — mondotta, — tíz perc múlva mindent megtudunk; azt beszélük, hogy a vizen túli rész partmenti utcája égett le, a híd jobb oldalán. Már tizenkét órakor kiütött a tűz; most szünőben van.

Nem ment az ablakhoz, hanem három lépésnyire Liza megett állt meg, de ez nem fordult feléje.

— A naptár szerint már egy órával előbb meg kellett volna virradni s még most is mintha éjjel volna, — szólta Liza boszúsan.

— Minden kalendárium hazudik, — felelt Sztavrogin kedveskedő mosolylyal, de elrestelvéen magát, sietett hozzá tenni: — kalendárium szerint élni nagyon unalmas, Liza.

És végkép elhallgatott, boszankodva magára újabb közönséges mondásáért; Liza görbén mosolygott

— Önnek olyan rossz kedve van, hogy azt sem tudja, mit mondjon nekem. De legyen nyugodt: jó, hogy a kalendáriumot említette: én mindig kalendárium szerint élek, minden lépésem kalendárium szerint van kiszámítva. Ön csodálkozik?

S gyorsan elfordult az ablaktól és leült egy karos-székre.

— Üljön le ön is, kérem. Ugy sem maradunk sokáig együtt; el kell mondanom egyetmást... azt beszélve, ami nekem tetszik. Mért nem mondja ön is azt, ami önnek tetszik?

Vszevolodovics Miklós leült mellé és csendeskén, csaknem félve megfogta a kezét.

— Mit jelentsen ez a beszéd, Liza? Hol vetted ezt egyszeribe? Mit jelent az, hogy „úgysem maradunk sokáig együtt“? Ez már a második talányos mondás, mióta fölkelteél.

— Számon akarja ön tartani az én talányos mondásaimat? — nevetett Liza. — Hát arra emlékszik, hogy mikor tegnap ide beléptem, halottnak nyilvánítottam magamat? Lám, ezt jónak tartotta észre nem venni. Észre nem venni, vagy elfelejteni.

— Nem emlékszem, Liza. Miért halottnak? Élni kell...

— Megint elhallgatott? Ön egészen elvesztette az ékesszólását. Én átéltem az én

órámat a világon s ez elég. Emlékezik Ivánovics Kristófra ?

— Nem emlékszem, — felelt Sztavrogin elkomorodva.

— Ivánovics Kristófra. Lausanneban? Ön roppantúl megunta őt. Mindig úgy tett, hogy benyitott és azt mondta: „csak egy percre“ és ott ült egész nap. Én nem akarok Ivánovics Kristófhhoz hasonlítani s egész nap itt ülni.

Sztavrogin arcán fájdalmas kifejezés jelent meg.

— Liza, nekem fáj ez a kényszeredett beszéd. Ez a grimász kegyednek magának is nehezeére esik. Minek hát az ? minek ?

Aztán kigyult szemmel folytatta :

— Liza, esküszöm, hogy most jobban szeretlek, mint tegnap, mikor hozzám bejöttél.

— Mily szörnyü vallomás ! Minek itt a tegnap, meg a ma, meg ez az összehasonlítás ?

— Te nem hagyhatsz itt engem, — folytatta Vszevolodovics Miklós kétségbeesetten, — együtt utazunk el, még ma, igaz-e ?

— Jaj, ne szorítsa olyan nagyon a kezem ! Hova utazzunk mi együtt még ma ? Valahová megint „ujjá születni !“ Elég volt már a próbálgatásból... meg ez nekem hosszas is ; nem is vagyok én arra képes ; az nekem nagyon magas. Ha utazni akarunk, hát akkor Moszkvába, ott látogatásokat tenni és fogadni — ez az én ideáлом, azt ön jól tudja ; én már Svájcban sem titkoltam ön előtt, hogy milyen vagyok. Minthogy pedig Moszkvába nem mehetünk, ott látogatóba nem járhatunk, mert ön nős, hát nincs is mit beszélni róla.

— Liza ! Hát mi történt tegnap ?

— A mi történt, megtörtént.

— Ez lehetetlen ! ez kegyetlenség !

— Hát aztán ha kegyetlenség is ! viselje el, ha kegyetlenség.

— Kegyed boszút áll rajtam az én tegnapi képzelődésemért... dűnnyögött Vszevolodovics Miklós boszús nevetéssel. Liza felingerült.

— Mily alacsony gondolat !

— Hát akkor miért ajándékozott nekem... annyi boldogságot ? Van-e jogom ezt megtudni ?

— No már csak legyen meg valahogy jog nélkül ; ne tetézzé aljas szándékát még ostobasággal is. Ma önnek semmi sem sikerül. Talán bizony még a közvéleménytől is fél, hogy az elítéli önt „annyi boldogságáért“ ! Ha úgy van, akkor az istenért ! ne nyugtalanodjék ! Ön semminek sem oka és senkinek sem tartozik felelősséggel. Mikor én tegnap kinyitottam az ön ajtaját, ön azt sem tudta, hogy ki lépett be önhöz. Itt csak képzelődésről van szó, mint ön az imént megjegyezte. Ön mindenkinek bátran és diadalmasan nézhet a szemébe.

— A te szavaid, a te gúnyolódásod, amelylyel már egy órája tartasz engemet, a rémület hidegét árasztja rám. Az a boldogság, amelyről oly epésen beszélsz, nekem minde nembe került... Hát elveszthetlek én most téged ? Esküszöm, hogy tegnap nem szerettelek annyira, mint most. Miért akarsz ma mindent elvenni tőlem ? Tudod-e mibe került nekem ez az új reménység ? Én az étellel fizettem meg azért.

— A saját életével vagy a máséval ?
Sztavrogin gyorsan felkelt.

— Mit jelent ez ? — kérdezte, mereven nézve Lizára.

— Azt kérdeztem, hogy a maga életével fizetett-e vagy a máséval ? Vagy már ér eni

sem bír? — indulatoskodott Liza. — Miért ugrott fel olyan hirtelen? — Miért néz úgy rám? Ön megijeszt. Mitől fél mindig? Már régen veszem észre, hogy ön fél, különösen most, e pillanatban... Istenem, hogy elsápadt ön!

— Ha te tudsz valamit, Liza, hát én esküszöm, hogy én semmit sem tudok... és egyáltalában nem arról beszéltem most, mikor azt mondtam, hogy egy étellel fizettem meg.

— Én önt egyáltalában nem értem, — felelt Liza ijedezve.

Lassankint eltűnődő gúnyos mosoly jelent meg ajkán. Csöndesen ült, lekönyökölt a térdeire és kezével eltakarta az arcát.

— Rossz álmom és képzelgés... Két különböző dologról beszélünk.

— Nem tudom, hogy ön miről beszélt... Vagy nem tudta ön tegnap, hogy én ma elmegyek öntől? Ne hazudjék: tudta vagy nem?

— Tudtam, — szólt halkán Vszevolodovics Miklós.

— Akkor hát mit akar? Tudta és átélte a „pillanatot“. Mi lehet még hátra?

— Mondd meg igazán, — kiáltott fel Sztavrogin mély gyötrellemmel, — mikor tegnap az ajtót rám nyitottad, tudtad-e te azt, hogy csak egy órára nyitottad rám?

Liza gyűlöletes pillanatot vetett rá:

— Igaz az, hogy a legkomolyabb ember is igen furcsa kérdéseket tehet. De miért nyugtalankodik ön? Talán hiúságból, hogy egy nő hagyja el önt, nem pedig ön őt? Nézze, Vszevolodovics Miklós, mióta itt vagyok, meggyőződtem arról, hogy ön szörnyen nagylelkű irányomban, ez pedig nekem elviselhetetlen.

Sztavrogin felkelt és néhány lépést tett a szobában.

— Jól van, hát legyen úgy . . . De hogy történhetett ez meg ?

— Még ez is gondot okoz önnek ! Pedig ön maga is nagyon jól tudja, jobban tudja, mint bárki más a világon és számított is rá. Én leány vagyok, az én szívem az operában nevelődött, hát ezzel kezdődött az egész és a talány meg van fejtve.

— Nincs megfejtve.

— Nincs itt semmi, a mi az ön hiúságát bánthatná, mert mind tiszta igazság. Kezdődött egy szép pillanattal, amelyet én nem bírtam elviselni. Tegnapelőtt, mikor én önt nyilvánosan „megsértettem“, s ön oly lovagiasan viszonzta azt, haza menve azonnal kitaláltam, hogy ön csak azért került engem, mert ön nos és épen nem azért, mintha engem megvetne, amitől pedig én, mint nagyvilági kisasszony, mindennél jobban félek. Megértettem, hogy ön engem, a szeleskedőt kimélni akart, mikor elkerült. Látja : hogy megbecsülöm én az ön nagylelkűségét. De Sztepanovics Péter akkor hozzám szaladt és mindent megmagyarázott. Felfedezte előttem, hogy önt egy nagy eszme foglalkoztatta, amely mellett én és ő teljesen elenyészünk, de hogy azért én mégis útjában vagyok önnek. Maga magát is belevonja a dologba ; mindenáron hármásban szeretne cselekedni és roppant fantasztikus dolgokról beszélt valami árbocos hajóról és valami jávorfa-evezőről, valami népdalból. Megdicsértem őt, azt mondtam neki, hogy poéta s ezt ő készpénzül vette. S mert én már a nélkül is régen tudtam, hogy én csak egy pillanatot bírok elviselni, fogtam magam és határoztam. No hát ez az egész ; elég is erről ennyi, ne kívánjon tőlem több magyarázatot. Ne féljen senkitől, én mindent magamra veszek. Én rossz, szélselyes vagyok, elhagytam magam ragadtatni

az operai árbocos hajótól, én kisasszony vagyok . . . Pedig lássa : én azt gondolom, hogy ön roppantul szeret engem. Ne vesse meg a szegény bolondos leányt és ne nevesse ki azt a könyvet, amelyet az imént ejtettem . . . Nagyon szeretek sirni, magamon sajnálkozni. No, elég volt ! Én semmire se vagyok képes, de ön sem képes semmire sem ; mind a ketten egy-egy fricska vagyunk egymással szemben : nyugodjunk meg ebben. Legalább a hiúságunk nem szenved.

— Álom és képzelgés ! — kiáltott fel Vszevolodovics Miklós a kezeit tördelve és a terembén fel s alá járva ; — Liza, te szegény teremtés, mit tettél magaddal ?

— Megégettem magam a gyertya lángjánál, ez az egész. Csak nem sir ön ? Legyen illedelmesebb, érzéketlenebb . . .

— Miért jöttél hozzám, miért ?

— Ugy látom, hogy nem gondol arra : milyen ferde helyzetbe állítja ön magamagát ilyen kérdésekkel — a nagyvilági felfogás előtt.

— Miért vesztetted el magadat ilyen közönségesen és hitványan ? s mit tegyünk most ?

— És ez Sztavrogin ! a „vérszopó Sztavrogin“, mint önt egy itteni hölgy hívja, aki önbe szerelmes. Hiszen mondtam már, hogy én az életemet csak egy órára számítottam és nyugodt vagyok. Számítsa ön is így a magáét . . . egyébiránt önnek nincs miért ; önre még az „órák“ és „pillanatok“ nagy sokasága vár.

— Annyi, mint te rád ; ünnepiesen megfogadom neked ezennel, hogy semmivel sem több, mint te rád.

Egyre járkált és nem vette észre a Liza gyors, átható tekintetét, amelyet mintha va-

iami reménység derített volna fel. De ez a derültség rögtön ki is aludt.

— Ha te fel tudnád fogni az én jelenlegi lehetetlen őszinteségemnek az árát, ha felfedezhetném előtted . . .

— Felfedezhetné ? Fel akar valamit előttem fedezni ? Isten őrizzen meg engem az ön felfedezéseitől ! — szólt közbe Liza csaknem rémülten.

Sztavrogin megállt és nyugtalanul várt.

— Be kell önnek vallanom, hogy nekem még akkor, Svájcban támadt az a gondolatom, hogy önnek valami rettenetes, piszkos és véres dolog nyomja a lelkét . . . ami azonban egyuttal roppant nevetséges színben tüntethetné fel önt. Ha ez igaz, akkor vigyázzon, fel ne fedje előttem : én kinevetem önt. Az egész életen át szemébe fogok önnek kacagni . . . Jaj, ön megint elsápad ? No, nem bántom többet ; rögtön elmegyek, — tette-hozzá valami kényes, megvető mozdulattal ugorva fel a helyéről.

— Csak gyötörj, büntess, — kiáltott Sztavrogin kétségbeesetten, — erre neked teljes jogod van. Tudtam, hogy nem szeretlek, mégis vesztedet okoztam. Igen, én átéltem egy pillanatot; reménykedtem . . . már régen... ez volt az utolsó reményem . . . Nem birtam ellentálni a fénynek, mely szívemet beragyogta, mikor te tegnap benyitottál hozzám magadtól, egyedül . . . Azonnal hinni kezdtem . . . Meglehet, hogy én még most is hiszek . . .

— Nemes őszinteségéért hasonlót nyujtok önnek ; én nem akarok az ön szive-fájós testvére lenni. Elmegyek inkább betegápolónak, ha nem tudok ma meghalni ; de ha elmegyek is, hát nem önhöz, ámbár ön akármely kezetlen-lábatlan beteggel felér. Én mindig azt képzeltem, hogy ön elvisz engem valami olyan helyre, ahol egy embernyi nagyságu

mérges pók lakik s mi ott egész életünkön át nézni fogjuk azt és félni fogunk tőle. És azzal fog eltelni a mi kölcsönös szerelmünk. Forduljon Dásenkához : *) az kész önnel odamenni, ahova akarja.

— Itt sem tud anélkül meglenni, hogy őt emlegesse ?

— Szegény kis kutya ! Mondja meg neki, hogy tiszteltetem. Tudja-e ő azt, hogy ön már Svájcban számított arra, hogy jó lesz ő önnek a vénségére ? Milyen előrelátás ! Mekkora gondoskodás ! Jaj, ki az ?

A terem mélyében lassan kinyílt egy ajtó, valaki bedugta, aztán megint visszakapta a fejét.

— Te vagy az, Jegorücs Elek ? — kérdezte Sztavrogin.

— Nem biz az, hanem csak én, — tünt elő megint felére a Sztepanovics Péter alakja. — Jó reggelt, Nikolajevna Lizaveta ; minden esetre jó reggelt kívánok. Tudtam, hogy mindkettőjüket ebben a teremben találom. Csak egy pillanatra jöttem ; Vszevolodovics Miklós, minden áron közölnöm kell önnel valamit, csak egy pár szó az egész !

Sztavrogin elindult, de néhány lépés után visszatért Lizához.

— Ha most mindjárt hallani fogsz valamit, Liza, hát tudd meg, hogy én ártatlan vagyok.

Liza megrázkódott és ijedten nézett rá ; de az elsietett.

II.

A helyiség, amelyből Sztepanovics Péter bekandikált, tágas, ovális váróterem volt. Az ő megjelenéséig Jegorücs Elek ült ott, de

*) Dária diminutivuma.

ő azt kiküldte. Vszevodolovics Miklós betette maga után az ajtót, amely a terembe nyílt és várakozva állt meg. Sztepanovics Péter gyors, kémlő pillantással nézte őt végig.

— Nos ?

— Ha ön már mindent tudna, — szolt szapora szóval Sztepanovics Péter, mintha a szemével be akart volna ugrani amannak a lelkébe, — hát akkor persze egyikünk sem vétkes a dologban, legkevésbé pedig ön, mert ez az események olyan folyása . . . olyan összetalálkozása . . . egy szóval : jogi tekintetben önt nem érintheti s én siettem ezt önnel tudatni.

— Leégtek ? Megölték őket ?

— Megölték őket, de nem égtek meg, ép ez a hiba, de becsületemre mondom, hogy én ebben hibás nem vagyok, bármennyire gyanusítson is ön engem, — mert talán még gyanusít is ? mi ? Az igazat megmondva : én csakugyan gondoltam olyasmire, hiszen ön szuggerálta nekem, nem komolyan ugyan, de ingerkedve, (mert komolyan nem ösztönözne ön olyasmire), — de nem határoztam el magamat s nem is határoztam volna el semmiért, száz rubelért sem, — mert nekem semmi hasznom sem lehetett volna belőle . . . (Nagyon sietett s úgy járt a nyelve, mint a kelep). De ime, hogy találkoztak az események : én a magaméból, (értse meg : a magaméból, mert öntől egy rubelem sem volt s ezt ön maga is nagyon jól tudja), adtam annak a bolond, iszákos Lebjadkinnak hétszázharminc rubelt ; ez tegnapelőtt este volt, értse meg : tegnapelőtt és nem tegnap a felolvasás után, ezt kérem megjegyezni, mert ez igen lényeges körülmény, mert hiszen akkor én semmi bizonyosat nem tudtam arról, hogy elmegy-e ön-höz Nikolajevna Lizaveta vagy nem ; azért adtam pedig neki a sajátomból, mert ön teg-

napelőtt azzal akarta magát kitüntetni, hogy nyilvánosságra hozza a titkát. No ahhoz én nem szólok . . . az ön dolga . . . lovag . . . de megvallom, ezen én úgy megütődtem, mintha doronggal vágta volna homlokom. Minthogy pedig a tragédiát én már nagyon unom, — s ezt én igen komolyan mondom, — mert azok nagyon ártanak az én terveimnek, hát feltettem magamban, hogy Lebjadkinékat az ön tudta nélkül eltüntettem Pétervárra, annyival inkább, mert a kapitány maga is odavágyott. Csak egy a hiba: a pénzt az ön nevében adtam; hiba vagy nem? Talán nem is hiba, mi? Most már hallgassa meg: hogy fordult a dolog? . . .

Verhovenszkij a beszéd hevében egyre közelebb ment Sztavroginhoz s meg akarta fogni annak a kabátja ujját (biz' isten, meglehet, hogy szándékosan). Sztavrogin egy erős mozdulattal a kezére ütött.

— No, mit akar? hiszen eltöri a kezemet! Itt az a fő, hogy miképen fordult a dolog, — csörgött tovább, nem törődve már az ütéssel. — Én este átadom neki a pénzt azzal a kikötéssel, hogy másnap korán reggel a hugával együtt elutazzék; rábízom a dolgot a gazember Liputinra, hogy ez személyesen ültesse fel és ereszze őket utnak. De a semmirevaló Liputinnak eszébe jutott, hogy a felolvasáson gyerekeskedjék, — reményilem: hallotta? Hallja tovább: el kezdenek mindaketten inni, verset írni, amelynek a felét Liputin szerzette; Liputin felöltözteti a kapitányt frakkba, engem azzal áztat, hogy már reggel elküldte őket, pedig valahol eldugva tartotta, hogy aztán megjelenesse a felolvasó emelvényen. A kapitány gyorsan és teljesen leiszsa magát. Aztán jön az ismert skandalum, aztán Lebjadkint holt-részezen hazaszállítják, Liputin elcsen tőle kétszáz rubelt, csak az aprópénzt hagyva nála.

De szerencsétlenségre kiderül, hogy a kapitány már reggel dicsekedett a kétszáz rubelével s kihuzva azt a zsebéből, mutogatta ott, ahol nem kellett volna. Minthogy pedig Fedjka épen csak ezt várta és Kirilovnál hallott is valami célzást (emlékezhetik ön az ott elejtett szavaira), elhatározta, hogy kihasználja a jó alkalmat. Ez az egész. Én legalább annak örülök, hogy Fedjka nem talált pénzt, pedig ezer rubelre számított a gazember. Sietett és úgy látszik: maga is megrémült a tüztől . . . Higyje el: az a tűz úgy hatott rám, mintha taglóval fejen vágtak volna. Az ördög tudja, hogy mi akart ez lenni. Ez valami önkénykedés. Látja, hogy semmit sem hallgatok el ön előtt; hát igaz, hogy én már régen gondoltam tüzre, mert az népies és népszerű, csak hogy én azt kritikus pillanatokra tartogattam, például arra a fontos momentumra, mikor mindannyian fölkelünk és . . . Ők meg egyszerre csak önkényszerűleg és rendelkezés bevétele nélkül most álltak elő, mikor épen rejtőzködnünk kellene. Ez önkénykedés. Egy szóval én még semmit sem tudok; beszélnek ugyan a Spigulin-gyárbeliekről . . . de ha a *mieink* közül is vannak köztük, ha csak egy is, jaj annak! Látja, mire visz az, ha csak egy kicsit is megeresztjük a gyeplőt! Már úgy látom, hogy ez a demokrata szemét az ő ötös csoportjaival nem jó támaszték; nagyszabású, zsarnoki akaratra van szükség, amely ne véletlenségekre támaszkodjék, hanem valami kívül állóra . . . Akkor az ötös csoportok is behúzzák a farkukat és alkalomadtán jobban használhatók lesznek. Hanem azért ha azt trombitálják is mindenfelé, hogy Sztavroginnak szüksége volt a felesége megégettetésére, azért kellett a városnak leégni . . .

— Hát azt trombitálják?

— Most még épen nem s az igazat megvallva én még semmit sem hallottam, de hát mit tehet az ember a néppel, kivált a leégettel?! Vox populi vox dei. A legostobább hírek terjednek a leggyorsabban. De jól nézve a dolgot, önnek semmitől sem kell félnie. Jogilag ön egészen tiszta, a lelkiismerete — hasonlóképen; hiszen ön nem akarta, úgy-e bár? Bizonyíték nincs, csak a dolgok véletlen találkozása . . . Vagy talán majd eszébe jutnak Fedjkának az ön Kirilovnál elejtett szavai! (miért is mondta akkor azokat!) De még ha eszébe jutnának, akkor sem bizonyítanak semmit . . . Fedjkáról pedig majd gondoskodunk. Még ma utána nézek . . .

— Hát a hullák nem is égtek meg?

— Egy cseppet sem. Az a haszontalan semmit sem rendezett úgy, mint kellett volna. De örülök legalább annak, hogy ön oly nyugodt . . . mert ámbár ön semmiben sem hibás, még gondolatban sem, azért mégis csak . . . Azonkívül csak ismerje be, hogy ez nagyot fordít az ön dolgán; egyszeribe szabad, özvegy emberré lett és rögtön elveheti a gyönyörű és dúsgazdag leányt, aki még azonfelül már önnél is van. Lám, mit nem tehet az események egyszerű, nyers találkozása, — mi?

— Ön fenyegetődzik, ostoba fráter?

— No, kérem, kérem! Mindjárt ostoba fráter! S micsoda tónus! Ahelyett, hogy örülne . . . Én készakarva azért repülök ide, hogy önt értesítsem . . . Aztán mivel is fenyegetném én önt? Kell is nekem önt fenyegetnem! Nekem az ön jóakarata kell, nem a félelme. Ön a nap és a világosság . . . Én félek öntől roppantul, nem az, hogy ön éntőlem! Hiszen nem vagyok én Nikolajevics Móric . . . S képzelje csak, én rohanok ide

egy könnyű kocsin, Nikolajevics Móric pedig az ön kertje kerítése szögletén ül, a kert hátulján . . . egy szál köpenyegben; egészen megázott; valószínűleg egész éjjel ott örködött! Különös! Mennyire megőrülnek némely emberek!

— Nikolajevics Móric? Igazán?

— Igazán, igazán. A kert rácsa mellett ül. Innen vagy háromszáz lépésre. Én elsiettem mellette, de ő meglátott. Ön nem is tudta? Akkor hát nagyon örülök, hogy nem feledtem el jelenteni. Az ilyen ember a legveszedelmesebb, ha revolver van nála, különösen ilyen sárban és éjjel, a természetes ingerültség mellett; mert képzelje el csak az ő körülményeit! Hahaha! Mit gondol, miért ül itt?

— Természetesen Nikolajevna Lizavetát várja.

— U-úgy! De miért menne az ki hozzá? Ilyen . . . esőben . . . óh, a bolond!

— Pedig mindjárt kimegy hozzá.

— Ejha! Ez aztán ujság! E szerint . . . De kérem, hiszen most az ő dolgai egészen megváltoztak, hát minek neki ez a Móric? Hiszen ön szabad özvegy s akár holnap feleségül veheti őt. Ő ezt még nem tudja; — bizza rám, én mindjárt rendbe hozok mindent. Hol van? Hadd örvendeztessem meg őt is.

— Megörvendezetteti?

— Hogyne! Jerünk.

— S ön azt hiszi, hogy ő azokról a holttestekről nem gondol valamit? — kérdezte Sztavrogin valahogy különösen hunyorítva.

— Persze, hogy nem, — határozott Sztepanovics Péter mint valami szeles bolond, — mert hiszen jogilag véve . . . Eh! Hát aztán ha gondol is valamit! A nőknél minden ilyesmi olyan könnyen elintéződik; ön még nem ismeri a nőket. Azonkívül, hogy neki

most a legokosabb önhöz feleségül menni, mert hiszen botrányt csinált, azonkívül, hogy én neki az árbocos hajót is a képzeletébe loptam (jól láttam pedig, hogy a hajó milyen nagy hatással van rá), ő egészen olyan kaliberü leány! Legyen nyugodt, ő oly könnyen átlépi azokat, a holttesteket, hogy no! annyival is inkább, mert ön teljesen, de teljesen ártatlan, igaz-e? Csak jól elteszi magának e holttesteket, hogy azokkal önt úgy két év múltán a házasságuk után meg-megcsipkedhesse. Minden asszony vagy leány ellátja magát esküvőre menet ilyenekkel a férje múltjából, mert különben mi lenne egy-két év múltán? Hahaha!

— Ha önnek kocsija van, vigye el őt rögtön Nikolajevis Mórchoz. Épen az imént mondta nekem, hogy engem ki nem állhat és engem itt hagy s persze, hogy én tőlem kocsit nem fogad el.

— U-úgy? Igazán elmegy? Mi lehet ennek az oka? — tünődött Sztepanovics Péter.

— Az éjjel valahogy rájött, hogy én őt egyáltalában nem szeretem . . . amit persze eddig is tudott.

— Hát ön nem szereti őt? — kérdezte Sztepanovics Péter végtelen csodálkozást mutatva. — De ha a dolog így áll, akkor minek tartotta őt magánál, mikor önhöz bement s miért nem tudatta vele, mint lovagias ember, hogy nem szereti őt? Ez nagy aljasság; de még engem is mily rossz színben tüntetett föl előtte.

Sztavrogin hirtelen felkacagott.

— A majmomat nevetem, — magyarázta rögtön.

— Á! Rájött, hogy paprikajancsiskodtam, — nevetett Sztepanovics Péter is roppant vidáman, — csak azért tettem, hogy önt

megkacagtassam. Képzeld, én már akkor megláttam az ön arcából, mikor hozzám jött, hogy valami szerencsétlenség történt. Sőt talán teljes fiasco? Mi? Fogadni mernék rá, — folytatta szinte lihegve a lelkendezéstől, — hogy önök az egész éjjel egymás mellett ültek a székeiken és az egész drága időt valami magasabb erkölcsi téma feszegetésével töltötték el . . . No, bocsásson meg, ne haragudjék; mi közöm nekem hozzá? Hiszen én már tegnap előre tudtam, hogy az önök dolga valami ostobasággal fog végződni. Én csak azért hoztam őt önhöz, hogy megmutassam, hogy önnek nem lesz én velem rossz dolga; háromszázszor is rendelkezésére állok ilyesmiben; én nagyon szeretek az embereknek kellemességeket szerezni. De ha önnek nincs rá szüksége, amire számítottam is és ide is ezzel a gondolattal hajtattam most, akkor . . .

— Hát csak az én mulattatásomra hozta ön őt énhozzám?

— Mire másra hoztam volna?

— Nem azért, hogy megölesse velem a feleségemet?

— No nézze az ember! Hát ön ölte meg? Micsoda tragikus ember!

— Az egyre megy; hát ön ölte meg.

— Hát én öltem meg? Mondtam már önnek, hogy nekem semmi közöm hozzá. De ön kezd engem nyugtalanítani . . .

— Folytassa; ön azt mondta: „ha önnek nincs rá szüksége, akkor . . .“

— Akkor természetesen — engedje át nekem! Én őt nagyszerűen férjhez adom Nikolajevics Mórichoz, akit nem én ültettem ám a kert végibe; valahogy ne vegye ezt is a fejébe. Én most félek tőle. Hátha revolver van nála? Jó, hogy én is elhoztam a maga-

mét. Itt van. (Kivett a zsebéből egy revolvert és rögtön vissza dugta.) A hosszú útra való tekintetből hoztam magammal . . . . Egyébaránt én ezt rögtön nyélbe sütöm: neki most Móricért fáj a szivecskéje . . . leg-alább fájni kellene . . . és higgye el, szinte én is sajnálom őt egy kicsit. S ha most össze hozom Móriccal, akkor megint önről fog ábrándozni, önt fogja Móric előtt magasztalni, Móricot meg szembe leszólni; ilyen a női szív! Ön megint nevet? Roppant örülök, hogy ön olyan vidám. Nos, jerünk. Én egyenesen Móriccal kezdem . . . azokról . . . a megöltekről pedig . . . nem volna jobb ezúttal hallgatni? Ugyis megtudják később.

— Mit tudnak meg? Kit öltek meg? Mit mondott ön Nikolajevics Móricról? — kérdezte az ajtóban hirtelen megjelent Liza.

— Á! Hát kegyed hallgatódzott?

— Mit mondott ön Nikolajevics Móricról? Megölték?

— Á! E szerint nem hallott jól! Legyen nyugodt, Nikolajevics Móric él és semmi baja, amiről rögtön meggyőződhetik, mert ő itt van az úton, a kert-kerítés mellett . . . s valószínűleg az egész éjszakát ott töltötte; köpenyegben van, egészen átázott. Látott, mikor idehajtattam.

— Nem igaz! Ön megöltekről beszélt . . . Kit öltek meg? — békétlenkedett Liza.

— A feleségemet, Lebjadkint és a cselédjüket ölték meg, — jelentette szilárd hangon Sztavrogin.

Liza megrázkódott és roppantul elhalványult.

— Különös vadállati eset, Nikolajevna Lizaveta, aljas és ostoba rabló-eset, — csörgött azonnal Sztepanovics Péter — rablásra használták fel a tűz-estet; a rab Fedjka

dolga, meg a szamár Lebjadkiné, aki mindenfelé mutogatta a pénzét . . . Épen ezt siettem hirül hozni . . . Sztavrogin alig birt magával, mikor meghallotta. Épen arról tanácskoztunk, hogy közöljük-e ezt most mindjárt kegyeddel.

— Vszevolodovics Miklós, igaz ez? — kérdezte Liza alig hallhatóan.

— Nem ; nem igaz.

— Nem igaz? — rettent meg Sztepanovics Péter, — mi ez megint?

— Istenem ! Megőrülök ! — kiáltott fel Liza.

— Hiszen láthatja, hogy ez most meg van örülve ! — dühöngött Sztepanovics Péter — mert végre is a feleségét ölték meg. Nézze, hogy sápad ! . . . Hiszen ő az egész éjjelt kegyeddel töltötte, sehol nem járt, egy pillanatra sem távozott, hogy lehet hát őt gyanusítani?

— Vszevolodovics Miklós, vallja be a tiszta igazságot, bűnös-e ön vagy sem s én esküszöm, hogy hinni fogok önnek úgy, mint az isteni kijelentésnek és kész vagyok önt a világ végére is követni ! Oh, kész vagyok ! Követni fogom önt, mint egy kutya.

— Minek kinozza őt ilyen fantáziákkal, — dühöngött Sztavroginra Sztepanovics Péter. — Nikolajevna Lizaveta, kölyüben törjön össze engem, ha nem igaz, hogy ő ártatlan ; csak le van verve, félre beszél, hiszen láthatja ! Semmiben sem hibás, semmiben sem, még csak gondolatban sem. Egyedül a rablógyilkosok dolga, akiket egy hét alatt bizonyosan kézre keritenek és megbüntetnek . . . A szökevény Fedjka és a Spigulin-gyárbeli munkások a tettesek, ezt mondják a városban is, ezt mondom én is.

— Igaz ez? Igaz? — leste a maga itéletét is a reszkető Liza.

— Én nem öltem meg őket, elleneztem is, de tudtam, hogy meg fogják ölni őket és ezt nem akadályoztam meg. Hagyjon el engem, Liza, — szólt Sztavrogin és bement a terembe.

Liza eltakarta kezével az arcát és kiment a házból. Sztepanovics Péter utána akart rohanni, de aztán a terembe szaladt.

— Hát így tesz ön, így? Hát nem fél ön semmitől? — esett egész dühösen Sztavroginnak. Alig talált szavakat, ajka tajtékozott.

Sztavrogin a terem közepén állt és egy szóval sem felelt. Balkezevel a haját babrálta és zavartan mosolygott. Sztepanovics Péter erősen megrántotta a kabát-ujjánál fogva.

— Megtébolyodott ön vagy mi? Úgyan mi ütött hozzá? Mindenkit elárul, maga pedig bemegy egy kolostorba, vagy a pokolba . . . De akkor én önt agyonütöm, hiában nem fél tőlem.

— Á! Hát ön csörög itt? — vette őt észre végre Sztavrogin. — Siessen utána, — tért egészen magához, — siessen, fogasson be neki, ne hagyja el . . . Fusson, fusson hát! Kísérje haza, hogy senki meg ne lássa és vigyázzon, hogy oda ne menjen . . . a hülákhoz . . . Ültesse fel erővel is a kocsiba . . . Jegorücs Elek! Jegorücs Elek!

— Ne kiabáljon! Ő mostanáig már a Móric karjai közt van. Móric pedig az ön kocsijára fel nem ül . . . Megálljon, fontosabb dologról van itt szó, mint a kocsis . . .

Megint kivette a revolverét; Sztavrogin komolyan nézett rá.

— No hát öljön meg, — szólt csendes, csaknem békülékeny hangon.

— Piha! Az ördögbe is! Milyen hazugságot képes magára venni némely ember, —

mérgelődött Sztepanovics Péter. — Bizonyisten, legjobb volna agyon vágni! Nem csodálom, hogy Nikolajevna Lizaveta itt hagyta önt! Micsoda hajó ön? Vén bárka-roncs! Hiszen már csak sértett voltából is össze kellene magát szednie! Eh! Nem volna jobb, ha egy golyót röpitene az agyába? Mikor maga kéri, hogy öljem meg.

Sztavrogin furcsán nevetett:

— Ha nem volna ön olyan bohóc, talán azt mondanám most, hogy igen . . . Ha csak egy cseppet is okosabb volna . . . .

— Én bohóc vagyok, de nem akarom, hogy ön, az én másik felem, bohóc legyen. Ért ön engem?

Sztavrogin értette s meglehet, hogy csak ő. Hiszen mennyire elcsodálkozott Satov, mikor Sztavrogin azt mondta neki, hogy Sztepanovics Péterben van entuziazmus!

— Takarodjék most tőlem a pokolba; holnapra tán kiszoritok valamit magamból. Jőjjön el holnap.

— Igen? Igen?

— Tudom is én! . . . A pokolba, a pokolba!

És kiment a teremből.

— Meglehet, hogy még minden jóra fordul, — dünnyögött magában Sztepanovics Péter, a revolverét eldugva.

III.

Sietett Nikolajevna Lizavetát utólélni. Az még csak néhány lépésnyire távozott a háztól. Feltartóztatta őt Jegorücs Elek, aki követte őt s most mögötte egy lépésnyire frakkban, hajadon fővel, magát tisztelettel meghajtva állt. Rimánkodva kérte Nikolajevna Lizavetát, hogy várja meg, mig befognak neki. Az öreg meg volt ijedve és csaknem sirt.

— Eredj vissza, az urad teázni akar s nincs, aki kiszolgálja, — lökte őt félre Sztepanovics Péter és egyszerűen karonfogta Nikolajevna Lizavetát.

Ez nem vonta el a karját, de úgy látszott, hogy nem volt magánál : még nem szedte össze magát.

— Először is nem erre megyünk, nem a kert mellett, — hebegett Sztepanovics Péter. — Másodszor gyalog semmi esetre sem lehet kegyed, hazáig három verszta az út s kegyednek felöltője nincs. Van nekem kocsim, itt áll az udvaron, rögtön itt lesz, senki sem lát meg bennünket,

— Milyen jó ön, — szólt Liza szeliden,

— Éh, kérem, hasonló esetben minden humánus ember így cselekednék a helyemben...

Liza feltekintett rá és elsodálkozott,

— Ah, istenem, én azt hittem, hogy még mindig az öreg van itt !

— Nézze, kérem, én roppant örülök, hogy kegyed így fogja fel a dolgot, mert az egész nem egyéb, mint szörnyű előítélet s ha már idáig ment a dolog, hát talán legjobb volna, ha meghagynám ennek az öregnek, hogy fogasson be a hintóba : mindössze tíz perc az egész, mi meg visszamegyünk és a kapunál várunk ; jó lesz ?

— Én legelőbb is . . . hol vannak a megöltek ?

— No, mi nem jut megint eszébe ! Hagyjuk ezt az ostobaságot ; nincs azon mit nézni.

— Tudom, hol vannak ; ismerem én azt a házat.

— No hát aztán ha ismeri is. Nézze csak : esik az eső, köd van, (micsoda szent kötelesség-érzet lepte meg ezt is !) Hallja csak, Nikolajevna Lizaveta, vagy jerünk az én kocsimon s akkor várjon, egy lépést se te-

gyen, mert ha még vagy husz lépésnyire előre megy, akkor okvetlenül észrevesz bennünket Nikolajevics Móric.

— Nikolajevics Móric? Hol van ő? Hol?

— Vagy ha ő velem akar elmenni, akkor én néhány lépésre még elkisérem kegyedet s megmutatom, hogy ő hol ül, — én magam azonban — alázszolgája! Én most ő velem nem akarok találkozni,

— Ő vár engem; Istenem; — állt meg Liza hirtelen és arcát pirosság borította el,

— Mért ne, ha ő előítélet nélkül való ember! Tudja, Nikolajevna Lizaveta, ez az egész dolog én rám nem tartozik; ezt kegyed is jól tudja; hanem azért én mégis a javát akarom kegyednek . . . Ha nem sikerült az „árbovos hajó“, ha meggyőződött róla, hogy az csak ütött-kopott, feldarabolni való bárka . .

— Jaj beh jó! — kiáltott fel Liza.

— Jaj, beh jó, és a könyei potyognak! Itt erős eltökélésre van szükség. Férfias szilárdságra. A mi korunkban, mikor a nő . . . piha, az ördögbe is! (Sztepanovics Péter csaknem köpött). Fődolog pedig, hogy nincs is mit sajnálni; meglehet, hogy ez még jó fordulat. Nikolajevics Móric olyan ember . . . egy szóval érzelmes ember, ha nem is beszédes, ami különben szintén jó tulajdonság, különösen, ha nem előítéletes . . .

— Jaj, beh jó! Jaj, beh jó! — nevetett Liza hisztérikusan.

— De az ördögbe is, Nikolajevna Lizaveta, — kiáltott fel sértődötten Sztepanovics Péter, — hiszen én csak az ön érdekében . . . mi közöm nekem hozzá . . . Szolgálatára álltam kegyednek, mikor azt kegyed kívánta, ma pedig . . . No, innen már meg lehet látni

Nikolajevics Móricot; ott ül ni! Nem lát minket. Olvasta kegyed Szaksz Polinkát?*)

— Mi az?

— Van egy ilyen című elbeszélés; én még diá'-koromban olvastam . . . Abban egy Szaksz nevű hivatalnok elfogja a feleségét hűtlenség miatt egy nyaralóban . . . Különben vigye az ördög! Majd meglátja, hogy Nikolajevics Móric még az uton szerelmi nyilatkozatot tesz kegyednek. Most még nem lát ide.

— Ah, jobb is, ha nem lát! — kiáltott fel Liza, mint a tébolyodott, — jerünk innen, jerünk! Az erdőbe vagy a mezőre!

És előre futott.

— Nikolajevna Lizaveta, ez már tulságos kislelkűség! — szaladt utána Sztepanovics Péter. — Miért nem akarja, hogy ő kegyedet meglássa? Ellenkezőleg; nézzen egyenesen és büszkén a szemébe! Ha tán valami olyas . . . a szűziességet illetőleg . . . Hát az olyan előítélet, olyan meghaladott álláspont . . . No, hova szalad már? Ni, hogy fut! Akkor már inkább térjünk vissza Sztavroginhoz, üljünk fel az én kocsimra . . . Hova fut már? Arra szántóföldek vannak. No, most meg elesett . . .

Verhovenszkij megállt. Liza repült, mint a madár, maga sem tudva, hogy hova s Sztepanovics Péter már vagy ötven lépésre elmaradt tőle. Liza egy zombékban megbotolva elesett. Abban a pillanatban hátfelől valami rettenetes kiáltással elkiáltotta magát Nikolajevics Móric, aki látta a Liza futását, elesését és annak a mezőn utána szaladt. Sztepanovics Péter abban a percben beretirált a

*) Dorozsinin Sándor népszerű elbeszélése.

Sztavrogin udvarára, hogy azonnal felüljön a kocsijára.

Nikolajevics Móric pedig szörnyű rémülettel már a felkelő Liza mellett állt, lehajolt feléje, kezét nyújtotta neki. E találkozásnak a hihetetlen körülményei egészen megrázták az eszét és könyek folytak végig az arcán. Maga előtt látta azt, akit ő oly áhítattal imádozott, látta, amint az a mezőn át futott, esztelenül, ilyen időben, könnyű ruhában, amely estében besározódott . . . Nem tudott szólni, levette a köpenyegét és reszkető kezekkel takargatta be annak a vállát. Egyszerre felkiáltott: érezte, hogy Liza ajkai érintették a kezét.

— Liza! Én semmit sem tudok, de ne üzzön el magától.

— Oh, igen, jérünk innen mentől előbb és ne hagyjon el! — és maga fogta meg annak a kezét és vonta maga után. — Nikolajevics Móric, — halkította meg ijedten a hangját — én ott egyre vitézkedtem, de itt félek. Meghalok, nem sokára meghalok, de félek a meghalástól, — suttogta erősen szorongatva annak a kezét.

— Oh, csak volna itt valaki, legalább egy szekér! Megázik a lába . . . Rosszul lesz.

— Nem lesz semmi bajom, — biztatta — így, ön mellett nem félek annyira, tartson a karomnál fogva, vezessen . . . Hova megyünk mi most? Haza? Nem, én előbb a meggyilkoltakat akarom látni. Azt mondják, hogy megölték az ő feleségét, ő pedig azt mondja, hogy ő maga ölte meg; úgy-e, hogy ez nem igaz? Látni akarom a meggyilkoltakat . . . én értem . . . azokért szeretett ki ő én belőlem a múlt éjjel . . . Megnézem és mindent megtudok. Gyorsan, gyorsan! Tudom, hol van az a ház . . . Ott most tűz van . . . Nikola-

jevics Móric, ne bocsásson meg nekem, becs-
telennek! Miért bocsátana meg? Miért sir-
ön? Vágjon arcul és öljön meg itt a mezőn,
mint a kutyát!

— Senkinek sincs joga kegyedet elítélni,
— jelentette ki Nikolajevics Móric szilárdan,
— bocsásson meg kegyednek az isten, de én
a legkevésbé lehetek a kegyed bírása.

De különös volna a beszélgetésöket le-
írni. Liza kézen fogva ment a kísérelőjével;
siettek, mint a féleszűek. Egyenesen a tűz-
nek tartottak. Nikolajevics Móric még egyre
reménykedett, hogy kaphatnak legalább egy
paraszt-szekeret, de senkivel sem találkoztak.
Apró szemű eső pergett az egész tájon, elta-
karva minden rajzot, átváltoztatva mindent
egy gőzölgő, ólomszínű, meg nem különböz-
tethető tömegbe. A nap már régen fent volt,
mégis úgy teszett, mintha még meg nem vir-
radt volna. S ebből a gőzölgő, hideg ködből
egyszerre csak előttük állt egy velök szembe
jött, különös alak. Rágondolva most, én azt
hiszem, hogy én nem hittem volna a szemeim-
nek, még ha a Nikolajevna Lizaveta helyén
lettem volna is; hát pedig ő örömmel kiáltott
fel és azonnal megismerte a velök szembe
jövő embert. Trofimovics István volt. Hogy
miképen jutott oda, hogy adta rá magát az
ő esztelen szökésére, arról majd később. Csak
annyit jegyzek meg, hogy ő már aznap reg-
gel lázban volt, de a betegsége sem tudta őt
megakadályozni; szilárdan lépkedett a nyir-
kos földön. Amint látszott, jól megfontolta
ezt a vállalkozását, amennyire jól megfontol-
hat ilyesmit a négy fal között élő ember.
„Utiasan“ volt öltözve, vagyis a köpenyegét
egészen felöltötte, karjait az ujjakba be-
húzza, derekát széles, lakkozott bőr-övvel
kötötte át, lábán hosszú szárú csizma volt,

nadrága a csizma-szárba húzva. Valószínű, hogy régen elképzelte már magát utas embernek, régen kifundálta a fényes, huszárós, magas-szárú csizmát, amelyben azonban nem tudott járni. Fején széles karimájú kalap volt, nyakán haraszt-kendő, jobb kezében bot, balkezében pedig egy rendkívül kicsiny, de rendkívül megtömött táská. A jobb kezében a boton kívül még egy esernyőt is cipelt. Ezt a három tárgyat : a botot, esernyőt és úti táskát az első verszta alatt is kényelmetlen volt vinni, a második alatt pedig már nehéz.

— Csakugyan ön az? — kiáltott rá Liza, szomorú csodálkozással nézve őt végig.

— Lise! — kiáltott Trofimovics István is, csaknem magánkívül sietve hozzá, — chére, chére, mit keres maga ilyen ködben? — Látja azt a pirosságot? Vous êtes malheureuse, n'est pas? Látom, látom, ne is beszéljen; de ne kérdezősködjék kegyed sem. Nous sommes tous malheureux, mais il faut les pardonner tous, Lise, és szabadok leszünk mindörökké. Ha a világtól el akarunk különülni és szabadok akarunk lenni, akkor — il faut pardonner, pardonner et pardonner.

— De minek borul ön térdre?

— Azért, mert bucsut mondvá a világnak, el akarok bucsuzni a kegyed személyében az egész multamtól is. — Itt sirva fakadt és kezét könyező szemeihez emelte. — Térdre borulok minden előtt, ami az életemben szép volt. Most én ketté szakítottam magam; az egyik felem, a félbolond, aki huszonkét évig arról ábrándozott, hogy egyenesen az égbe repülhet, ott maradt, itt csak a megkínzott és elgémberedett öreg ember van . . . Nevelő, chez ce marchand, s' il existe pourtant ce marchand . . . De hogy megázott kegyed, Lise! — tette hozzá, felállva, érezvén, hogy

a térdepelésben az ő térdei is megnedvedettek. — S hogy lehet kegyed ilyen könnyű ruhában? S hozzá még gyalog, a mezőn . . . Kegyed sir? Vous êtes malheureuse? Ah, hallottam valamit . . . De honnan jön most, — kérdezte félénken és bátortalan mosolylyal nézett Nikolajevics Móricra; — mais savez-vous l'heure qu' il est?

— Trofimovics István, hallott ön valamit azokról a meggyilkolt emberekről! Igaz az? Igaz?

— Milyen emberek! Egész éjjel láttam a tűz világitását. Nem lehetett ennek más vége. (Szemei újra szikráztak). Futok megkeresni Oroszországot, exist-t-elle la Russie? Bah, c' est vous, cher capitaine! Soha sem kételkedtem abban, hogy én önt valami magasztos kötelességteljesítésben fogom találni. Fogja az esernyőmet és — miért vannak önök gyalog? Az istenért, fogadják el legalább az esernyőmet; én majd találok valami alkalmatosságot. Én csak azért megyek gyalog, mert különben Stasie (t. i. Násztászja) az egész utcát tele kiabálta volna, ha megtudja, hogy elutazom; lehetőleg inkognito keltem útra. A „Golosz“-ban azt írják ugyan, hogy most mindenfelé útonállók leselkednek, de szerintem az csak nem lehet, hogy mihelyt kiérek az útra, rögtön rablóval találkozom. Chère Lise, kegyed azt mondta az imént, hogy valaki valakit megölt? Oh, mon dieux, kegyed rosszul van!

— Jerünk, jerünk! — kiáltotta szinte ijedten Liza, megint magával vonva Nikolajevics Móricot. — Várjon csak, Trofimovics István, — fordult megint ahoz — várjon, szegénykém, hadd vessek önre keresztet. Talán jobb volna önt visszavitetni, de én inkább keresztet vetek önre. Imádkozzék ön is a sze-

gény Lizáért, csak úgy röviden, ne fáradjon vele sokat. Nikolajevics Móric, adja vissza ennek az öreg gyereknek az esernyőjét, okvetlenül adja vissza! Ugy! Most pedig jerünk.

A végzetes házhoz akkor értek, mikor a nép már eléggé kibeszélte magát arról, hogy milyen érdekében állt Sztavroginnak, hogy a feleségét megölje. Ismétlem azonban, hogy egy nagy többség szótlánul állt és hallgatott. Csak a részegen duhajkodók keltek ki magukból, mint például ama bizonyos polgárember. Ezt mindenki szelid embernek ismerte, de mintha hirtelen kicserélték volna, mihelyt valami váratlan dolog meglepte. Én nem láttam, mikor Liza és Nikolajevics Móric megérkeztek oda. Lizát először én vettem észre a tömegben s Nikolajevics Móricot eleinte nem láttam. Meglehet, hogy a tolongásban elmaradt néhány lépésre. Liza áttörve magát a tömegen, semmit nem látva és nem hallva, mintha forró lázban szaladt volna ki valamely kórházból, természetesen mihamar magára vonta a közfigyelmet. Hangos megjegyzéseket tettek: valaki elkiáltotta magát: „Éz a Sztavroginé!“ Egy másvalaki: „Nem elég, hogy ölnek, még báméskodni is eljönnek!“ Egyszerre csak láttam, hogy a háta megett valaki fölemelte a feje fölött a kezét, aztán lebocsátotta. Liza leesett. Nikolajevics Móric felordított, Lizához sietett és teljes erejéből ráütött egy emberre, aki őt Lizától elválasztotta. De abban a pillanatban megragadta őt hátulról a polgárember. Nehány pillanatig semmit sem lehetett a dulakodástól megkülönböztetni. Ugy látszott, hogy Liza fölkelt, de egy másik ütéstől megint leesett. A tömeg hirtelen szétvált és egy kis kör keletkezett Liza körül, aki felett Nikolajevics Móric őrvongva kiabált, sirt, tördelte a kezét.

Hogy mi történt tovább, azt részletesen nem tudom ; csak arra emlékszem, hogy Lizát hirtelen elvitték. Én utána szaladtam ; még élt s talán magánál is volt. A tömegeből elfogták a polgárt, meg három más embert. Ez a három ember mai napig is tagadja, hogy nekik részök lett volna a gonosz tettben, azt állítván, hogy őket tévedésből fogták el. Meglehet, hogy igazuk van. A polgár, ámbár tetten kapták, mint nehéz fejü ember sehogy sem volt képes az eset lefolyását elmondani. Nekem is tanúskodnom kellett, ámbár csak távolról láttam a történeteket ; elmondtam, hogy az egész véletlenül történt, ha tán szándékosan is, de az emberek részegek is voltak, nem tudták mit csinálnak. Most is ez a véleményem.

4. FEJEZET.

Utolsó elhatározás.

I.

E nap délelőttjén sokan látták Sztepanovics Pétert ; akik látták, mind azt mondták róla, hogy izgatott volt. Délután két óraker beszaladt Gaganovhoz, aki csak egy napra jött be a falujából s akinél sokan gyültek össze, a nap eseményeiről beszélgetve. Legtöbbet beszélt Sztepanovics Péter és készséggel hallgatták őt. Nálunk őt fecsegő, bogaras diáknak tartották, de most Mihajlovna Juliáról beszélt és az általános zürzavarban ez igen érdekes téma volt. Mint a kormányzóné legújabb és legintimebb bizalmasa igen meglepő újdonságokat tudott mondani ; akaratlanul (és persze meggondolatlanul) elmondta

a kormányzónénak néhány megjegyzését a város minden ismertebb személyéről, amivel megbántotta többek hiúságát. Elbeszélése homályos volt, mint ahogy báva emberek szoktak beszélni, de akik abban a kényszerű helyzetben vannak, hogy el kell mondaniok egy csomó félreértést, maguk sem tudván, hogy hol is kezdjék és mivel végezzék. Elég vigyázatlan volt azt is kibökni, hogy Mihajlovna Julia jól ismerte Sztavrogin minden titkát s hogy épen ő intézte az egész cselszövést. Még őt, Sztepanovics Pétert is befonta, amennyiben ő is szerelmes volt abba a szerencsétlen Lizába, mégis rávette őt, hogy csaknem ő vitte Lizát a Sztavrogin kocsijába. „Bizony, könnyű az uraknak nevetni; hiszen ha én tudtam volna, hogy mivel fog az végződni!” fejezte be. A Sztavrogint illető kérdésekre kijelentette, hogy az ő véleménye szerint a Lebjadkinék katasztrófája pusztá véletlen s hogy mindennek az oka Lebjadkin, aki a pénzt mutogatta. Ezt különösen jól magyarázta meg. A hallgatók közül valaki megjegyezte, hogy kár neki magát tettetni, hiszen ott evett-ivott, csaknem ott is hált Mihajlovna Juliánál s most ő az első, aki azt a dámát befeketíti s hogy ez épen nem olyan szép dolog, mint ő azt gondolja. De Sztepanovics Péter mindjárt megvédte magát:

— Nem azért ettem és ittam ott, mert nem volt pénzem, s nem vagyok annak az oka, hogy ő meghítt engem. Bizzák rám annak a megítélését, hogy mennyiben tartozom én azért hálával.

A hangulat végre is ő mellette nyilatkozott meg: „Igaz, hogy haszontalan, üres fráter, de miért lenne ő felelős a Mihajlovna Julia ostobaságaiért? Ellenkezőleg, úgy lát-

szik, hogy még ő igyekezett azt egyben másban megakadályozni . . . .“

Két óra tájban hirtelen hire futott, hogy Sztavrogin a déli vonattal Pétervárra utazott. Ez nagy feltűnést keltett; némelyek összevonták a szemöldöküket. Sztepanovics Pétert a hír annyira meglepte, hogy amint mondják, egészen elváltozott az arca és különösen kiáltott fel: „Ki eresztette azt ki?“ Rögtön elszaladt Gaganovtól. Aztán még két-három házban látták őt.

Esti szürkület idején sikerült neki bejutni Mihajlovna Juliához, bár csak nagy nehézségekkel, mert ez semmi áron sem akarta őt elfogadni. Ezt én csak három héttel később tudtam meg magától Mihajlovna Juliától, mielőtt Pétervárra utazott volna. Részleteket nem mondott, de ingerülten jegyezte meg, hogy az őt „minden mértéket meghaladó módon meglepte, csodálkozásba ejtette.“ Azt hiszem, hogy egyszerűen ráijesztett azzal, hogy belevonja őt a bajba, ha beszélni merne. A ráijesztés szorosán összefüggött a Verhovszkij akkori tervével, amelyről persze Mihajlovna Julia nem tudott, csak valami öt nap múltán jött rá, hogy miért kételkedett az annyira az ő hallgatagságában és félt annyira újabb felindulásától . . . Esti nyolc órakor, mikor már egészen besötétedett, a város végén, a Tamás-sikátorban, egy kis félredült házikóban, az Erkel hadnagy lakásán összegyűltek a mieink egy teljes ötös csoporttal. Az összejövetelt maga Sztepanovics Péter tűzte ki, de ő megbocsáthatatlan módon elkésett és a tagok már egy óráig várták. Ez az Erkel ugyanaz a hadnagyocska volt, aki a Virginszkijék összejövetelén egész este ceruzát tartott a kezében, maga előtt, az asztalon pedig egy füzetkét. A városba

nem régen érkezett, félreeső utcában, egy polgári házban fogadott lakást és hamarosan el akart megint utazni. Az ő lakásán lehetett leginkább feltűnés nélkül összegyűlni. Ez a furcsa legényke feltűnt az ő rendkívüli szótalanságával; képes volt tiz estén át a legzajosabb társaságban, a legérdekesebb beszélgetések között elülni úgy, hogy ő egy szót se szóljon; e helyett roppant figyelemmel kísérte az ő gyerekes nézésével a beszédeket. Arca igen csinoska, sőt okoska volt. Nem tartozott az ötös csoporthoz; a mieink azt hitték, hogy valakitől és valahonnan tisztán politikai természetű megbízásai vannak. Most már tudva van, hogy semmiféle megbízása nem volt s ő maga is aligha tudta, hogy miben jár. Ő csak bámulta Sztepanovics Pétert, akivel nem régen ismerkedett meg. Ha előbb valami idő előtt megromlott monstrummal találkozik s az valami szocialisztiko-romantikus ürügy alatt rablóbanda alakítására beszéli őt rá, aztán próbatételül megöleti és kirabolgatja vele a legelső muzsikot, ő minden bizonynyal kész lett volna engedelmeskedni. Volt valahol egy beteg anyja, kinek elküldözgette a szerény fizetése felét, s az bizonyára csókolgatta ezt a szőke fejet, reszketett és imádkozott érte. Azért foglalkozom vele ennyit, mert nagyon sajnálom.

A „mieink“ izgatottak voltak. A múlt éjjel eseményei meglepték és megriasztották őket. Az egyszerű, bár rendszeresen előkészített skandalum, amelyben ők oly szorgalmasan közreműködtek, nem várt véget ért. Az éjjeli tűz, Lebjadkinék meggyilkolása, Liza bántalmaztatása a tömeg részéről, ez mind oly meglepetés volt, amely kívül esett az ő programjukon. Hevesen kikeltek az intező kéz és annak deszpotizmusa, titkolódzása el-

len. Egy szóval azalatt, míg Sztepanovics Pétert várták, kölcsönösen úgy feltüzelték egymást, hogy megint elhatározták attól kategorikus választ kérni s ha az még egyszer kitér a válaszdadás elől, hát még az ötös csoportot is feloszlatni, úgy azonban, hogy annak a helyébe az „eszme propagandája“ címén újabb titkos társaságot alakítanak s ezt már ők magok, az egyenlő jog és demokratizmus alapján. Liputin, Sigalyev és a nép ismerője különösen pártolták ezt a gonodolatot; Lyámsin hallgatott, de belegegyező nézéssel. Virginszkij habozott és előbb meg akarta hallgatni Sztepanovics Pétert. Elhatározták tehát, hogy előbb meghallgatják Sztepanovics Pétert. De az még mindig nem jött; ez a figyelmetlenség még jobban mérgecsitette őket. Erkel végképen hallgatott s csak a tea feladásával volt elfoglalva, amelyet a háziaktól sajátkezűleg hozott be egy tálcán, poharakban, kint hagyván a számovárt, nehogy a szolgálót be kellessen eresztetni.

Sztepanovics Péter csak félkilenckor érkezett meg. Sebes léptekkel ment a diván elé álló kerek asztalhoz, amely mellett a társaság helyet foglalt; a sapkáját nem tette le a kezéből, a teát nem fogadta el. Haragosan, szigorúan és fensőbbiséggel nézett körül. Bizonyosan azonnal meglátta az arcokon, hogy „lázadoznak“.

— Mielőtt a számat kinyitnám, üritsék ki önök a magokét, mert látom, hogy tele szedték valamivel, — szólott, gúnyos mosollyal nézve a megszólítottakra.

Liputin „valamennyiök nevében“ szólt és a sértődöttség remegő hangján jelentette ki, hogy „ha így folytatjuk, akkor betörik a magunk feje is“. Oh, ők egyáltalában nem félnek attól, hogy betörik a fejüket, sőt erre

el is vannak szánva, de csakis a közös ügy érdekében (általános mozgás és helyeslés). Ugyanazért megkövetelik, hogy ő velük is őszinték legyenek, hogy mindig előre tudassák velök az ügyeket, „mert különben mi lesz ebből?” (Megint mozgás és néhány torok-hang). Igy működni lealázó és veszedelmes . . . Nem azért beszélünk, mintha félnénk, de ha csak egy kéz intézkedik, a többi pedig öntudatlan eszköz, könnyen megesik, hogy valamelyik hibát követ el s akkor valamennyien elveszünk. (Felkiáltások : Ugy van ! Ugy van ! Általános helyeslés.)

— Ördög vigye el ! Mit akarnak önök ?

— Aztán mi része van a közös ügyben a Sztavrogin úr intrikáinak ? — fortyogott Liputin. — Bánjuk is mi, hogy ő valami titkos úton-módon a centrumhoz tartozik, ha ugyan az a fantasztikus centrum csakugyan létezik ; nekünk ahoz semmi közünk. Pedig hát gyilkolás történt, a rendőrség talpon van ; a nyomok még a klubig is elvezetnek.

— Elvész ön azzal a Sztavroginnal, de elveszünk mi is, — tette hozzá a népet ismerő.

— Még pedig anélkül, hogy a közös ügynek valami hasznára lehattünk volna, — fejezte be búsan Virginszkij.

— Ostoba beszéd ! A gyilkosság — véletlenség ; Fedjka követhette el, hogy rabolhasson.

— Hm ! De azért mégis csak különös összehalálkozás, — dörögött Liputin.

— No már pedig ha sokat feszegeti, hát önnek is része van benne.

— Nekem ?

— Először, ön is résztvett abban az intrigában, Liputin, másodszor — és ez a fő — önnek meg volt hagyva, hogy Lbjadkint

elküldje, erre fel is vette a pénzt, s mit tett ön? Ha elküldte volna Lebjadkint, semmi sem történt volna.

— Hát nem ön adta nekem azt az ideát, hogy jó volna őt a felolvasó matinén felléptetni?

— Az idea nem rendelet; önnek az volt a rendelete, hogy küldje el őt.

— Rendelet! Milyen különös szó . . . Ellenkezőleg, ön azt mondta, hogy várjunk az elküldéssel.

— Ön tévedt s ostobaságot és önkénykedést követett el. A gyilkosság pedig a Fedjka műve és dolga; ő maga cselekedett, rablási szándékkal. Ön elhitte a mende-mondát. Sztavrogin nem olyan ostoba s bizonyíték mellette, hogy ma délben el is utazott, miután előbb beszélt a vice-gubernátorral; ha valami gyanú terhelné, akkor nem eresztették volna el fényes nappal Pétervárra.

— Hiszen nem is mondjuk mi, hogy Sztavrogin úr maga gyilkolt, — szólt éppen Liputin — az is lehet, hogy nem is tudott róla, úgy, mint jó-magam; ön pedig nagyon jól tudja, hogy én semmit sem tudtam, bár úgy belemásztam, mint bárány a késbe.

— Kit gyanúsít ön? — kérdezte sötéten Sztepanovics Péter.

— Azokat, akiknek szükségük volt arra, hogy a város leégjen.

— Az egészben az a legrosszabb, hogy ön mentegetődzik. Egyébaránt tessék elolvasni és tovább adni ezt az irást; ezt mihez tartás végett mutatom meg.

Kivette a zsebéből Lebjadkinnak a kormányzóhoz irt anonym levelét és átadta Liputinnak. Ez hüledezve olvasta azt el és átadta a szomszédjának; a levél gyorsan végigment valamennyiök kezén.

— Tényleg a Lebjadkin kezeirása ez? —
kérdzte Sigalyev.

— Az övé, — jelentette ki Liputin és a
nép ismerője : Tolkácsenko.

— Csak miheztartás végett és azért,
mert látom, hogy ön nagyon elérzékenyült
Lebjadkin miatt, — szólt Sztepanovics Péter,
visszavevén a levelet. — E szerint Fedjka úr
egész véletlenül megmentett bennünket egy
veszedelmes embertől. Ilyen jelentősége van
néha a véletlenségnek. Ugy-e, hogy tanulságos
eset?

A tagok gyorsan összenéztek.

— Most pedig, uraim, rajtam a sor,
hogy egyet-mást kérdezzek, — folytatta te-
kintélyesen Sztepanovics Péter. — Ha szabad
tudnom, miért gyújtották fel önök a várost
engedelem nélkül?

— Mi ez? Hát mi gyújtottuk fel a vá-
rost? No, ez már csakugyan hibbant eszű!
— kiáltottak fel többen.

— Értem én azt, hogy önök kissé nagyon
is nekimelegedtek, csakhogy ez nem Mihaj-
lovna Julia rovására menő botrány. Azért
híttam össze önöket, uraim, hogy tudassam
önökkel a veszedelmet, amelyet oly meggondo-
latlanul magokra vontak s amely önökön
kívül másokat is fenyeget.

— Bocsánat, ellenkezőleg, épen mi akar-
tuk kijelenteni önnek, hogy mennyire bánt
minket az a deszpotizmus és egyenlőtlenség,
amelynél fogva a tagok tudta nélkül oly ko-
moly és különös intézkedések történtek, —
jelentette ki méltatlankodva az eddig szótlan
Virginszkij.

— Önök tehát tagadnak? Én meg álli-
tom, hogy önök, csakis önök gyújtogattak és
senki más. Uraim, ne hazudjanak; nekem
biztos adataim vannak. Önkénykedésökkel önök

veszélyeztetik még a közös ügyet is. Önök a végtelen hálózatnak csak egy kötését képezik és vak engedelmességgel tartoznak a centrumnak. Már pedig önök közül hárman rábeszéltek a Spigulin-gyárbelieket a gyújtogatásra, holott erre instrukciójuk nem volt és megtörtént a nagy tűzeset.

— Ki az a három mi közülünk?

— Tegnapelőtt éjjeli négy órakor ön, Tolkacsenkó úr, rábeszélte Závjalov Tamást a „Nefelejts“-kocsimában.

— De kérem, — ugrott fel az — én alig egy szót mondtam ott, azt is minden célzás nélkül, inkább indulatszóval éltem, mert Závjalovot megverték; de aztán ott hagytam őt, mert láttam, hogy részeg. Ha ön ezt fel nem említi, nekem már soha eszembe sem jutott volna. Attól az egy szótól nem gyulhatott ki a város.

— Ön épen olyan, mint aki azon csodálkozott, hogy egy piciny szikrától felrepült egy puskapor-raktár.

— Én egész halkán szóltam, csaknem a fülébe, hogy tudhatta ön azt meg? — kérdezte most Tolkacsenko.

— Ott ültem egy asztalnál; legyenek nyugodtak, uraim, én az önök minden lépését tudom. Ön ravaszul mosolyog, Liputin úr? Pedig én azt is tudom, például, hogy ön ezelőtt négy nappal, éjjel, a hálósobájokban megkarmolta a feleségét, mielőtt lefeküdt volna.

Liputin eltátotta a száját és elsápadt.

(Kisült később, hogy a Liputin vitézkedéséről a Liputin cselédjétől, Agathától hallott, akit kezdettől óta fizetett a kémkedéseért; de ez csak később derült ki).

— Szabad-e egy tényt megállapitanom?
— állott föl hirtelen Sigályev.

— Tessék.

— Ha jól értettem, pedig lehetetlenség lett volna meg nem érteni, ön több ízben igen ékesszólóan, — bár igen theoretikusan — írta le Oroszország képét, mint amely végtelen hálóval van körülvéve. Minden működő csoport azonkívül, hogy prozelitákat szerez a végtelenségig, köteles rendszeres kémkedő propagandával folytonosan lehetetlenné tenni a helyi hatóságot, a lakosság közt zavart csinálni, terjeszteni a cinizmust, a botrányokat, a teljes hitetlenséget, a jobb iránti sóvárgást és végül a gyűjtogatás, mint népszerű művellet útján az országot szükség esetén és a kellő pillanatban kétségbeejteni. Ön mondta-e e szavakat, amelyeket én igyekeztem betű szerint emlékezetembe vésni? Ez-e az ön működési programja, amelyet ön mint a központi, de előttünk ez ideig teljesen ismeretlen s csaknem fantasztikusnak feltűnő bizottság meghatalmazottja közölt velünk?

— Ez, csak nagyon hosszúra nyújtja ön.

— Mindenkinek joga van a maga szavához. Sejtetni engedvén velünk, hogy az egész országot körülfogó hálózatnak már több száz kötése van és kifejtvén, hogy ha ezek mindegyike megteszi a kötelességét úgy, ahogy kell, hát akkor egy bizonyos időpontban, adott jelre egész Oroszország . . .

— Ah, hogy az ördög vigye el! Ön nélkül is elég a dolgunk! — kiáltott Sztepanovics Péter a székén feszengve.

— Jól van, befejezem, de a következő kérdéssel: láttunk már skandalumot, láttuk a nép elégedetlenségét, részt vettünk a helybeli adminisztráció megbuktatásában s végül a saját szemeinkkel láttuk a tüzvést. Mivel nincs hát ön, megelégedve? Vagy nem ez az ön programja? Miben hibáztathat ön minket?

— Az önkénykedésben! — kiáltott mér-

gesen Sztepanovics Péter. — Mig én itt vagyok, addig ne merjenek önök az én engedelmem nélkül cselekedni! Elég! A feljelentés kész és talán már holnap összefogdossák önöket, sőt tán már a mai éjjel. És ez biztos ám!

Mindnyájan elbámultak.

— Elfogják önöket nemcsak mint a gyujtogatás bujtogatóit, hanem mint az ötös csoport tagjait is. A feljelentő ismeri a hálózat minden titkát.

— Bizonyosan Sztavrogin! — kiáltott fel Liputin.

— Mi? Miért épen Sztavrogin? — hökkent meg Sztepanovics Péter. — Eh, az ördögbe is! — szedte össze magát azonnal, — nem az, hanem Satov! Azt hiszem: mindnyájan tudják már, hogy régebben Satov is hozzánk tartozott. Ki kell jelentenem, hogy megfigyeltetvén őt olyan személy által, akire ő nem gyanakodhatott, nagy csodálkozásomra megtudtam, hogy ő előtte a hálózat szervezete sem titok . . . más szóval, hogy mindent tud. Hogy megmentse magát a régebbi közreműködése következményeitől, feljeleníti az egészet. Idáig még mindig habozott s én kiméltem őt. De ezzel a tüzzel önök egészen felmentették őt: megrendült és most már nem habozik. Holnapi nap elfognak bennünket, mint gyujtogatásokat és politikai vétkeket.

— Igaz-e ez? Honnan tudna mindent Satov?

Roppant nagy volt az izgatottság.

— Az utolsó szóig minden igaz. Nincs jogom felfedezni önöknek, hogy milyen uton és módon tudtam meg ezeket s egyelőre csak a következőket tehetem az önök érdekében: egy-valakinek a közvetítésével annyit kihihetek Satovnál, hogy ő minden gyanu nélkül elhalszthatja a feljelentést, de csak huszonnégy

órára. Továbbra nem tudom őt feltartóztatni. Eszerint holnapután reggelig biztonságban érezhetik önök magokat.

Mindnyájan hallgattak.

— Akkor küldjük őt egyszerüen a pokolba! — szólalt meg először Tolkacsenko.

— Régen azt kellett volna már vele tenni! — tette hozzá haragosan Liputin, öklével az asztalra ütve.

— De hogyan? — dörmögött Lyámsin.

Sztepanovics Péter kapott a szón, és előadta a tervét. Ez abban állt, hogy Satovot azon ürügy alatt, hogy adja át a nála levő nyomdát, ki kell csalni arra a félreeső helyre, ahol a nyomda el van ásva, még pedig holnapi nap, amint beesteledik, „ott aztán elbánni vele.“ Elmondott több szükséges részletet és körülményesen megmagyarázta Satovnak a centrális bizottság iránt tanusított kétszínü magaviseletét.

— Ez mind igaz, — jegyezte meg habozva Liputin, — de mert ez újabb eset volna az ismert modorban, hát . . . nagyon felháborítaná a kedélyeket.

— Az bizonyos, — hagyta helyben Sztepanovics Péter, — de erről is gondoskodva van. Van rá mód, hogy egészen eltereljük magunkról a gyanút.

És szokott pontosságával beszélt Kirilovról, annak arról a szándékáról, hogy meg akarja magát löni, arról, hogy megigérte addig várni, míg jelt kap s halála után levelet hagyni hátra, amelyben mindent magára vesz, amit diktálni fognak neki.

— Az az ő erős elhatározása, hogy magát megölje, az ő külön és szerintem ostoba filozófiája, s erről tudomást szereztek ott. Ott számba vesznek minden legkisebb dolgot s mindent a közös ügy hasznára fordítanak.

Ebben is észrevévén a kínálkozó előnyt és meggyőződven, hogy a szándék a legkomo-lyabb költséget adtak neki, hogy Oroszországba haza utazhassék, (mert az valamiért okvetetlenül Oroszországban akart meghalni), megbizást adtak neki, amelyet ő teljesíteni ígért (és azt teljesítette is), ezenkívül kötelességet vállalt, hogy csak akkor öli meg magát, ha erre felhívják. Mindent megígért. Megjegyzendő, hogy ő külön alapon tartozik a szervezethez és hasznára akar annak lenni; többet én nem mondhatok. Holnap, *Satov után*, diktálok neki egy levelet, amely szerint a Satov gyilkosa ő. Ez nagyon valószínűnek fog mutatkozni: jó barátok voltak, együtt utaztak Amerikába, ott összevesztek s ez mind el lesz mondva a levélben: . . . és . . . és a körülményekhez képest még egyebet is lehet lesz neki diktálni, például a proklamációkról és részben a tüzesetről is. Erről még majd gondolkozom. Ne féljenek: ő nem előítéletes ember, mindent aláír.

Némelyek kételkedtek. Az elmondottak nagyon fantasztikus színben tűntek fel. Kiri-lovról különben mindnyájan hallottak már egyet-mást, a legtöbbet Liputin.

— Hátha egyszer csak mást gondol, — mondta Sigalyev, — így vagy úgy, de ő mindenképen örült, tehát reménykedni nem igen lehet.

— Ne féljenek, uraim, ő megteszi, — vágott közbe Sztepanovics Péter. — Megállapodás szerint egy nappal előbb kell őt értesítenem, tehát ma. Felkérem Liputint, hogy jöjjön velem most mindjárt hozzá és győződjék meg; visszajövéen, ő majd elmondja önöknek uraim az igazságot, ha kell, még ma, elmondja, hogy igazat beszéltem-e én, vagy sem. Egyébként, — szakította félbe rendkívüli in-

gerültséggel, mintha hirtelen eszébe jutott volna, hogy nagyon is megtiszteli a beszélgető társait, midőn olyan sokat bizonykodik, — tegyenek, úgy, amint jobbnak látják. Ha nem határozzák el magukat, akkor a szövetség szétbomlik, — de egyedül csak az önök engedtlensége és árulása miatt. Eszerint ettől a pillanattól kezdve utaink elválnak. De figyelmeztetem önöket, hogy ez esetben a Satov feljelentésén és annak következményein kívül még egy kis kellemetlenséget is szereznek magoknak, amelyről világosan szó volt a szövetség megalakításánál. Ami engem illet, hát én önöktől nem nagyon félek . . . De gondolják meg, hogy már annyira önökhöz vagyok kötve . . . Különben az egészen mindegy.

— Nem, mi elhatároztuk magunkat, — jelentette ki Lyámsin.

— Nincs más megoldás, — dörmögött Tolkacsenko, — s ha Liputin megerősíti, hogy Kirilov . . . akkor . . .

— Én ellenzem; én minden erőmből ellene vagyok ilyen véres elintézésnek! — mondta Virginszkij a helyéről felállva.

— De? — kérdezte Sztepanovics Péter.

— Micsoda de?

— Ön azt mondta: de . . . tehát várok valamit.

— Azt hiszem: én semmi de-t nem mondtam . . . Csak azt akartam kijelenteni, hogyha önök ezt elhatározzák, akkor . . .

— Akkor?

Virginszkij elhallgatott.

— Én azt hiszem, hogy életünk veszélyeztetésével nem kell törődnünk, — szólalt meg váratlanul Erkel, — de ha a közös ügy forog veszélyben, akkor életünket is fel kell áldoznunk . . .

Belezavarodott és elpirult. Bármennyire

el volt is foglalva mindenki a maga gondolatával, mindenki elbámulva nézett rá, annyira meglepő volt az, hogy ő is tud beszélni.

— Én a közös ügy mellett vagyok, — szólalt meg hirtelen Virginszkij.

Mindnyájan felkeltek a helyeikről. Elhatározták, hogy holnap még egyszer közlik egymással értesüléseiket, bár nem jönnek össze mind, s akkor véglegesen határoznak. Találkozóul azt a helyet jelölték ki, ahol a nyomda volt elásva, kiosztották a szerepeket. Liputin és Sztepanovics Péter nyomban elindultak Kirilovhoz.

II.

Azt, hogy Satov megteszi a feljelentést, a mieink elhitték, de abban sem kételkedtek, hogy Sztepanovics Péter csak valami eszközül használja fel őket. Azonkívül azt is tudták, hogy azért holnap mégis csak összegyűlnek a kitűzött helyen és hogy a Satov sorsa már el van döntve. Érezték, hogy mint a legyek, bekerültek egy roppant póknak a hálójába; dühöngtek, de a félelemtől is rettegtek.

Sztepanovics Péter kétségtelenül hibás volt; minden jobban és könnyebben történhetett volna, ha ő igyekezett volna ha csak egy cseppeckét is, a valóságot szebb színben tüntetni föl. Ahelyett, hogy a tényt illő megvilágításba helyezte volna, teszem azt: valami római példával, ő csak a saját bőrük veszedelmével törődött, ami egyszerűen helytelen dolog volt. Persze, minden csak a létért való küzdelem és más elv nincs: ezt mindenki tudja, de azért mégis . . .

Csakhogy Sztepanovics Péter nem ért rá a rómaiakat feidézni; ő maga is kiesett a sodrából. A Sztavrogin megszökése megbódította, eltiporta őt. Hazudott abban, hogy Sztavrogin

találkozott a vice-gubernátorral ; épen az volt a baj, hogy úgy elutazott, hogy senkivel, még az anyjával sem találkozott, az meg igazán furcsa volt, hogy még csak figyelemre sem méltatták a hivatalos körök. (Később a hatóságot ezért külön felelősségre vonták). Sztepanovics Péter egész nap kutatott, de semmit sem birt megtudni és soha sem volt még ennyire izgatott. De hát hogy is tudott volna ő ilyen egyszerre lemondani Sztavroginról! Épen ezért nem tudott mérsékeltebben bánni a mieinkkel is. Ezen kívül meg volt kötve a keze : ő rögtön Sztavrogin után akart rohanni, de visszatartotta őt Satov, s minden áron szorosra kellett fűzni az ötös csoportot — minden eshetőségre. „Hiszen csak nem dobhatja el azt magától egyszerre ; hasznát is lehet még annak venni“. Azt hiszem : így gondolkozott.

Satovot illetőleg pedig teljesen meg volt győződve, hogy az denunciálja őket. Hazudott a mieinknek, mikor a feljelentésről beszélt : soha nem látta ő azt a feljelentést és nem is hallott róla, de úgy meg volt arról győződve, mint a meghalásról. Azt hitte, hogy Satov semmi szín alatt sem szalasztja el az alkalmat, — a Liza halálát, a Timofejevna Mária megöletését, — és most már végkép elhatározza magát. Ki tudja : tán voltak is némi adatai, amelyek e feltevésre indították. Az is tudvalevő, hogy személyesen gyűlölte Satovot ; valamikor összepöröltek s Sztepanovics Péter soha sem bocsátotta meg a sértést. Meg vagyok győződve, hogy épen ez volt a fő-ok.

Nálunk a gyalogjárók keskenyek, téglából valók ; olyanok a hidacsok is. Sztepanovics Péter a gyalogjáró közepén haladt, elfoglalva azt egészen és semmi figyelemmel nem volt Liputinra, akinek nem jutott mellette egy sorban hely, s aki kénytelen volt vagy

utána cammogni, vagy — ha beszélni akart vele — mellette az utca sarában gázolni. Sztepanovics Péternek eszébe jutott : mint gázolt ő is a minap a sárban, mikor Sztavroginnal ment, aki akkor — éppen úgy, mint most ő — elfoglalta az egész gyalogjárót. Végig gondolta azt az egész jelenetet és elöntötte szivét a düh.

Liputin is dühös lett a sértés miatt. Sztepanovics Péter ugy bánhat a többiekkel, ahogy neki tetszik, de ő vele ? ! Hiszen a mieink közül ő tud legtöbbet, ő áll legközelebb az ügyhöz, ő a legbeavatottabb embere a csoportnak, s idáig, ha közvetve is, de mindig része volt mindenben. Oh, tudta ő azt, hogy Sztepanovics Péter most is vesztét okozhatná neki — végső esetben ! De ő már régen gyűlölte Sztepanovics Pétert s nem ám a veszedelmes volta, hanem a gögös bánásmódja miatt. Most, mikor ilyen nagy dologra kellett magokat elhatározniok, jobban mérgeződött ő, mint a többiek összevéve. S fájdalom ! jól tudta, hogy ő, a rab, első lesz holnap a kijelölt helyen, még a többieket is elhozza magával s ha ő most holnapig valahogy megölhetné Sztepanovics Pétert, a nélkül, hogy magát a veszedelemnek kitegye, hát okvetetlenül megölné !

Érzelmibe elmerülve némán követte a kinzóját. Az, amint látszott, meg is feledkezett róla ; csak néha lökte meg vigyázatlanul és udvariatlanul a könyökével. Sztepanovics Péter egyik legelőkelőbb utcánkon hirtelen megállt és bement egy vendéglőbe.

— Hova megy ? — fortyant fel Liputin, — hiszen ez korcsma.

— Egy beefsteaket akarok enni.

— De kérem, itt mindig igen sokan vannak.

— Hadd legyenek.

— De . . . elkészünk. Már tíz óra.

— Onnan nem késhetünk el.

— De én késem el. Hiszen engem visszavárnak.

— Hát hadd várják. Bolondság önnek azokhoz visszamenni. Az önök herce-hurcája miatt ma nem is ebédeltem. Kirilovhoz pedig mentől későbben megyünk, annál jobb.

Sztepanovics Péter különszobába ment. Liputin sértődötten és mérgelődve ült le oldalt egy karosszékbe és nézte, amint az evett. Elmult több, mint félóra. Sztepanovics Péter nem sietett, jóízűen falatozott, csemetett, mustárt kért, azután sört hozatott és az egész idő alatt nem szólt egy szót sem. Mély gondolatokba volt merülve. Két dolgot is tudott egyszerre végezni: enni és mélyen elgondolkozni. Liputin végre már annyira eltelt iránta gyűlölettel, hogy nem birta levenni róla a szemét. Valami idegrohama volt. Megszámolta, hogy hány beefsteak-darabot rakott a szájába Verhovenszkij, gyűlölte azt azért, ahogy evett, rágott, ahogy az izletesebb falatokat szopogatta, meggyűlölte még a beefsteaket is. Végre mintha elhomályosult volna a látása; feje lassan forogni kezdett, hátán hideg és meleg futkosott végig.

— Minthogy önnek úgy sincs dolga, hát olvassa el ezt, — szól Sztepanovics Péter, odadobva neki egy papirost. Liputin a világosság-hoz ment. A papír apró betűkkel volt teleírva, az írás igen rossz, csupa törlésekkel, tintafoltokkal. Mire kibetűzte, Sztepanovics Péter elvégezte a fizetést és elment. Liputin odakint adta vissza neki az írást.

— Csak maradjon önnél; később majd beszélünk róla. Különben mit szól hozzá?

Liputin összerázkódott.

— Az én véleményem szerint . . . az ilyen proklamáció . . . nevetséges képtelenség.

Kitört a boszúsága. Ugy érezte, mintha megragadták és vitték volna.

— Ha elhatározzuk, hogy ilyen proklamációkat terjeszszünk, — folytatta szapora reszketéssel, — akkor az ostobaságunk és a dologban való járatlanságunk révén megutáltatjuk magunkat.

— Hm! én azt hiszem, hogy nem, — felelt Sztepanovics Péter, erősen lépkedve.

— Én pedig másképen gondolkozom; talán csak nem ön fogalmazta ezt?

— Az nem tartozik önre.

— Én úgy tartom, hogy a „Fényes személység“ című versecske is a lehető leghitványabb szerzemény s hogy azt soha sem írhatta Gercen.

— Nincs igaza; az igen jó vers.

— Csodálkozom, — folytatta Liputin egyik témáról a másikra ugorva, — hogy olyasmit akarnak velünk tételni, ami mindent halomra dönthet. Az európaiaknak nagyon természetes az a kívánságuk, hogy ott minden felforduljon, de mink itt csak műkedvelők vagyunk s szerintem csak port verünk.

— Én azt hittem, hogy ön Fourierista.

— Fourier más, egészen más.

— Tudom; ostobaság.

— Nem, a Fourier tana nem ostobaság ...

Bocsásson meg, de én semmiképen sem tudom elhinni azt, hogy itt májusban felkelés lehessen.

Liputin még ki is gombolkozott, annyira melege volt.

— No, elég; most pedig, hogy el ne felejtsem: ezt a fogalmazványt önnek saját kezüleg ki kell szednie és kinyomtatnia. A Satov nyomdáját kiássuk és holnap átadjuk

önnek. Ön lehetőleg rövid idő alatt kiszedi és lehetőleg sok példányban kinyomtatja a proklamációt, hogy a tél folyamán elterjeszthessük. A szükséges költségekről gondoskodva lesz. Mentől több példány kell, mert más helyekre is fognak öntől kérni.

— Nem; már megbocsásson: én ilyenmit nem vállalhatok el... A megbízást visszautasítom.

— De bizony elvállalja. Én a központi bizottság intézkedéséből rendelkezem s ön köteles engedelmeskedni.

— Én meg úgy gondolkozom, hogy a mi külföldi centrumaink figyelmen kívül hagyják az orosz állapotokat, elhanyagolták az összeköttetéseket s azért csak félrebeszélnek... Sőt azt hiszem, hogy az országszerte elhelyezett ötös csoportok közül is csak egy van, hálózat pedig egyáltalában nincs, — adta ki végre Liputin ami a begyében volt.

— Annál csufabb az ön részéről, hogy nem hitt az ügyben és mégis futott utána... S most is fut utánam, mint egy kis kutya.

— Nem, én nem futok. Nekünk teljes jogunk van elválni és új társaságot alakítani.

— Marrha! — dörrent fel egyszerre fenyegetően Sztepanovics Péter szikrázó szemekkel.

Egy kis ideig szembe néztek egymással. Aztán Sztepanovics Péter megfordult és önhitte folytatta az utját.

Liputin fejében villámszerűen futott át egy gondolat: „Megfordulok és visszamegyek; ha most meg nem fordulok, akkor soha sem megyek vissza.” — Így gondolkozott vagy tiz lépésig, de a tizenegyediknél új és különös gondolatja támadt: nem fordult meg és nem ment vissza.

Megérkeztek a Filippov-házhoz, de még

mielőtt odaértek volna, egy kis sikátoron át vették az utjokat, jobban mondva egy ösvényen a kerítések mentén, úgy hogy egy ideig egy kis kanális meredek partján kellett menniök, belekapaszkodva a sövénybe. A sövény egy sötét szögleténél Sztepanovics Péter kivett a kerítésből egy deszkát, ezáltal rés támadt, amelyen át ő azonnal be is mászott. Liputin bámult, de aztán ő is bemászott. Erre a deszkát visszahelyezték a helyére. Ez volt az a titkos rés, amelyen át Fedjka Kirilovhoz járt.

— Satóvnak nem kell tudnia arról, hogy itt vagyunk, — suttogta szigoruan Sztepanovics Péter Liputinnak.

III.

Kirilov, mint ez időtájt mindig, most is a bőr-diványán ült és teázott. Nem állt fel a vendégeit fogadni, de mintha egészen megrendült volna, izgatottan nézett a jövevényekre.

— Ön eltalálta, — szólt Sztepanovics Péter, — azért jöttem.

— Ma ?

— Nem, nem ; majd holnap . . . ebben az időtájban.

És gyorsan leült az asztalhoz, némi nyugtalansággal vizsgálva az izgatott Kirilovot. Különben az már megnyugodott és a szokott módon nézett.

— Ezek sehogy sem akarják elhinni. Nem haragszik, hogy elhoztam Liputint ?

— Ma nem haragszom, de holnap egyedül akarom . . .

— De addig ne, míg én el nem jövök . . . és az én jelenlétemben.

— Én nem szeretném az ön jelenlétében.

— Ne felejtse, mit ígért : hogy mindent megír és aláír, amit én diktálok.

— Nekem mindegy. S most sokáig akar itt maradni ?

— Találkoznom kell egy emberrel s vagy egy félóráig még várni, hát már azt a félórát itt kell töltenem.

Kirilov hallgatott. Liputin eközben oldalt ült le, a főpap arcképe alá. Az iménti gondolata egyre jobban foglalkoztatta az elméjét. Kirilov ugyszólván észre sem vette őt. Liputin már régebben ismerte a Kirilov teoriáját s mindig nevetett azon ; de most hallgatott és sötéten nézegetett széjjel.

— Egy csésze teát is szívesen fogadnék, — szólt Sztepanovics Péter, — most ettem meg egy beefsteaket és számítottam rá, hogy önt tea mellett találom.

— Tessék.

— Máskor maga kínált meg ön, — jegyezte meg savanykásan Sztepanovics Péter.

— Az mindegy. Igyék Liputin is.

— Nem . . . én nem kérek.

— Nem kell, vagy nem akar ? — fordult felé hirtelen Sztepanovics Péter.

— Itt nem akarok teázni, — mondta Liputin jelentősen. — Sztepanovics Péter összerántotta a szemöldökét.

— Ez valami miszticizmus ; az ördög tudja, hogy miféle emberek önök.

Senki sem felelt neki. Egy egész percig hallgattak.

— Hanem egyet tudok, — tette hozzá Verhovenszkij élesen, — hogy semmiféle előítélet sem akadályozhat meg egyikünket sem a kötelesség teljesítésében.

— Sztavrogin elutazott ? — kérdezte Kirilov.

— El.

— Azt jól tette.

Sztepanovics Péter meg akarta szikráztatni a szemét, de aztán megtartóztatta magát.

— Nekem mindegy, hogy mit gondolnak önök, csak tartsa meg mindenki a szavát.

— Én megtartom a szavamat.

— Különben én mindig meg voltam győződve, hogy ön szavának fog állni, mint független és progresszív gondolkozásu ember.

— Ön pedig nevetséges.

— Nem baj; örülök, ha valakit megnevettek. Mindig örülök, ha ilyesmivel valakinek szolgálatára lehetek.

— Nagyon szeretné ön, hogy agyon löjje maga magam s nagyon nem szeretné, ha nem ter néem meg ?

— A dolog úgy áll, hogy ön maga kötötte össze a tervét a mi ügyünkkel. Számítva az ön szándékára, mi már valamit el is kezdünk, úgy hogy most már önnek nem lehet vissza venni az ígérését, mert minket bele vitt a dologba.

— Jogról itt szó sem lehet.

— Helyes, önnek teljes joga van, mink meg semmit sem követelhetünk, legfeljebb azt, hogy ez az ön teljes joga foganatosíttassék.

— S nekem magamra kell vennem az önök összes aljasságait ?

— Ugyan kérem, Kirilov, csak nem gyáváskodik ön ? Ha vissza akarja színi, hát jelentse ki most rögtön.

— Én nem gyáváskodom.

— Azért mondtam, mert nagyon sokat kérdezősködik.

— Nem megy még el ?

— Már megint kérdez ?

Kirilov megvetően nézte végig.

— Nézze csak, kérem, — folytatta Sztepanovics Péter egyre jobban mérgelődve és nyugtalanodva és nem találva meg a kellő

hangot ; — ön azt akarná, hogy én távozzam, vonuljak el és szedjem össze magamat ; de mindez a legveszedelmesebb előjel épen önre nézve. Ön sokat akar gondolkozni. Szerintem jobb volna minden okoskodás nélkül. Igazán : ön engem nyugtalanít.

— Engemet csak az az egy bánt, hogy olyan utálatos teremtés lesz mellettem, mint ön.

— No, ez egészen mindegy. Ha akarja, én arra az időre kimegyek a tornácra s ott fogok várni. Ha ön halálra készül s ennyire nem közömbös, az . . . nagyon veszedelmes. Én kimegyek a tornácra, ön pedig képzelje el, hogy én semmit sem tudok s hogy én önnél mérhetetlenül alacsonyabb fokon állok . . .

— Nem ; nem mérhetetlenül. Ön nem tehetségtelen ember, de igen sokat nem képes megérteni, mert ön igen aljas ember.

— Nagyon örülök, nagyon. Mondtam már, hogy nagyon szeretek másoknak a kedvében járni . . . kivált ilyen pillanatban.

— Ön semmit sem ért.

— De . . . legalább tisztelettel hallgatok.

— Ön nem is képes semmire ; még most sem képes a kicsinyes bosszúságát eltitkolni, bár ha kimutatja ; az önnek nem válik hasznára. Ön felboszanthat engem s akkor meglehet, hogy még egy félévig élni akarok

Sztepanovics Péter az órára nézett.

— Én soha semmit sem értettem az ön teóriájából, de tudom, hogy ön azt nem a mi részünkre találta ki, következőkép mi nélkülünk is végre fogja hajtani. Azt is tudom, hogy nem ön ette meg az ideát, hanem az idea önt, következőkép nem is fog róla letenni.

— Mi ? Hogy engem megevett az idea ?

— Igen.

— S nem én ettem meg az ideát ? Ez nem rossz. Van önnek valami kis esze. Csak-

hogy ön ingerkedik, én pedig büszke vagyok az én ideámra.

— Helyes, nagyon helyes! Ugy is kell, hogy büszke legyen rá.

— Elég! Ki itta a teáját, most már menjen.

— Az ördögbe is! már látom, hogy el kell mennem, — állott fel Sztepanovics Péter. — Pedig még korán van. Hallja csak Kirilov, ott találok-e én Mjásznicsihánál azt az embert? érti? Vagy az az asszony is hazudott?

— Nem találja ott, mert itt van és nem ott.

— Hogy-hogy itt? Az ördögbe is! Hol van?

— A konyhában ül, eszik és iszik.

— Hát hogy mert az ide jönni? — vörösödött el a haragtól Sztepanovics Péter. — Neki várni kellett volna... micsoda ostobaság! Se passzusa nincs, se pénze.

— Én nem tudom. Eljött búcsúzni. Fel van öltözve és kész. Elmegy és nem jön vissza. Azt mondta, hogy ön gazember és nem akarja megvárni az ön pénzét.

— Á—á! Fél, hogy én majd... különben most is elő vehetem én őt, ha... Hol van? a konyhában?

Kirilov kinyitotta az oldal-ajtót, amely egy kis sötét szobába szolgált; ebből a szobából három lépcsőfokon lehetett a konyhába lemenni, vagyis abba az elkerített lyukba, amelyben rendesen a szakácsné ágya állt. Itt ült egy szögletben, a szent képek alatt, festetlen, terítetlen asztal mellett Fedjka. Előtte az asztalon pálinkás üveg, kenyér és egy tányéron hideg marhahús állt, ez utóbbi burgonyával. Majszolt és már félig ittas volt; ködmön volt rajta s láthatóan készen volt az útjára. Az elkerített helyen búgott a sza-

movár, de nem a Fedjka számára, ő csak élesztette benne a tüzet már vagy egy hét óta minden éjjel „Nilücs Elek számára, mert hogy az nagyon megszokta éjjelenként a teát.“ Nagyon gyanakszom, hogy a marha-húst a burgonyával együtt, — minthogy szakácsné nem volt a háznál, — már reggel maga Kirilov süttötte-főzte meg Fedjka számára.

— Hát neked mi jutott eszedbe ? — szaladt le Sztepanovics Péter. — Mért nem vártál ott, a hol megparancsoltam ?

És nagyot ütött öklével az asztalra.

Fedjka összeszedte a tekintélyét.

— Megállj csak Sztepanovics Péter, megállj, — szólt legényesen ropogtatva minden szót, — legelébb is ne felejtsd, hogy te itt úri viziten vagy Kirilov úrnál, Nilücs Eleknél, akinek mindig kitisztíthatod a csizmáját, mert ő te hozzád képest tanult ember, te meg mindössze csak — piha !

És legényesen félreköpött. Látni lehetett rajta bizonyos gögöt, eltökélést és bizonyos fenyegető, nyugodt, kötekedő kedvet, amely csak kitörésre várt. De Sztepanovics Péter nem ért rá a veszélyt mérlegelni, meg nem is volt az ő természetében. A nap eseményei és balsikerei egészen kiütötték őt a sodrából. Liputin kíváncsian nézegetett le a három lépcsőfokon, a sötét lyukba.

— Kell egy jó passzus, meg egy summa pénz, hogy utazz oda, ahova mondtam, vagy nem kell? Igen, vagy nem?

— Nézd csak, Sztepanovics Péter, te engemet kezdettől óta mindig megcsaltál, én előttem tehátlag te egy gazember vagy. Nem nézlek nagyobbak, mint egy közönséges pogány embernek a tetvét, — hát ilyenek tartalak én téged. Te nekem egy ártatlan ember véérért sok pénzt ígértél, esküdöz-

te! Sztavrogin úr nevére, holott csak te magad gazembereskedtél. Nem kaptam egy fityinget sem, nem az, hogy másfélezeret, Sztavrogin úr meg téged a pofádon megkorbácsolt, mint azt már mink is tudjuk. Te most megint fenyegetsz engem, pénzt ígérsz, de hogy mire, azt nem mondod. Én pedig arra gyanakszom magamban, hogy te csak azért küldesz engem Pétervárra, hogy Sztavrogin úron, Vszevolodovics Miklóson, én általam a boszúdat kitölthesd, bizván az én könnyen hívő természetemben. És ezért vagy te a legnagyobb gyilkos. S tudod-e, mire vagy te érdemes már csak azért is, hogy elfordultál az egy igaz istentől és a magad módja szerint hiszel? Hiszen ez annyi, mintha bálvány-imádó lennél s nem vagy különb, mint a tatár vagy a mordvin. Nilücs Elek, aki igazi filozófus, neked sokszor megmagyarázta az igaz istent, a Teremtőt, meg a világ teremtését, hasonlóképen a nagy ítéletet, meg az összes állatok és férgek átváltozását, fejlődését, az Apokalipszis könyvéből. De te mint értelmetlen fajankó sötétségben és némaságban botorkálsz s Erkel hadnagyot is elszédítetted már, lévén te gonosz kísértő, más szóval ateista . . .

— Jaj, te részeg disznó! Megrabolja a szent képet és még ő prédikál az istenről!

— Őszintén megvallom neked, Sztepanovics Péter, hogy megraboltam a szent képet; de csak a gyöngyöt szedtem le róla s honnan tudod te, hogy nem változtak-e az én könyeim viszont gyöngyökké a Mindenható kohójában abban a pillanatban? Hiszen én olyan árva vagyok, hogy még csak megállóhelyem sincs a világon. Hiszen tudnod kéne a könyvekből, hogy a régi időkben egy kupec épen olyan könyhullatások közt lopta el a Szent Szűz koronájából a gyöngyöt, de aztán

az egész nép szemeláttára, térden csúzva fizetgette vissza azt a gyöngyöt, a Fájdalmas Szent Atya pedig az egész nép szemeláttára betakarta őt a palástjával, úgy hogy ezt még akkor is csudának tartották és a felsőbbség szórul-szóra beiratta ezt az ország könyvébe. Te meg kicsúfoltad az isten ujját! Ha nem volnál nekem született uram*), akit én még inas-koromban a karomon hurcoltalak, hát én most mindjárt végeznék veled, ezen a helyen.

Sztepanovics Péter rettenetesen megharagudott;

— Találkoztál-e te ma Sztavroginnal? Felelj!

— Ne merj te éntőlem soha semmit se kérdezni! Sztavrogin úr csak bámulhatott és sem kívánságával, sem rendelkezéssel vagy pénzzel nem részes semmiben. Te magad ugrottál be engem.

— A pénzt megkapod, a kétezeret is megkapod Pétervárott, megkapod egészen, azonkívül is kapsz.

— Hazudsz te, drágám, s kinevetnivaló vagy te a te hitegetéseddel. Sztavrogin úr te hozzád képest mintha egy magas lépcsőn állna, te meg mintha alulról ugatnál fel rá, mint valamely kis kutya; ő téged még azzal is nagyon megbecsülne, ha leköpne rád.

— Tudod-e te azt, — dühöngött Sztepanovics Péter, — hogy én téged semmirevalót egy tapodtat sem bocsátlak innen, hanem átadlak egyenesen a rendőrségnek!?

Fedjka felugrott ültéből és vadul csillogtatta a szemét.

Sztepanovics Péter előkapta a revolverét. Erre gyors és kínos jelenet következett:

*) T. i. Fedjka még a Verhovenszkijék jobbágyául született, tehát V. neki viszont született ura volt.

mielőtt Sztepanovics Péter felfoghatta volna revolverét, Fedjka hirtelen, teljes erejéből pofon vágta őt. Arra ugyanabban a pillanatban egy másik roppant ütés következett, majd egy harmadik, negyedik, mind csupa pofon. Sztepanovics Péter megbódult, valamit dörmögött, aztán egész testével végigterült a földön

— Nesztek, vigyétek el! — kiáltott diadalmasan Fedjka, azzal fogta a sapkáját, kikapta a lóca alól a batyuját és eltűnt, mintha sóha ott sem lett volna. Sztepanovics Péter magánkívül hörgött. Liputin már azt gondolta, hogy gyilkosság történt. Kirilov a könyhába rohant.

— Vízet neki! — kiáltott s egy bádogot megmerítve, azt a fejére öntötte. Sztepanovics Péter megmozdult, felemelte a fejét, felült és ész nélkül nézett széjjel.

— Nos? hogy van? — kérdezte Kirilov.

Az mereven nézett rá és még mindig nem ismerte meg; de meglátva a beleskelődő Liputint, elmosolyodott az ő csúf mosolyával, aztán hirtelen felugrott, felkapva a földre ejtett revolverét.

— Ha eszébe jutna holnap önnek is megszökni, mint megszökött a gazember Sztavrogin, — esett Kirilovnak sápadtan, hebegve és hibásan ejtve ki a szavakat, — hát én önt a földgömb másik végén is . . . felakasztom, mint egy legyet . . . eltaposom . . . érti?

És revolverét a Kirilov homlokának tartotta, de csaknem abban a pillanatban magához térve visszakapta a kezét, zsebre dugta a revolvert és egy szót sem mondva, kiszaladt a házból. Liputin utána. Kimásztak az iménti résen s megint a meredek parton mentek tovább, a sövénybe kapaszkodva. Sztepanovics Péter gyorsan lépkedett, Liputin

alig bírta követni. A legelső utca-keresztezésnél hirtelen megállt.

— Nos ? — fordult kihívóan Liputinhoz.

Liputin emlékezett a revolverre és még mindig reszketett az imént látott jelenettől, de a felelete mintegy magától, visszatarthatatlanul pattant le a nyelvéről :

— Azt hiszem, hogy „Szmolenszktől Taszentig épen nem olyan nagy türelmetlenséggel várják a diákokot.“

— Látta ön, mit ivott Fedjka a konyhában ?

— Mit ivott volna ? Pálinkát.

— No hát tudja meg, hogy utoljára ivott ő életében pálinkát. Ajánlom ezt a jövőbeli eshetőségekre megjegyezni. Most pedig takarodjék a pokolba, holnapig nincs rá szükségem . . . De vigyázzon : velem nem lehet tréfálni !

Liputin sietett haza, amint csak bírt.

IV.

Már régen volt idegen névre szóló passzusa. Bolond dolog még elképzelni is, hogy ez a pontos ember, ez a családi zsarnok, mindenestre pedig csinovnyik, (ha fourierista is), végül pedig mindenek felett kapitálista és uzsorás, már régen gondolt arra, hogy minden eshetőségre ellássa magát azzal a passzussal, hogy annak a segítségével külföldre szaladhasson, ha . . . mert a ha lehetőségét mégis csak feltételezte, bár azt soha sem tudta volna megformulázni, hogy mit jelenthetne az a ha . .

Hanem most magától megformulázódott az, még pedig a legváratlanabb módon. A kétségbeesett eszme, amelylyel a Sztepanovics Péter által önkéntelenül elkiáltott „marha“ után Kirilovhoz bement, abból állt, hogy holnap mihelyt virrad, itt hagy mindent és kivándorol

külföldre. Aki nem hiszi, hogy ilyen fantasztikus dolgok most is megesnek nálunk a legközönségesebb hétköznapi viszonyok közt is, az olvassa el a külföldre emigrált oroszok életrajzeit. Egyik sem szokott ki okosabban és realisabban.

Haza érve legelőbb is bezárkózott, elővette a táskáját és lázasan csomagolni kezdett. Főgondja a pénz volt, különösen hogy mennyit és miképen menthetne meg. Megmenteni ám, mert az ő felfogása szerint már egy óráig sem volt szabad késedelmeskednie s virradatkor már úton kellett lennie. Azt sem tudta: hogyan üljön vasútra; homályosan arra határozta magát, hogy a második vagy harmadik nagyobb állomáson száll fel, odáig pedig akár gyalog is elmegy. Sok mindenféle gondolatokkal foglalkozva ösztönszerűen és gépiesen csomagolt és — hirtelen megállt, abban hagyott mindent és mély nyögéssel vetette végig magát a divánon.

Egyszeribe eszébe jutott, hogy megszökni megszökik ugyan, de ki fejt meg azt a kérdést, hogy Satov előtt vagy után szokják-e meg? ezzel a kérdéssel nem tudott megbirkózni; érezte, hogy ő most csak nyers, érzéketlen test, de hogy idegen erő vonja őt s bár van külföldre szóló útlevele, s bár elszökhetnék Satov elől (máskülönben minék is sietett volna annyira), azért ő nem Satov előtt fog megszökni, nem is Satovtól, hanem igenis Satov után s hogy ez már így van elhatározva, aláírva, megpecsételve. Tűrhetetlen aggodalomban, minden percben rettegetve maga miatt érte meg bezárt szobájában másnap reggel a tizenegyedik órát, s ekkor megjött a várt lökés, amely határozatra bírta őt. Kimenvén tizenegy órákor a családjához, meglepetve hallotta, hogy Fedjkát, akit rablása, gyilkol-

lása és gyujtogatása miatt annyira keresett, de megfogni nem birt a rendőrség, hajnalban a várostól hét versztára az országúton meggyilkoltan találták meg. Rögtön sietett a városba Liputin, hogy a hír valódiságáról meggyőződjék és a következőket hallotta: Fedjkát betört fővel találták meg s valószínűleg kirabolták, hogy a rendőrség erősen gyanakodott a Spigulin-gyárbeli Tamásra, akivel együtt rabolták ki és ölték meg Lebjadkinékat, hogy ezek már a gonosztett után mindjárt összevesztek azért, mert Fedjka állítólag eltagadta a Lebjadkinéktól rablott nagy összeget. . . Liputin elszaladt a Sztepanovics Péter szállítására is és sikerült a hátulsó lépcső felől megtudni, hogy Sztepanovics Péter ugyan úgy éjjélutáni egy óra tájban jött haza, de egész éjszaka jól aludt otthon egész reggeli nyolc óráig. Persze az iránt kétség sem lehetett, hogy a rabló Fedjka meggyilkoltatásában semmi rendkívüli sem volt s hogy ilyen megoldások a leggyakoribbak a hasonló foglalkozásuak közt, de ama végzetes szavak eljéte, hogy „Fedjka utoljára ivott életében pálinkát“, aztán e jóslatnak oly hirtelen történt teljesedése annyira feltűnő volt, hogy Liputin egyszeribe megszűnt habozni. Mintha egy nagy kő esett volna rá és végkép agyon nyomta volna. Hazatérve szótlanul berúgta a táskáját az ágy alá, este pedig elsőnek jelent meg a kijelölt helyen, a hová Satovot várták, persze az útlevel meg a zsebében maradt . . .

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
X. FEJEZET. Végzetes nap.....	3

HARMADIK RÉSZ.

I. FEJEZET. Az ünnepség első része....	34
II. FEJEZET. Az ünnepség befejezése....	62
III. FEJEZET. Befejezett régény.....	111
IV. FEJEZET. Utolsó elhatározás.....	139

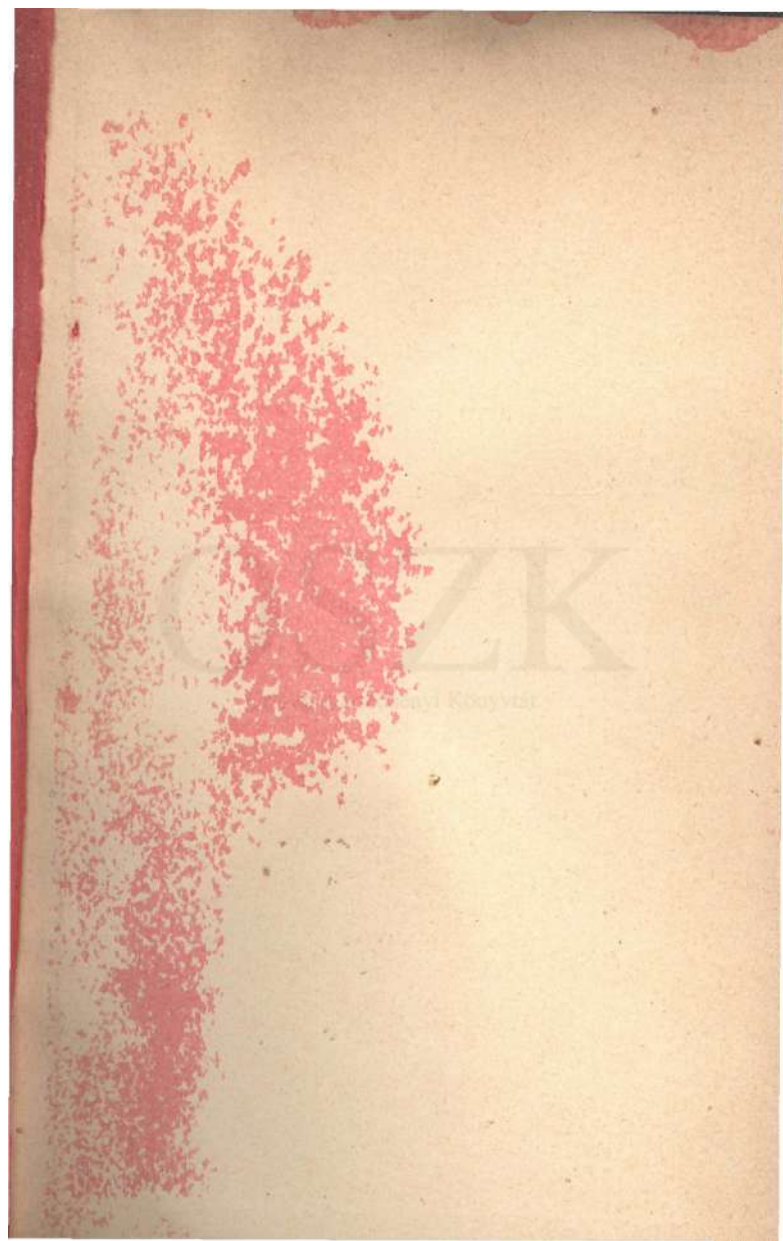

OSZK

OSZK

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

